

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aziz Mert SAYAN

TURİST REHBERLERİNE BİR ANLATIM ÖNERİSİ OLARAK ANADOLU'DAKİ
ANTİK ÇAĞ HAMAMLARI

Turizm Rehberliği Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aziz Mert SAYAN

TURİST REHBERLERİNE BİR ANLATIM ÖNERİSİ OLARAK ANADOLU'DAKİ
ANTİK ÇAĞ HAMAMLARI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi NURŞAH ŞENGÜL

Turizm Rehberliği Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Aziz Mert SAYAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Turizm Rehberliği Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Dilara Eylül KOÇ (İmza)

Üye (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi Nurşah ŞENGÜL (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hava KESKİN (İmza)

Tez Başlığı: Turist Rehberlerine Bir Anlatım Önerisi Olarak Anadolu'daki Antik Çağ Hamamları

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 05/05/2025

Mezuniyet Tarihi : 29/05/2025

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi/Yüksek Lisans Tezi/Dönem Projesi olarak sunduğum “Turist Rehberlerine Bir Anlatım Önerisi Olarak Anadolu’daki Antik Çağ Hamamları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Aziz Mert SAYAN

28/04/2025

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Aziz Mert SAYAN
Öğrenci Numarası	202152073001
Anabilim Dalı	Turizm Rehberliği Anabilim Dalı
Programı	Turizm Rehberliği
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Nurşah ŞENGÜL
Doktora Tez/Yüksek Lisans Tez/Dönem Projesi Başlığı	Turist Rehberlerine Bir Anlatım Önerisi Olarak Anadolu'daki Antik Çağ Hamamları
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2659276425
Rapor Tarihi	28.04.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %11 Alıntılar dahil: %11
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
<p>Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 90 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.</p> <p>Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:</p> <p>(*) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.</p> <p>() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.</p>	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
<p>Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr. Öğr. Üyesi Nurşah ŞENGÜL İmza</p>	

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
GRAFİKLER LİSTESİ	v
RESİMLER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
ANCIENT BATHS IN ANATOLIA AS A NARRATIVE SUGGESTION TO TOUR GUIDES	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HAMAM

1.1. Hamam Yapılarının Tarihsel Gelişimi.....	8
1.1.1. Yakındoğu Uygarlıkları.....	8
1.1.2. Indus Vadisi Uygarlığı	9
1.1.3. Anadolu Uygarlıkları	10
1.1.4. Eski Yunan Uygarlığı	11
1.1.5. Roma İmparatorluğu	13
1.1.6. Doğu Roma İmparatorluğu.....	16
1.1.7. Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu	16
1.2. Antik Çağ 'da Sosyokültürel Yaşamda Yıkınma Kültürü.....	18
1.2.1. Günlük Yaşam	18
1.2.2. Spor	19
1.2.3. Din ve Siyaset	20
1.2.4. Kullanım Rutinleri.....	21
1.2.5. Günümüzde Anadolu' da Antik Çağ Hamamları.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

TURİST REHBERİ VE ROLLERİ

2.1. Turist Rehberliği	33
2.2. Turist Rehberlerinin Rollerini	34
2.2.1. Liderlik Rolü	35
2.2.2. Kültürel Aracılık Rolü	36
2.2.3. Bilgilendirici Rolü	36
2.2.4. Yorumlayıcı Rolü	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİST REHBERLERİNE BİR ANLATIM ÖNERİSİ OLARAK ANADOLU'DAKİ ANTİK ÇAĞ HAMAMLARI

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	39
3.2. Araştırmanın Yöntemi	39
3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	39
3.4. Veri Toplama Araç ve Teknikleri	40
3.5. Veri Toplama Süreci	40
3.6. Geçerlilik ve Güvenirlik	41
3.7. Verilerin Analizi	41
3.8. Bulgular	42
3.8.1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı Bilgiler	42
3.8.2. Görüşme Bulguları	45

SONUÇ VE ÖNERİLER **63**

KAYNAKÇA **68**

EKLER **73**

EK- 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....73

ÖZGEÇMİŞ **75**

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 Anlatım Teknikleri	45
Şekil 3.2 Ziyaretçi Soruları ve Rehberlerin Uzmanlık Algısı.....	47
Şekil 3.3 Anlatım İçerikleri	50
Şekil 3.4 Antik Çağ Hamamlarının Kültür Turizmi İçerisindeki Rollerini	52
Şekil 3.5 Tanımlamalar, Anlatım Düzeyi ve Turistik Önem.....	55
Şekil 3.6 Karşılaşılan Problemler	59

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Turist Rehberlerinin Rollerini	34
Tablo 3.1 Katılımcıların Demografik Verileri	43

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1 Katılımcıların Ziyaret Ettiği Anadolu Antikçağ Hamamları.....49

Grafik 3.2 Kùltür Turizmi Kapsamında Öne Çıkan Antikçağ Hamamları..... 57

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1 Mohenjo-daro'daki Büyük Hamam	10
Resim 1.2 Simetrik Hamam Planı.	15
Resim 1.3 Asimetrik Hamam Planı.	16
Resim 1.4 Sardeis Hamam-Gymnasium Kompleksi Aksonometrik Çizimi.	25
Resim 1.5 Ankara Roma Hamamı Restore Edilmiş Hali.	26
Resim 1.6 Ephesus Doğu Hamam-Gymnasium'u Restorize Edilmiş Hali.....	28
Resim 1.7 Miletus Capito Hamamı Restorize Edilmiş Hali.	29
Resim 1.8 Miletus Faustina Hamamı Restorize Edilmiş Hali.	30
Resim 1.9 Miletus Helenistik Hamam Restorize Edilmiş Hali.	30
Resim 1.10 Pergamon Helenistik Gymnasium'u Restorize Edilmiş Hali.	31

KISALTMALAR LİSTESİ

WTGA	Dünya Turist Rehberleri Birliği Federasyonu
FEG	Avrupa Turist Rehberleri Birliği Federasyonu

ÖZET

Kültür turizminin başlıca çekiciliklerinden biri olan antik kentler içerisinde kentin ruhunu ve düşünce yapısını bizlere en iyi şekilde aktaran öğelerden birisi hamam yapılarıdır. Bu yapıların mimari özelliklerinin yanı sıra dönemin toplumu ile etkileşimleri ve günlük yaşamdaki yerlerinin anlaşılması bu toplumları anlamada önemli bir adımdır. Bu noktada profesyonel turist rehberlerine hem turizm sektörünün en önemli paydaşlarından biri olarak hem de kültürel mirasın birer temsilcisi olarak önemli bir rol düşmektedir.

Bu çalışmada Profesyonel turist rehberlerinin bu yapıları nasıl aktardığının anlaşılması ve söz konusu anlatımların geliştirilmesi ve hamam yapılarının turistik çekiciliğinin artırılması için öneriler sunulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Anadolu sınırları içerisinde bulunan eski çağ hamam komplekslerinin dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal yapısını nasıl etkilediklerini ve bu kültürel yapıların turizmin önemli bir parçası olan turist rehberleri tarafından nasıl aktarıldığı fenomenolojik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Elde edilen bulgular hem içerik analizi hem de betimsel analizle yorumlanmış ve görselleştirilerek sunulmuştur. Bulgulara göre Antik Çağ hamamları, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin geliştirilmesi açısından büyük bir potansiyele sahip olduğu, turist rehberlerinin ise bu alanların tanıtımında temel bir rol oynadığı ancak, bu yapıların sürdürülebilirliğini sağlamak ve turistik cazibesini artırmak için hem rehberlik hem de yönetim alanında önemli adımlar atılması gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Antik Çağ, Anadolu, Hamam, Turist rehberi, Kültür turizmi*

ABSTRACT
**ANCIENT BATHS IN ANATOLIA AS A NARRATIVE SUGGESTION TO TOUR
GUIDES**

Among the ancient cities, which are one of the main attractions of cultural tourism, one of the elements that best convey the spirit and mindset of the city to us is the bath structures. Understanding the architectural features of these structures as well as their interaction with the society of the period and their place in daily life is an important step in understanding these societies. At this point, professional tourist guides have an important role both as one of the most important stakeholders of the tourism sector and as representatives of cultural heritage.

In this study, it is aimed to understand how professional tourist guides convey these structures and to offer suggestions for improving these narratives and increasing the touristic attractiveness of bath structures. In this direction, how the ancient bath complexes within the borders of Anatolia affected the social, economic and political structure of the period and how these cultural structures are conveyed by tourist guides, who are an important part of tourism, are discussed with a phenomenological approach. The findings were interpreted and visualized through both content analysis and descriptive analysis. According to the findings, it has been determined that the ancient baths have a great potential in terms of the protection of cultural heritage and the development of cultural tourism, and that tourist guides play a fundamental role in the promotion of these areas, but that important steps should be taken in both guidance and management to ensure the sustainability of these structures and to increase their touristic attractiveness.

Keywords: *Antiquity, Anatolia, Baths, Tourist guide, Cultural tourism*

ÖNSÖZ

Öncelikle bu tez çalışmamın hayata geçirilmesinde ve düzenlenmesinde sağladığı destekler ve yol göstericiliği için Danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Sayın Nurşah Şengül'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca her zorlukta yanımda olan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Sayın Dilara Eylül Koç'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak hayatım boyunca beni koşulsuz şartsız destekleyen aileme teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunarım.

GİRİŞ

Kültürel miras, insanlık tarihi süresince insanların geçirdiği değişim ve gelişimler hakkında bilgi edinilmesini sağlayarak, günlük yaşam ve kültürler hakkında çıkarımlar yapılmasına imkân sağlamaktadır. Kültürel mirasın sağlamış olduğunu bu imkanlar objektif bir tarih kaynağı oluşturulmasına yardımcı olması nedeniyle büyük önem arz etmektedir¹. Kültür turizminin başlıca çekiciliklerinden biri olan antik kentler içerisinde kentin ruhunu ve düşünce yapısını bizlere en iyi şekilde aktaran öğelerden birisi hamam yapılarıdır. Bu yapıların mimari özelliklerinin yanı sıra dönemin toplumu ile etkileşimleri ve günlük yaşamdaki yerlerinin anlaşılması bu toplumları anlamada önemli bir adımdır.

Bu bağlamda Uluslararası ve yerel literatür incelendiğinde Daniel Krencker'in (1929) “Die Trierer Kaiserthermen” adlı çalışmasının, Roma hamamları için sonraki çalışmaları derinden etkileyen tipolojik bir çerçeve oluşturduğu görülmektedir. Eser, hamam komplekslerini kullanıcı rotaları ve “Reihentyp”, “Ringtyp” ve çeşitli imparatorluk tipolojileri gibi mimari düzenlemeler temelinde, oda işlevleri ve mekânsal bağlantılara odaklanarak sınıflandırmıştır. Ancak bu tipolojiler, coğrafi açıdan düzensiz veriler ve belirli oda tiplerinin varsayımsal olarak tanımlanmasıyla sınırlıdır. Bu sınırlamalara rağmen Krencker'in sınıflandırmaları, daha sonraki akademisyenler tarafından önemli ölçüde detaylandırılarak hamam çalışmalarının temel taşı olmaya devam etmiştir².

Janet Delaine'in (1988) “Recent Research on Roman Baths” başlıklı makalesi, Roma yaşamı ve kültüründeki önemine rağmen Roma hamamı çalışmalarının tarihsel olarak ihmal edildiğinin altını çizmektedir. Delaine'e göre Krencker'in 1929 tarihli çalışması gibi çalışmalar ilk temelleri atmış olsa da sonraki yıllara ait arkeolojik, edebi ve epigrafik kanıtların çoğu yeterince araştırılmamış veya yayınlanmamıştır. Delaine aynı zamanda çalışmasında Romalılaşma ve kültürel etkileşimin işaretleri olarak temizlik, egzersiz, sağlık, rahatlama, sosyalleşme, mimari yenilik gibi hamamların Roma toplumundaki çeşitli rollerini vurgulamaktadır³. Delaine'in bu çalışmasından sonra vurguladığı bu alanlar üzerine çalışmaların sayısı artış göstermiştir.

Örneğin Krencker'in çalışmasını ve tipolojilerini Inge Nielsen (1990) 200'den fazla hamam planı sunduğu “Thermae et Balnea: The Architecture and Cultural History of Roman Public Baths” adlı çalışmasıyla desteklemiştir. Nielsen'in bu çalışması Roma imparatorluğu

¹ Basmacı, 2017: 79.

² Krencker, 1929.

³ Delaine, 1988.

kapsamında imparatorluk hamamlarının mimari ve kültürel tarihi üzerine iki ciltlik derinlemesine bir çalışmadır. İtalya'daki hamamlardan başlayarak hamamların evrimini, taşradaki farklılıkları ve yıkanma kurumunu ve toplumdaki rolünü incelemektedir. Üç kıtadaki Roma hamamları hakkında kapsamlı arkeolojik ve epigrafik verilerin derlemesine sahiptir. Bu özelliğiyle bir kaynak kitap konumunda olan eser, Roma hamam kültürüne dair bilinen en kapsamlı ve yetkin çalışmalar arasında yer almaktadır⁴.

Fikret Yegül (1992) de Nielsen gibi “Baths and Bathing in Classical Antiquity” adlı eserlerinde Roma hamamlarının hem mimarisi hem de kültürel anlamı üzerine kapsamlı bir çalışma sunmaktadır. Roma, Kuzey Afrika ve Küçük Asya gibi kilit bölgelere odaklanarak kronolojik gelişimden ziyade bölgesel farklılıkları vurgulayan eser, Roma hamamlarını Yunan kökenleri ve Klasik gelenekler ile ilişkilendirerek bu yapıları geniş bir kapsamda incelemektedir. Yegül, eserin içerisinde Nielsen’ a benzer şekilde arkeolojik, tarihi ve mimari analizleri bir araya getirerek, birçoğu kendi çizimleri ve standartlaştırılmış mekânsal şemalardan oluşan birçok görsel sağlamıştır. Kitap, mimarinin yanı sıra, edebi ve ikonografik kanıtlara dayanarak zevk ve kültürel uygulamalar gibi yıkanmanın sosyal yönlerini de ele almaktadır⁵.

“Bathing in the Roman World” adlı çalışmasında (2010) ise Yegül, hamamlar ve hamam kültürü üzerine daha önce yaptığı çalışmaları yeniden ele alırken, yeni keşifler ve bakış açılarını da benimsemektedir. Hamamların kökenleri ve toplumsal rolleri, örneğin demokratik doğaları ve “toplumsal dengeleyici” işlevlerine dair kısımlar çalışmanın temelinde kalmaya devam etmekte, ancak “kadınlar ve hamamlar” in derinlemesine bir analizi gibi geniş kapsamlı yeni içgörülere yer verilmektedir. Eser hamamların mahremiyet, eğlence ve kaçış mekânları olarak sembolik ve deneyimsel yönünü çeşitli kültürel hikâye anlatımları ve tarih bilimini bir araya getirerek yansıtmaktadır. Yegül’ün bu çalışmaları, Roma hamamlarını sadece mimari kalıntılar olarak değil, canlı sosyal kurumlar olarak insanileştirmiş ve bu tür eski gelenek ve inançların bu yapılara nasıl yansıdığını göstermeleri sebebiyle antik çağda yıkanma ile ilgili temel kaynaklar haline gelmişlerdir⁶.

Garrett G. Fagan ise (1993) “Three Studies in Roman Public Bathing: Origins, Growth, and Social Aspects” başlıklı doktora tezi ve (2002) “Bathing in Public in the Roman World” adlı kitabında Delaine’in de bahsetmiş olduğu Roma hamamlarının yeterince araştırılmamış ya da tartışılmamış önemli yönlerini incelemektedir. 1993 yılındaki tezinde sırasıyla Roma

⁴ Nielsen, 1990.

⁵ Yegül, 1992.

⁶ Yegül, 2010.

hamamlarının kökenlerini, gelişimini ve ardından sosyal perspektifini açıklayan Fagan, hamamların kökenlerine ilişkin arkeolojik söylemdeki baskın teorilere karşı çıkararak, arkeolojik, edebi ve epigrafik kanıtların senteziyle yeni bir hipotez ileri sürmektedir. MÖ ve MS 1. yüzyıllarda hamamların artan popüleritesini takip etmekte ve örneklerle desteklemektedir. Sonrasında epigrafik verileri kullanarak hamam yapımcılarının ve bakımcılarının kimliklerini ve motivasyonlarını araştırmakta, hamamlardaki sosyal ortam ve Roma sosyal tarihi üzerine çıkarımlarda bulunmuştur. 2002 yılındaki kitabında ise Roma’da kamusal alanda yıkanma üzerine kapsamlı bir çalışma sunarken kültürel, sosyal ve tarihsel bakış açılarını bir araya getirmekte ve ayrıntılı bir epigrafik eser koleksiyonu sunmaktadır. Fagan bu eserinde Hamamlarda yıkanan kişiye odaklanarak, Hamamların kökenlerini, gelişimini ve toplumsal rollerini incelemekte ve cinsiyet dinamikleri, sağlıkla ilgili çağrışımlar ve hamamların inşası ve bakımının ardındaki motivasyon gibi konuları ele almaktadır. Roma hamamlarının hayırseverleri ve kültürel bağlamı hakkında fikir veren, çeviriler ve yorumlarla birlikte geniş bir epigrafik veri incelemesi sunmuştur. Fagan’ın çalışmaları hamamların daha çok sosyal yanlarını ele almaları ve epigrafik ve arkeolojik veri kullanımını bakımından Neilsen ve Yegül’ün çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir⁷.

Mustafa Şahin de (2009) Tofaş sanat galerisi tarafından yayınlanan “Eski hamam, Eski Tas” adlı eserde yer alan “Antik Çağda Banyo Kültürü” başlıklı çalışmasında Homeros ve Hesiodos gibi yazılı kaynaklar ve vazo resimleri gibi arkeolojik buluntuları inceleyerek hamamın eski çağ sanatına nasıl yansıdığını ve tarihi gelişimlerini ele almaktadır⁸. Şahin’in bu yaklaşımı özellikle Fagan ve Yegül’ün antik yazarlar ve arkeolojik verilerden yararlanma şekline benzerlik göstermektedir.

Semavi Eyice’nin (1997) Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nin 15. Cildinde yayınlanan “Hamam” bölümü öncelikle hamamların tarih ve mimarisinden başlayarak hamam kültürü hakkında kapsamlı bir içerik sunmaktadır. En eski hamamlar ve Antik Çağ hamamlarının da ele alındığı bölümde özellikle Türk- İslam dönemi yapılarına ağırlık verilmiştir. Bölüm içerisinde yapılan aktarımlar yapı planları ve fotoğrafları gibi birçok görsel materyal ile desteklenmiştir. Kapsamlı yapısı nedeni ile bu çalışma yerel literatürde önemli bir yere sahiptir⁹.

Haluk Abbasoğlu’nun (1997) Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi’nin 2. Cildinde yayınlanan “Hamam” bölümü Eyice’nin aynı yıl yayınlanmış olan çalışmasına benzer şekilde

⁷ Fagan, 1993; 2002.

⁸ Şahin, 2009.

⁹ Eyice, 1997.

hamamların tarih ve mimarisini aktarmaktadır. Eyice'den farklı olarak Abbasoğlu'nun çalışması tarihteki ilk hamamlara değinmekte, sonrasında Antik Yunan ve Roma dönemi hamamları ve bu dönemde geliştirilen ısıtma sistemleri üzerinde durmaktadır¹⁰.

Alidost Ertuğrul'un (2009) Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisinin 7. Cildinde yayınlanan "Hamam Yapıları ve Literatürü" adlı makalesi Eyice ve Abbasoğlu'nun bu çalışmalarını kendine temel alarak medeniyetler içerisinde hamamın gelişimini ve önemini incelerken aynı zamanda Osmanlı-Türk hamamlarının mekân ve tipolojisi üzerine detaylı bir içerik sunmaktadır. Çalışma aynı zamanda yerel literatür içerisinde hamamlarla ilgili kapsamlı bir bibliyografya sağlamaktadır¹¹.

Sevda Korkmaz'ın (2024) "Spor ve Beden Kültürü Mekanlarıyla Antikçağ Pergamon'u" adlı çalışması, Antikçağ Pergamon'un spor ve beden kültürüne dair yapıların ve pratiklerin derinlemesine incelenmesini amaçlamaktadır. Pergamon'daki gymnasiumlar, asklepionlar ve hamamlar, şehrin hem sosyal hem de fiziksel kültürüne dair önemli bilgiler sunarak, dönemin zihin ve beden eğitimine verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Bulgular, Pergamon'un Hellenistik ve Roma dönemlerindeki spora olan ilgisinin, sadece fiziki eğitimle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal etkileşim ve sağlıkla ilgili pratiklerle de iç içe olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular Fagan gibi yazarların bulgularıyla örtüşerek gymnasiumların hem eğitim hem de sosyal etkileşim alanları olarak işlev gördüğü, asklepionların sağlık ve spor hekimliğinde öncü rol oynadığı, şehri zengin bir agonistik yaşamla donatarak kültürel bir merkez haline getirdiğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, Pergamon'daki spor ve beden kültürü mekanları, dönemin toplumsal yapısını ve kültürel normlarını anlamak için önemli bir kaynak teşkil ettiği savunulmuştur¹².

Deniz Güçlü'nün (2024) "Antik Roma Gündelik Hayatında Hijyen Kavramı" adlı çalışması, Antik Roma'daki hijyen alışkanlıklarını ve uygulamalarını, Roma toplumunun sosyal, kültürel ve mühendislik başarısı bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın bulguları, Korkmaz'ın çalışmasına benzer şekilde Roma'da kişisel hijyenin sadece temizlikle sınırlı kalmayıp, sosyal etkileşim ve toplumsal yapının bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Çalışmanın bulgularına göre Roma hamamları, tuvaletler (*latrinalar*) ve kanalizasyon sistemleri, sadece halk sağlığına katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bireyler arasında sosyalleşme, eğlence ve haberleşme için de önemli mekânlar olmuştur. Antik Roma'da diş temizliği, vücut bakımı, makyaj ve giysi temizliği gibi alışkanlıklar, dönemin

¹⁰ Abbasoğlu, 1997.

¹¹ Ertuğrul, 2009.

¹² Korkmaz, 2024.

hijyen anlayışının farklı yönlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Roma'daki su temini sistemleri ve tuvaletlerin sosyal bir bağ kurma fonksiyonu, dönemin mühendislik harikalarını ve halk sağlığına verilen önemi vurgulamaktadır¹³.

Meryem Akoğlan Kozak ise (2023) “Temizliğin Sosyal Tarihi Üzerine” adlı çalışmasında Korkmaz ve Güçlü’ye benzer şekilde temizlik olgusunun sosyal tarih kapsamında nasıl değiştirdiğini ve temizlik hizmetlerinin tarihsel süreçler içindeki dönüşümünü incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, temizlik anlayışının antik çağlardan günümüze nasıl şekillendiği, sosyal yapılar, toplumsal ihtiyaçlar, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler ışığında ele alınmıştır. Temizlik, başlangıçta biyolojik ve dinsel bir ihtiyaçken, zamanla sanayileşmenin etkisiyle bir endüstriye dönüşmüştür. Modern dönemde temizlik hizmetleri, salgınlar, afetler ve teknolojinin gelişimiyle daha karmaşık hale gelirken, temizlik endüstrisinin kurumsallaşması ve profesyonelleşmesi de hız kazanmıştır. Çalışma, sosyal tarihte temizlikle ilgili üç ana dönemi (Modern öncesi, Modern ve Modern sonrası) belirleyerek, bu dönemlerdeki sosyal değişimlerin temizlik anlayışını nasıl şekillendirdiğini tartışmaktadır. Sonuç olarak, temizlik ve hijyenin, özellikle Covid-19 pandemisi ve afetler gibi olaylarla yeniden gündeme gelerek toplumsal hafızada önemli bir yer edindiği ve gelecekte teknolojinin etkisiyle temizlik uygulamalarının daha ileri bir noktaya taşınacağı vurgulanmaktadır¹⁴.

Zakir ve Servet Avşar’ın (2016) “Var Olmanın ve Arınmanın Tarihi Seyri İçerisinde Bedensel- Ruhsal Temizlik Mekânları Olarak Hamamların İletişim Bakımından Önemi” adlı çalışması, hamamların tarihsel gelişimini, toplumsal yapı ve kültür üzerindeki etkilerini, ayrıca günümüzdeki fonksiyonlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Anadolu coğrafyasındaki su mekânlarının, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı’dan günümüze uzanan dönüşümünü ele alarak, hamamların sadece temizlik ve arınma değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel iletişim alanları olarak da önemli roller üstlendiğini vurgulamaktadır. Bulgular, hamamların, özellikle kadınların sosyal hayatında önemli bir yer tuttuğunu ve toplumsal etkileşimler için bir alan sağladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, hamamların Türk ve İslam kültüründe sağlık ve temizlik açısından pozitif etkiler sunduğu, Avrupa’da ise zaman zaman suya ve temizliğe mesafeli bir tutumun geliştirildiği belirtilmiştir. Çalışma, hamamların tarihi işlevlerini günümüzde SPA merkezleri gibi modern temizlik üniteleriyle karşılaştırarak, bu kültürel mirası yaşatmanın ve turizm temelli yaklaşımlar geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır¹⁵.

¹³ Güçlü, 2024.

¹⁴ Kozak, 2023.

¹⁵ Avşar ve Avşar, 2016.

Avşar ve Avşar'ın bu yaklaşımına benzer şekilde Gamze Yorulmazer ve Nurşah Şengül'ün (2017) "Turistik Bir Çekicilik Olarak Yıkanma Kültürü ve Tarihsel Süreç İçerisinde Anadolu'daki Gelişimi" adlı çalışması, Anadolu'daki yıkanma kültürü ve hamam mimarisini tarihsel süreçteki gelişimiyle birlikte ele alarak bu unsurların kültürel miras ve turizmdeki potansiyelini incelemektedir. Çalışmada, yıkanma kültürünün dini, sosyal, ekonomik ve sağlıkla ilgili nedenlerle şekillendiği; Türk hamamlarının mimari özgünlükleri ve otantik yapısıyla hem geçmişin izlerini taşıdığı hem de modern turizm trendlerine uygun hizmetlerle turistlerin ilgisini çektiği vurgulanmıştır. Literatür taramasına dayalı nitel bir yöntemle gerçekleştirilen araştırma, Türk hamamlarının hem kültürel sürdürülebilirlik hem de turizm sektörü açısından değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuş; markalaşma eksikliklerine dikkat çekerek etkili tanıtım ve pazarlama stratejilerinin önemine işaret etmiştir. Çalışma, Avşar ve Avşar gibi yıkanma kültürünün korunması ve gelecek nesillere aktarılması için Türk hamamlarının turizmde özgün bir ürün olarak daha etkin şekilde tanıtılması gerektiğini savunmaktadır¹⁶.

Bu noktada hem turizm sektörünün en önemli paydaşlarından biri olarak hem de kültürel mirasın birer temsilcisi olarak profesyonel turist rehberlerine önemli bir rol düşmektedir. Ancak literatürde profesyonel turist rehberlerini Antik Çağ hamamlarını tanıtımına ilişkin çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda "*Anadolu'daki Antik çağ hamamları profesyonel turist rehberleri tarafından nasıl aktarılmaktadır?*" temel araştırma sorusu ortaya çıkmaktadır. Alt araştırma soruları ise şu şekildedir:

- Turist rehberleri Antik Çağ hamamlarını aktarımları sırasında hangi teknikleri kullanmaktadır?
- Turist rehberlerinin kendi turları sırasında ziyaret ettikleri ve kültür turları kapsamında öne çıkan Antik Çağ hamamları hangileridir?
- Turist rehberlerinin Antik Çağ hamamlarını ziyaretleri sırasında ağırlıklı olarak anlatım yaptıkları konular ve ziyaretçilerin en çok merak ettiği konular hangileridir? Profesyonel turist rehberleri bu konularda uzmanlığa sahip midir?
- Antik Çağ hamamlarının kültür turizmine katkıları ve bu turlar esnasında sıkça karşılaşılan problemler nelerdir?
- Profesyonel turist rehberleri Antikçağ Hamamlarını nasıl tanımlamaktadır?

¹⁶ Yorulmazer ve Şengül, 2017.

- Profesyonel turist rehberlerinin görüşüne göre Antikçağ Hamamları turlar esnasında yeteri kadar anlatılmakta mıdır? Turistik öneme sahip midir?

Bu çalışmada profesyonel turist rehberlerinin bu yapıları nasıl aktardığının anlaşılması ve söz konusu anlatımların geliştirilmesi ve hamam yapılarının turistik çekiciliğinin artırılması için öneriler sunulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada birinci bölümde Antik Çağ hamamlarının çeşitli uygarlıklardaki tarihsel gelişimlerine yer verilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde Turist rehberi kavramı ve turist rehberlerinin rollerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise modern turizmde Antik Çağ hamamları ele alınmıştır. Son olarak araştırmanın önemi ve metodolojisi açıklanarak elde edilen bulgular görselleştirilmiş, sonuç kısmı ve öneriler ile çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HAMAM

1.1. Hamam Yapılarının Tarihsel Gelişimi

İnsanlık tarihi boyunca su ve su kullanım alanları büyük önem taşımıştır ve bu alanlar üzerine çeşitli mekânların yapıldığı görülmektedir. Bu mekanların en önemlilerinden biri olan hamamlar hijyen, dinlenme gibi ihtiyaçların karşılandığı ve özellikle Antik Çağ'da sosyopolitik anlamda da önem arz eden başlıca yapılardan biri konumundadır¹⁷. Hamam, Arapça 'da "ısıtmak, sıcak olmak" anlamlarına gelen "Hamm" kelimesinden Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Bu bağlamda Hamam kelimesi günümüz Türkçe sözlüğünde "sıcak, ısıtılan yer" anlamına gelmektedir ve yıkanma amacıyla kullanılan alanlar için de kullanılmaktadır¹⁸.

1.1.1. Yakındoğu Uygarlıkları

Asur kralı III. Salmanasar'a ait olduğu düşünülen hamam ve Türkiye- Suriye sınırı yakınlarındaki Resûlayn'da M.Ö. 3. yüzyıla ait şehir kalıntılarındaki evlerde bulunan yıkanmak için kullanılan özel bölmeler eski çağlardan bu yana yıkanmak için yapılan kapalı mekânlara örnek olarak verilebilir¹⁹. Antik Mısır'da Tanrıça İsis'e dua etmeden önce yüzler ve eller yıkanmakta ve rahiplerin vücutlarını her gece en az iki kez ve gün içinde de iki kez yıkamaları gerekmekte; su ile tedavi, çeşitli fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar için etkili bir çare olarak kabul edilmekteydi²⁰. Ptolemaios Dönemine kadar Mısır'da hamam yapılarına sık rastlanmamasına karşın burada Teli el-Amarna'da bulunan antik hamamlar ve Edfu Tapınağı kalıntıları arasındaki büyük salonda yer alan yıkanma alanları, Antik Mısır döneminde inşa edilen yıkanma yapılarına örnek olarak gösterilebilmektedir²¹. Ptolemaios Dönemine ait Yunan hamamı kalıntıları bu dönemde bu tip hamamların çoğu bölgede aktif olarak kullanılan baskın yapı tipi olduğunu kanıtlamaktadır²². Erken Roma Dönemi ile 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Karnak hamamları Roma imparatorluk döneminin en kapsamlı şekilde belgelenmiş Mısır hamam yapılarından biri olarak kabul edilmekte ve termal mimariye dair nadir bilgiler sunmaktadır. Simetrik bir plan ve merkezi bir eksen boyunca çift halkalı bir sirkülasyon ile karakterize edilen imparatorluk mimari tarzı özellikle dikkat çekmektedir. Bu

¹⁷ Ürük, 2016: 185; Sami, 2017: 1532.

¹⁸ Ülgen, 1950: 174- 178; Ürük, 2016: 185.

¹⁹ Avcı, 2021: 1471; Eyice, 1997: 402; Ürük, 2016: 189

²⁰ Jaglarz, 2013: 305-307.

²¹ Eyice, 1997: 402.

²² Fournet, 2009; 7.

tarz, Roma İmparatorluğu egemenliğindeki bölgelerde bölgenin politik ve yönetsel gücünün yanı sıra refahını da simgelemektedir²³.

1.1.2. İndus Vadisi Uygarlığı

Büyük Hamam, bilinen en eski hamam mimarisi örneği olarak sık sık vurgulanmakta ve İndus Vadisi Uygarlığı 'nın ulaştığı kentsel planlama ve kültürel gelişim seviyesinin kanıtı olarak kabul edilmektedir. Pakistan'ın Sindh bölgesindeki Mohenjo-daro antik kenti içinde yer alan hamam, M.Ö. 2500 ile 1700 yılları arasına tarihlendirilmektedir²⁴. Sadece mühendislik olarak değil, aynı zamanda uygarlığın temizlik, su yönetimi ve ritüelistik uygulamalara verdiği önemi gösteren bir anıt olduğu düşünülmektedir²⁵. Büyük hamam ölçü olarak, yaklaşık 12 metre uzunluğunda, 7 metre genişliğinde ve 2,4 metre derinliğinde bir dikdörtgen havuzdan oluşmaktadır. Bu havuzun su geçirmez yapısında, dayanıklılığı sağlamak ve sızıntıyı önlemek için alçı sıva ile bağlanmış ve doğal bir katran ile güçlendirilmiş tuğlalar kullanılmıştır.

Hamamın havuz kısmına bitişik daha küçük odaların rahipler ya da dini törenlerin idaresinde yer alan diğer kişiler tarafından kullanıldığı önerilmektedir. Yapının mimarisi Büyük Hamam'ın arınma ritüelleri ve su merkezli dini uygulamaların merkezi olan kutsal bir alan olarak hizmet verdiği görüşünün yaygınlaşmasına yol açmıştır. Kuzey ve güney uçlarında yer alan iki geniş merdiven havuza erişimi sağlarken, merdivenlerin kenarlarındaki çıkıntılar ve yuvaların ise havuza giriş esnasında yardımcı olması için kullanıldığı düşünülmektedir²⁶.

Hamamın suyu, bitişindeki odalardan birinde bulunan kuyudan çekilmektedir. Mohenjo-daro'daki 700'den fazla kuyu bu uygarlığın su yönetimi konusundaki uzmanlığının altını çizmektedir. Büyük Hamamın bu özellikleri nedeniyle, içinde bulunduğu Mohenjo-daro kentinin Harappa yönetiminin başkenti olabileceği önerilmektedir. Genel olarak suyun İndus Vadisi halkı için arınma ve yenilenmede önemli bir rol oynadığı ve daha sonra Güney Asya geleneklerine yansiyarak törensel amaçlar için kullanıldığı yaygın olarak kabul edilmektedir²⁷.

²³ Redon, 2017: 243.

²⁴ Abbasoğlu, 1997: 750; Eyice, 1997: 402.

²⁵ McIntosh, 2007: 277; Singh, 2019: 2196.

²⁶ McIntosh, 2007: 277.

²⁷ Singh, 2019: 2196.

Resim 1.1 Mohenjo-daro'daki Büyük Hamam²⁸

1.1.3. Anadolu Uygarlıkları

Anadolu'nun hayat veren toprak ve su güçleriyle ilgili kavramları üzerine kurulu Hitit dini, Hitit İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısını birleştirirken karmaşık bir inanç sistemi haline gelmiştir. Hatti halkından (M.Ö. 1600-1450) gelen erken etkiler ve daha sonra Hurrilerin tanrılarıyla yapılan eşleşmeler dini uygulamaları genişleterek “Hatti'nin bin tanrısı” kavramını ortaya çıkarmıştır. Merkezde Fırtına Tanrısı ve Arinna'nın Güneş Tanrıçası ve onların ilahi ailesi yer almaktadır. Yüzlerce tanrı savaşı, doğayı, nehirleri ve bereketi temsil etmektedir. Yağmur ve kuraklık gibi doğa olayları ilahi iradenin doğrudan ifadeleri olarak algılanmakta tarımsal verimliliği, imparatorluk gücünü ve ilahi lütfu garanti altına almak için ritüeller ve festivaller düzenlenmektedir. Kutsal mekânlar arasında, genellikle su kaynaklarına ya da dağlara yakın tapınaklar ve açık hava mabetleri yer almaktadır. Bu mekanlar suyun tanrılarla temas kurmadaki ve mevsimsel döngülerin sürdürülmesindeki önemini göstermektedir. Dinin devletle bu şekilde birleşmesi, Hititlerin doğaya dayalı tapınmaya olan bağımlılığını göstermiş ve bu gelenek daha sonraki uygarlıklara ve bölgelere de yansımıştır²⁹.

²⁸ McIntosh, 2007: 277.

²⁹ Erbil, 2005: 9-11.

Konya İli, Beyşehir ilçesi yakınlarındaki Eflatun Pınar Kutsal Anıtsal Havuzu, M.Ö. 13. yüzyıl Kral IV. Tuthalya Devri'ne tarihlenen Hitit su ve bereket tanrılarına ait kutsal bir yapıdır³⁰. Konya Müze Müdürlüğü tarafından yürütülen kazılarda ortaya çıkarıldığı üzere, Hitit dönemine ait 7 metre yüksekliğinde ve 30 x 35 metre boyutlarında bir havuzdur. Anıtta sivri başlıklı oturan bir tanrı, dairesel başlıklı bir tanrıça, boğa adam ve aslan adam gibi melez varlıklar, sembolik kostümleri ve dinamik duruşlarıyla karmaşık bir şekilde işlenmiştir. Tüm bu detaylı ikonografik unsurlar zaman içinde bilimsel açıdan büyük ilgi görmüş ve pek çok çalışma ile tarihi ve sanatsal önemi belgelenmiştir³¹. Boğaz köy, Zincirli ve Aslantaş'taki saraylar ve yerleşimlerde M.Ö. 2. bin içinde gözlemlenen yıkanma odaları ve su ve kanalizasyon yapıları, Anadolu hamam geleneğinin kendi içerisinde çok eski tarihlere dayandığını ve çok daha sonra antik Yunan ve Roma yıkanma geleneği ile birleştiğini göstermektedir³². Zincirli "J" Sarayı yıkanma odasının yanındaki, etrafı bankolarla çevrelenmiş bir oda buranın Roma Hamamlarından nerdeyse iki bin yıl önce bir nevi soyunma ve dinlenme odası olan apodyterium gibi kullanıldığını göstermektedir³³.

Anadolu'da Gaziantep yakınlarında M.Ö. 1200'lerde Geç Hitit dönemine ait hamam kalıntısının izleri hamamın, Hindistan, eski Mısır, Antik Ege ve Yunan uygarlıklarına kadar uzanmasının diğer örnekleri olarak verilebilir³⁴.

1.1.4. Eski Yunan Uygarlığı

Arkeolojik veriler ışığında ise günümüz hamamlarına benzer işlev gören, içi sobayla ısıtılan, sıcak su akan daire veya dikdörtgen planlı yapıların ilk kez M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da kullanıldığı kabul edilmektedir³⁵. Bu mimari tarz hamam tasarımında devam etse de Anadolu'da görülmemiştir. Araştırmalar, Anadolu'daki yıkanma geleneklerinin, Vitruvius'a göre *loutron* olarak bilinen, egzersiz sonrası genç atletlerin soğuk su banyosu yapmasına olanak sağlayan özel bir odanın bulunduğu gymnasiumlarda geliştiğini göstermektedir³⁶.

Eski Yunan uygarlığında büyük ölçüde genel kullanım hamamlarına rastlanılmamaktadır. Fakat sporcuların spor aktivitelerini gerçekleştirdiği gymnasiumlarda sporcuların temizlik ihtiyaçlarını gidermeleri için ısıtma sistemine sahip olmayan günümüz duş gözleri benzeri alanlar kullanılmıştır³⁷. Yunan gymnasiumlarında yıkanma için ayrılmış başlıca

³⁰ Eyice, 1997: 402; Yegül, 2009: 101.

³¹ Erbil, 2005: 16-20.

³² Abbasoğlu, 1997: 750; Yegül, 2009: 101.

³³ Abbasoğlu, 1997: 750; Avşar ve Avşar, 2016: 633; Yegül, 2009: 101.

³⁴ Ürük, 2016: 185; Ülgen, 1950: 174.

³⁵ Abbasoğlu, 1997: 751; Ürük, 2016: 189; Yorulmazer ve Şengül, 2017: 172.

³⁶ Yegül, 1992: 21.

³⁷ Eyice, 1997: 402.

yapı "loutron" adı verilen bir açık hava alanıydı. Altıncı yüzyılın sonlarına ait vazo resimlerinde yıkanma ritüelleri çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir. Yunan gymnasiumlarında üstü kapalı yıkanma alanlarının M.Ö beşinci yüzyılın sonları ve dördüncü yüzyılın başlarında kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir³⁸. Yunanistan, M.Ö beşinci yüzyıldan itibaren hem günlük hem de törensel kullanıma yönelik hamamların ortaya çıkışına tanık olmuştur. Tarihi kayıtlar, MÖ altıncı yüzyıla kadar Sybaritlerin ısıtmalı banyolardan yararlandığını ortaya koymaktadır. Aegina'daki Aphaia Kutsal Alanı'nda hacıların temizlik ihtiyaçları için kurnalar ve küvetler içeren özel odalar ayrılmıştır. Edebi ve arkeolojik kanıtlar Atina'da çeşitli banyo tesislerinin varlığını doğrulamaktadır. Kazılar, Dipylon Kapısı'nın dışında bulunanlar gibi bazılarını beşinci yüzyıla tarihlendirmiştir³⁹. Antik Yunan hamamlarının tasarımı pratik ve faydacı bir yaklaşımı örneklemekte, temizlik ve ritüel uygulamaları gibi çoklu amaçlara hizmet etmektedir. Tasarımları genellikle bir veya daha fazla dairesel odayı çevreleyen dikdörtgen veya düzensiz şekilli birimlerden oluşan kümeler sergiler. Ayırt edici bir mimari özellik olan tholos, bu dairesel düzenlemeyi vurgular. Sadece kısıtlı bir alanın kullanımını optimize etmekle kalmaz, aynı zamanda bir tutarlılık ve düzen duygusu da yaratır. Dairesel odalar çoğunlukla sıcak banyo için kullanılmıştır. Yıkanma seçenekleri arasında hem tamamen suya dalmak için ayrı küvetler hem de dikdörtgen odaların duvarları boyunca ya da dairesel odaların çevresine yerleştirilen ve kalça hamamı olarak bilinen oturarak yıkanmak için daha küçük küvetler yer almaktadır⁴⁰.

MS 1. yüzyıla kadar Yunan hamamlarında basit ısıtma yöntemleri kullanılmıştır. Başlangıçta pek çok hamamda yıkanma alanını ısıtmak için mekanik araçlar kullanılmıyor, bunun yerine, ısıtılmış banyo suyunun ürettiği buhara ya da mütevazı, kapalı ve penceresiz banyo odaları için yeterli olan kömür mangalının ürettiği sıcaklığa güveniliyordu. Sonraları suyu kaynatan ve bitişik odayı ya doğrudan konveksiyonla ya da sıcak gazları duvarın arkasında dolaştıran basit bir yöntemle ısıtan özel, çift amaçlı bir soba kullanan daha iyi bir sistem ortaya çıkmıştır. Isıtılan suyun testilerle küvetlere getirildiği ve daha sonra banyo yapanların üzerine dökülerek kullanıldığına inanılmaktadır⁴¹. Bu sistem Pompeii'deki konutlarda ve villalarda yaygın olarak kullanılmıştır⁴².

³⁸ Şahin, 2009: 27; Yegül, 1992: 17.

³⁹ Şahin, 2009: 37; Yegül, 1992: 24.

⁴⁰ Abbasoğlu, 1997: 751; Şahin, 2009: 37; Yegül, 1992: 24.

⁴¹ Hoss, 2005: 27-28.

⁴² Nielsen, 1990: 11; Yegül, 1992: 24.

1.1.5. Roma İmparatorluğu

Roma Döneminde hamam mimarisinde önemli bir dönüşüm yaşanmış ve bu dönemde yıkanma için doğal su kaynakları kullanımından Yunanlıların uygulamalarına benzer lavatrına adı verilen kapalı banyo tesislerinin inşasına geçilmiştir. Bu geçiş, Roma'nın hem kırsal hem de kentsel bölgelerinde giderek yaygınlaşan evsel hamamlarla birlikte kapalı bir banyo kültürünün başlangıcına işaret etmiştir. Roma hamamlarının mimari ve sosyal önemi, imparatorluğun siyasi erişimiyle birlikte genişlemiş, çeşitli faaliyetler için hayati sosyal merkezler olarak hizmet veren halka açık hamamlar çoğalmıştır. Buna ek olarak, imparatorlar tarafından desteklenen büyük thermae'lerin inşası imparatorluk gücünün sembolü haline gelmiş ve kütüphaneler ve performans alanları gibi çok işlevli olanaklara sahip olmuştur. Roma hamamları, yıkanma odaları, terleme, rahatlama ve yağ tedavileri için özel alanlar ile bir dizi aktivite ve ritüele olanak sağlamıştır. Zaman içinde Roma hamamlarının mimari düzeni, temel unsurlarını koruyarak evrim geçirmiş ve Romalıların sosyal etkileşim, eğlence ve kültürel alışveriş yoluyla fiziksel ve sosyal refaha verdikleri önemi yansıtmıştır⁴³.

Antik Romalılar banyo yapma pratiğine büyük değer vermiş ve bunu günlük yaşamın önemli bir parçası olarak görmüşlerdir. Halka açık hamamlar yıkanma işlevinin yanı sıra eğlence ve kültürel faaliyetler amacıyla da kullanılmışlardır. Bu hamamlar küçük kasabalarda bile yaygın olarak bulunabilmektedir. Hükümetin bir tür ceza olarak hamamları kapatması da görülmüştür. Varlıklı şahsiyetlerin ise konutlarında kendi özel hamamlarına rastlanabilmektedir⁴⁴. Ayrıca halka açık hamamlar ve tiyatrolar mevzu bahis bu varlıklı şahsiyetlerin zenginliklerini açıkça sergilediği gözde mekânlar olarak göze çarpmaktadır. Bu şahsiyetler hamamlara birçok köle ile birlikte gitmekte, kadınlar ise en şık kıyafetlerini buralarda sergilemektedir⁴⁵. Hamamların yaygın kullanımının ve halk tarafından benimsenmesinin başka bir sebebi ise Antik Çağ'da tıp bilimine bir tedavi yöntemi olarak görülmesi ve sağlık açısından faydalı olduğunun düşünülmesidir⁴⁶. Hamamlar kâr amaçlı işletmeler olmalarına rağmen M.S. 4. yüzyılda Roma'daki sekiz yüz adet küçük hamamın çoğu ile on bir büyük thermae düşük giriş ücretini ödemeye hazır herkese açıktır. Hatta vakıf olan bazı özel hamamlara giriş ücretsizdir⁴⁷. Roma'da günde yüz bin kişi yıkanabildiği önerilmektedir. Bu yüksek rakamlara karşın Roma hamamları içerisinde sakin, rahat ve özel bir yer bulmak mümkün olmuştur⁴⁸. Suyun yanı sıra banyo yaparken fiziksel ve psikolojik

⁴³ Abbasoğlu, 1997: 751; Arseven, 1983: 678-689; Staggs, 2014: 43.

⁴⁴ Fagan, 1993: 289; Yegül, 2010: 3; Uytterhoeven, 2024: 288.

⁴⁵ Zytka, 2013: 62.

⁴⁶ Fagan, 2002: 85; Yegül, 2011: 27.

⁴⁷ Nielsen, 1990: 122-124; Yegül, 2006: 22.

⁴⁸ Fagan, 1993: 197; Yegül, 2017: 163.

rahatlama sağlayan bir diğer unsur da hamamın muhteşem iç mekânıdır. Roma hamamları, lüks iç mekânlarıyla tanınır. Çeşitli arkeolojik veriler ve yazılı belgelerde yapılan hamamların iç tasvirlerinde; Parlak ve rengârenk mermerleri, girift desenli mozaikleri, alçı süslemeleri, parlak bronz iç döşemeleri, muhteşem heykellerle süslü nişleri, görkemli ve tüm bunları içerisinde barındıran yüksek ışıklı kubbeleri göz önüne çıkarılmaktadır⁴⁹. İmparatorluk hamamları ise kent dışındaki arazilere inşa edilen imparatorun gücüne yaraşır şekilde büyük ve ihtişamlı yapılardır. “Thermae” adı verilen bu büyük yapıların içerisinde eğitimle ilgili kütüphane, konferans salonları ve sanat eserlerinin sergilenmesi için revakları, galerileri, eksedraları olduğu görülmektedir⁵⁰.

Roma hamamlarında yaygın tutum kadınlar ve erkeklerin ayrı yıkanmasıdır. Her iki cins için ayrıca yapılar yapılmış olsa da genellikle bu ayırım hamama farklı saatlerde gitme suretiyle yapılırdı. Bu ayırımı kadınlar sabahları, erkekler ise öğlenden sonra hamama gitmektedir⁵¹. Hamamlarda yıkanma MS 1. yüzyıldan itibaren Roma'da daha popüler hale gelmiş ve geç antik çağın sonlarına kadar sevilmeye devam etmiştir. Bu rağbet artışı pek çok şeyden kaynaklanmaktadır, örneğin Eski Yunan medikal anlayışı yıkanmanın sağlığa iyi geldiğini söylemekteydi. Hamamlar ister herkese ister sadece bazılarına açık olsun, her türden insanın buluşabileceği yerler olmuşlardır. Seneca'nın anlatıları insanların ticaret görüşmelerinden eş bulmaya kadar her şeyi yaptığı gürültülü bir Roma hamamının net bir aktarımını yapmaktadır⁵².

Genel olarak, hamamlar hem kamu hijyeni hem de rekreasyon açısından hayati bir rol oynamış, çeşitli ekonomik modeller hamamların faaliyetlerini sürdürmesini ve toplumun farklı kesimlerine erişilebilir olmasını sağlamıştır⁵³.

1.1.5.1. Roma Hamamları Mekân Kurguları

Roma hamamlarının atası kabul edilen İtalya ev hamamları evin soba veya kazanından yararlanmak amacıyla mutfağın yanında yer alacak şekilde konumlandırılmışlardır. Dönemin halkının tıbbi geleneklerine dayalı olarak çeşitli hastalık ve ağrılardan kurtulmak amacıyla kullanılan bu bölmeler hamamların temelini oluşturmuştur⁵⁴. Aşağıdan ısıtılan fırın anlamına gelen Hypocaust ısıtma sistemi M.Ö 2. yüzyılda Pompei Stabia hamamından itibaren

⁴⁹ Fagan, 1993: 145; Ürük, 2016: 190.

⁵⁰ Nielsen, 1990: 3; Yegül, 2006: 160.

⁵¹ Fagan, 1993: 296-298; Yegül, 2006: 23.

⁵² Hoss, 2005: 25-26.

⁵³ Yegül, 1992: 43-46.

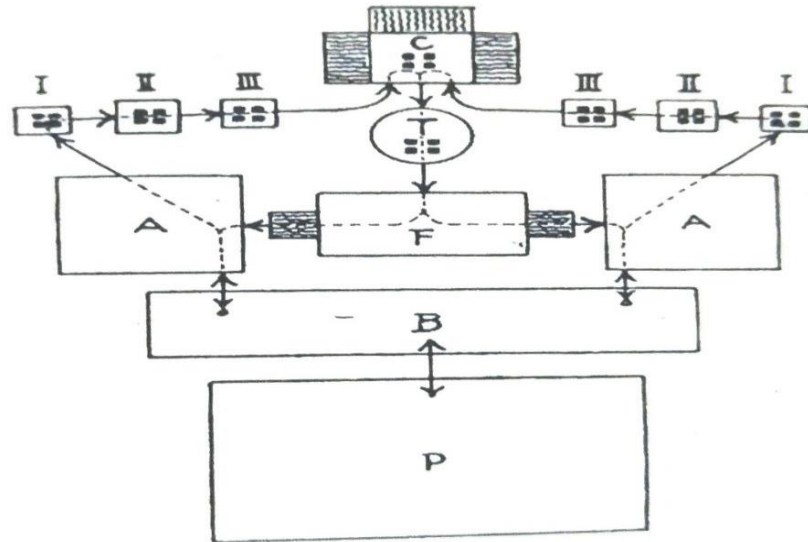
⁵⁴ Fagan, 1993: 249; Yegül, 2006: 47.

kullanılmaya başlanmış ve Roma hamamlarının da genel ısıtma sistemi olarak işlev görmüştür⁵⁵. Tubili adı verilen içi boş toprak tuğlalar ise daha etkili ısı yayılımı için M.Ö 1. yüzyıldan itibaren yine Pompei Stabia hamamlarında kullanılmaya başlamıştır. Bu tuğlalar duvara kenet ve harç gibi yöntemlerle sabitlendikten sonra üzerleri tekrar harçla sıvanıp mermerle kapatılmaktadır⁵⁶. Roma hamamlarının tasarımları kullanım biçimlerine göre şekillenmiştir. Girişte soyunma odası (Apodyterium) sonrasında soğuk (Frigidarium), ılık (Tepidarium) ve sıcak (Caldarium) mekânların sırayla dizilmesiyle yapı oluşturulmaktadır⁵⁷.

1.1.5.2. Roma Hamamı Plan Tipleri

Roma hamamları simetrik ve asimetrik plan olmak üzere iki planda karşımıza çıkmaktadır.

Simetrik Plan: “İmparatorluk Hamamları” (Thermae) gibi büyük hamam komplekslerinde kullanılan çok sayıda oda ve salonun bir ana eksen üzerinde bir ayna yansıması gibi yerleştirilmesi ve bu mekânların geniş bir caldarium’a bağlanması ile oluşturulan yapı planıdır. Bu büyük yapılar içerisinde Yunan gymnasium’una benzer şekilde kütüphaneler, konferans salonları, sütunlu geçitler, yürüyüş yolları ve bahçeler yer almaktadır⁵⁸.

Resim 1.2 Simetrik Hamam Planı⁵⁹.

⁵⁵ Fagan, 1993: 50; Nielsen, 1990: 14; Ürük, 2016: 195.

⁵⁶ Nielsen, 1990:14; Yegül, 2006: 88.

⁵⁷ Ürük, 2016: 192.

⁵⁸ Nielsen, 1990: 3; Ürük, 2016: 196.

⁵⁹ Yegül, 2006: 163.

İran ve Hazar Denizi kıyılarındaki hamamlardan etkilenen Selçuklular, hamam planlamasına katkıda bulunmuş ve geleneklerini sürdürmüşlerdir. Bizans, Arap, Ermeni ve Türk kültürleri de dahil olmak üzere Doğu toplumlarında hamamlar yerleşik geleneklerin bir devamı olarak gelişirken, Kilise'nin bir Hıristiyan uygulaması olarak banyoya karşı çıkması nedeniyle Batı'da bu kültürün gerilemesine tezat oluşturmuştur⁶⁴. Selçuklu ve Osmanlı hamamları, Roma hamamları gibi durgun havuzlar yerine akan su altında yıkanmayı vurgulayan İslami inançlara bağlı olarak titizlikle tasarlanmıştır⁶⁵. Selçuklu Anadolu'sunda hamamlar camilerin işlevlerini tamamlıyor, varlıklı kişiler tarafından finanse edildiğinde ya da cami külliyesi içinde yer aldığı dini hayırseverliği simgeliyordu. Mimari açıdan Selçuklu hamamları, muhtemelen komşu Suriye'den etkilenen ve sonraki dönemlerdeki hamam yapıları için model teşkil eden büyük anıtsal mekânlara sahipti⁶⁶.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk hamamları, Orta Asya hamam geleneklerini İslami temizlik ilkeleriyle harmanlayan önemli kültürel ve mimari simgeler olarak gelişmiştir. Bu hamamlar sadece şehir merkezlerinde değil, aynı zamanda toplumdaki ayrılmaz rollerini yansıtan özel konaklarda da bulunuyordu. Hamamların yaygınlaşmasında, genellikle hayır kurumları tarafından yönetilen yatırımlar olarak kârlılıkları ve camilere yakın stratejik konumları, cemaate hizmet etmeleri ve sosyal ve dini önemlerini vurgulamaları gibi faktörlerin bir kombinasyonu etkili olmuştur. Zaman içinde Türk Hamamları faydacı işlevlerinin ötesine geçerek Roma hamamlarını andıran canlı sosyal merkezler haline gelmiştir. Bununla birlikte, yaygın popülariteleri aşırı su ve odun tüketimi gibi zorluklara yol açmış ve 18. yüzyılda Sultan 3. Mustafa döneminde inşaatlarını kontrol altına almak için düzenleyici önlemler alınmasına neden olmuştur. Düzenlemelere rağmen, ihtiyacı olan bireylerin konutlarında hamam inşa etmelerine veya mevcut hamamları yenilemelerine izin verilerek erişilebilirliğin devam etmesi sağlanmıştır. Mimari açıdan Türk Hamamları, Roma ve Bizans'tan gelen etkileri korumuş, soyunmak, dinlenmek ve yıkanmak için farklı alanlara sahip olmuştur. Yıkanma süreci, her adım için belirlenmiş özel odalarla antik modelleri takip etmiştir. Ayrıca Türk hamamları, özellikle kadınlar için güzellik ritüellerini gerçekleştirdikleri, sosyalleştikleri ve keyifli sohbetlerin tadını çıkardıkları sosyal alanlar olarak hizmet vermiştir⁶⁷.

⁶⁴ Yegül, 2011: 251; Yorulmazer ve Şengül, 2017: 174.

⁶⁵ Abbasoğlu, 1997: 751; Yorulmazer ve Şengül, 2017: 174.

⁶⁶ Yegül, 2011: 265; Ertuğrul, 2009: 247.

⁶⁷ Eyice, 1997: 414; Kontokosta, 2019: 45-46.

1.2. Antik Çağ 'da Sosyokültürel Yaşamda Yıkanma Kültürü

1.2.1. Günlük Yaşam

Antik Çağ'da özellikle Romalılar arasında banyo yapmak, yıkanma ve temizlikten öte sosyal ve kültürel bir uygulama olmuştur. Romalıların hayat akışında önemli sosyal mekânlar olan hamamlar; Yıkanma amaçlarının yanı sıra spor, eğlence, masaj, vücut bakımı ve rahatlama gibi olanaklar da sunmakta ve sosyal ilişkilerin buluşmalar, görüşmeler ve toplantılarla kurulduğu bir tür kulüp veya dernek işlevi görürler⁶⁸.

Roma iş günü günün erken saatleriyle sınırlıdır. Öğle saatlerinde iş hayatı sonlanmaktadır. Öğle yemeğinden sonra kısa bir uyku ardından erkekler hamam ziyaretlerine başlar. Bu ziyaretler akşam saatlerine dek sürmektedir. Roma sistemine göre sekizinci saat olan öğleden sonra saat iki hamamda yıkanmak için en iyi zamandır⁶⁹. Romalılar için öğleden sonra halk hamamına gitmek günlük rutinin bir parçasıdır. Romalılar genelde bu saatleri tercih ettikleri için akşam yemeği davetleri de hamamlar ve çevrelerinde sıkça dağıtılmıştır⁷⁰. Aynı zamanda vücut ile zihin arasında dengeye inandıkları için sıcak banyoyu çeşitli oyunlar ve palaestra'da yapılan fiziksel egzersizler takip eder. Büyük hamam kompleksleri içerisinde konferans salonları, kütüphaneler ve gezinti yerleri gibi çeşitli etkinlikler için geniş alanlar da bulunmaktadır⁷¹. Hamamlarda yapay aydınlatmaya dair bazı referanslar bulunmasına ve kazılarda birçok hamam yerinde kandiller bulunmasına rağmen, özellikle kamuya açık tesislerde akşam karanlığından sonra yıkanmak nadirdi. Müşteriler bol miktarda doğal ışık varken yıkanmayı tercih ediyordu ve etkili aydınlatma sağlayan büyük pencerelere sahip hamamlar oldukça itibar görüyordu. Hatta bazı tesislerin güneşlenmeyi de yıkanma ritüeline dahil ettiği görülmektedir⁷². Roma jimnastiği, yoğun eğitimden ziyade eğlenceye odaklanan banyoya öncülük etmiştir. Banyo, egzersiz, masaj ve diyet eski tıp uzmanları tarafından sağlık için hayati önemde görülmüştür. Sosyal aktiviteler, performanslar ve hatta yiyecek ve şarap satıcıları ambiyansa katkıda bulunmaktaydı. Bir Romalı için çok yönlü bir gün, hem tatmin edici bir banyo hem de iyi bir akşam yemeği içermekteydi⁷³. Yeme ve içme sosyal toplantılara keyif katmış ve hamam ziyaretleri de dahil olmak üzere boş zaman aktivitelerini geliştirmiştir. İçeceklere yakınlardaki işletmelerden ve hatta hamam alanındaki satıcılardan rahatlıkla

⁶⁸ Fagan, 1993: 287; Yegül, 2006: 20.

⁶⁹ Nielsen, 1990: 135-38; Yegül, 2006: 23.

⁷⁰ Fagan, 1993: 290.

⁷¹ Nielsen, 1990: 58; Yegül, 2006: 22.

⁷² Nielsen, 1990: 135; Yegül, 2010: 11-12.

⁷³ Nielsen, 1990: 135-138; Yegül, 1992: 33.

ulaşılabilmiştir⁷⁴. Bu çeşitli dükkanlarda Kuruyemiş, içecek, domuz yağı, ekmek, et, sos, peynir, arpa, yağ, zeytin, şarap, balık ve sebze gibi erzakların yanı sıra günümüz Türkiye'sinde yaygın olan halka şeklindeki susamlı simitlere benzediği düşünülen “lir şeklinde” bir hamur ürünü satıldığı bilinmektedir. Çeşitli hamam alanlarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan eserler arasında fincanlar, tabaklar, testiler ve domuz, koyun ve tavuk gibi hayvan kalıntıları bulunmuştur⁷⁵. Ziyaretçiler sıcak ve soğuk banyolar için ana tesisler olarak caldarium ve frigidarium'u kullanma eğilimindeydi. Burada kendilerini yenileyebilir, geniş havuzlarda gevşeyebilir, masaj veya tütü dökücü tedaviler alabilir ve diğer yıkananlarla sohbet edebilirlerdi. İyi aydınlatılmış ve geniş bu salonlar aynı zamanda hem uzmanlar hem de amatörler tarafından gerçekleştirilen müzik performansları, şiir ve şarkı dinletileri gibi çeşitli sosyal ve boş zaman etkinliklerine de ev sahipliği yapmıştır⁷⁶. Geniş egzersiz alanlarına ve bahçelere sahip bu hamamlar, gezici gösteriler ve performanslar, jimnastikçiler, sihirbazlar, soytarılar, hokkabazlar ve müzisyenler için olağanüstü bir platform sunuyordu ve bunlar genellikle coşkulu izleyiciler tarafından bekleniyordu. Ayrıca hamamlar, başta heykeller olmak üzere farklı zamanlara ait pek çok sanat eserinin sergilendiği modern bir sanat müzesi gibi hareket etmekteydi. Sanatı sevmek, hamamlarda iyi vakit geçirmenin önemli bir parçası olarak görülmekteydi. Sanat heykellerinin yanı sıra, mevcut imparatoru, ailesini ve sevilen şehir halkını onurlandırmak için heykeller de mevcuttu⁷⁷.

1.2.2. Spor

Hamamlarda banyo öncesinde fiziksel aktivitede bulunmak genellikle kişinin sağlığı için faydalı bir uygulama olarak görülmüştür. Bu aktivitelere banyo öncesi terlemeye neden olacak kadar egzersiz ya da çeşitli oyunlara katılım örnek verilebilir. Hamamlar genellikle Yunan gymnasium anlayışının etkisinde hem kapalı hem de açık egzersiz olanakları sağlamışlardır⁷⁸. Top oyunları, koşu, boks, güreş ve eskrim palaestral sporlar olarak anılmaktadır. Kadınlar da katılmış olsa da, daha hafif versiyonları tercih etme eğiliminde olmuşlardır. Yüzmek Romalılar arasında tercih edilen bir aktivite olsa da büyük olasılıkla halka açık hamamlardan ziyade doğal su kaynaklarında veya özel atletik antrenman mekanlarında gerçekleştirildiği düşünülmektedir⁷⁹. Ziyaretçiler hamam kompleksine vardıklarında hafif bir

⁷⁴ Fagan, 1993: 292; Yegül, 2010: 19.

⁷⁵ Fagan, 1993: 292; Yegül, 2010: 19.

⁷⁶ Nielsen, 1990: 144; Yegül, 2010: 18.

⁷⁷ Hoss, 2005: 25.

⁷⁸ Fagan, 1993: 133; Nielsen, 1990: 130; Yegül, 2010, 14.

⁷⁹ Yegül, 2010, 16.

egzersiz tuniği giyerlerdi. Yunanlıların aksine Romalılar çıplak egzersiz yapmayı ve palaestra'ya ya da sıcak odalara sokak kıyafetleri ya da ayakkabılarla girmeyi uygun bulmuyorlardı. Giyilen egzersiz tuniklerinin mevsimsel değişiklikler, iklim ve bölgesel uygulamalar gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermiş olabileceği düşünülmektedir⁸⁰. Banyoya girenler, egzersiz yaparken ya da güneşlenirken ciltlerine yağ ve kozmetik tozlar sürme şeklindeki Yunan geleneğine bağlı kalmıştır. Ortaya çıkan ter, yağ ve toz karışımının Yunan atletlerin yaptığı gibi bir strigil ile temizlenmesi, birçok hamamda aleipterion, dstrictarium ve unctorium olarak bilinen sıcak yağ ile masaj yapılan odalar yoluyla sağlanmaktaydı. Sıcak banyoyu bitirmek için vücuda genellikle pahalı kozmetikler, yağlar ve güzel kokulu merhemler sürmek yaygın bir uygulamaydı⁸¹.

1.2.3. Din ve Siyaset

Erken Helenistik ve Roma dönemlerinde, banyo yapmanın artan popülaritesi hamam işletmeciliğini kârlı bir girişim haline getirdiği için hamam inşa etmek ve işletmek için yerel yöneticilerden izin alınması ve gelirlerine vergi konulması gerekmektedir. Hamamlar, genellikle kraliyet ya da aristokrasi tarafından desteklenerek ya da himaye yoluyla kamusal hediyeler olarak kurulmuşlardır. Marcus Agrippa ve Licinius Sura gibi kayda değer kişiler hamamları halkın kullanımına bırakarak cömertliklerini göstermiş ve toplumun refahına katkıda bulunmuşlardır⁸². Menderes Magnesia'sından ele geçen epigrafik bilgilere göre hamamlardaki hizmetler yaşlılar konseyinin gözetimi altında gerçekleşmekte bu hizmetler restoran ve fırınlardan havlu standlarına kadar çeşitlilik gösterebilmekteydi. Aynı zamanda vatandaşların adak ritüellerini gerçekleştirmek için kiralayabilecekleri küçük bir altar bulunmaktaydı. Söz konusu altarın yazıtlarda "Sezar'ın kalbi" olarak adlandırılması bu altarın imparator kültü ile direkt ilişki içinde olduğunu göstermektedir⁸³. Birçok Roma İmparatoru da halk hamamlarına giderek, yurttaşları ile birlikte zaman geçirir. Bu, hiç kuşkusuz, imparatora kamu desteği alarak popülarliğini arttırmak için önemli bir fırsattır⁸⁴. Bunun ne sıklıkta yaşandığını bilmek zordur ve önemli sayıda olduğunu gösteren bir kanıt yoktur. İmparatorların sıklıkla halk içinde yıkanmaktan ziyade şahsi saray hamamlarını tercih etmiş olmaları daha

⁸⁰ Fagan, 1993: 289; Yegül, 2010, 14.

⁸¹ Nielsen, 1990: 163-165; Yegül, 2010, 16.

⁸² Fagan, 1993: 102; Yegül, 1992: 43-46.

⁸³ Fagan, 1993: 185-203; Yegül, 1982: 13.

⁸⁴ Fagan, 1993: 257; Yegül, 2010: 35.

olasıdır⁸⁵. Hamamlar Roma toplumundaki az sayıdaki sosyal temas yerlerinden biri olmuştur. Zenginlerin statü arayışlarının göze çarptığı bir alan haline gelmiştir. Ancak Roma aristokrasisi için yıkanmak bir yükümlülük ya da bir eğlence değil, günlük bir aktiveydi. Hamamlarda sınıf ayrımı yoğun bir biçimde görülmüş, bu mekanlar Roma toplumunun sosyal yapısının bir yansıması ve günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur⁸⁶. Tanrılar, kahramanlar ve hayırseverler için mabetler, sunaklar, anıtlar ve heykellerle dolup taşan hamamlar, geçmişin ve bugünün, yaşayan ve ölünen, tanrıların ve ölümlülerin amblemlerinin günlük bir ortama karıştırılabileceği uygun dini ve ahlaki atmosferi yaratmıştır⁸⁷. Zengin mekânsal içerikleri ile İmparatorun prestijini arttırmasının yanı sıra ferah yapıları vatandaşa imparatora şükür ve minnet duygusunu aşılacaktır. Bu bağlamda İmparatorları onurlandırma mekânları olarak kullanılacakları gibi içlerinde bulunan altınlar sayesinde Tanrılara ve İmparator kültüne ibadet mümkün kılınmıştır. Dini ve moralen başlarda katı kurallar kadın ve erkeklerin ayrı ayrı yıkanmasını gerektirse de sonraları karma banyo daha yaygın hale gelmiş ve otoriteler için endişeye neden olmuştur. Hıristiyanlık cinsiyet ayrımına yeniden vurgu yaparak Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde ikiz hamamların inşa edilmesine yol açmıştır. Zaman zaman ahlaki itirazlara rağmen, hamamlar Kilise tarafından kabul görmüş ve hem Hıristiyanlar hem de Hıristiyan olmayanlar tarafından sıkça ziyaret edilmiştir. Hamamlar kent yaşamının önemli bir parçası olmaya devam etmiştir⁸⁸.

1.2.4. Kullanım Rutinleri

Sırasıyla Apodyterium'da hazırlandıktan sonra Frigidarium denilen soğuk odada soğuk su havuzuna girilmekte daha sonra Tepidarium denilen ılık odaya geçilip, Sudatorium'da terlenir ve masaj yaptırılmakta ardından Caldarium adı verilen sıcak odada sıcak suyla banyo yapılmakta ve soğuk odaya dönülüp tekrar masaj yaptırılmaktaydı⁸⁹. Dolayısıyla Roma hamamlarında bulunabilecek tüm mekânsal bölümler; Apodyterium⁹⁰, Frigidarium⁹¹,

⁸⁵ Fagan, 1993: 258.

⁸⁶ Fagan, 1993: 300-305.

⁸⁷ Fagan, 1993: 37-38; Nielsen, 1990: 10; Yegül, 1982: 13.

⁸⁸ Nielsen, 1990: 146-148.

⁸⁹ Ürük, 2016: 192.

⁹⁰ Apodyterium: "Hamama girmeden önce soyunma ve elbise değiştirme odasıdır. Bu mekânın duvarlarında bulunan nişler elbiselerin konması içindir."

⁹¹ Frigidarium: "Hamamın ısıtılmayan en soğuk bölümüdür. Bir veya birkaç büyük soğuk havuzu olan ana soğuk su yıkanma salonudur."

Tepidarium⁹², Sudatorium⁹³, Laconicum⁹⁴, Caldarium⁹⁵, Destrictarium/Unctorium⁹⁶, Heliocaminus⁹⁷, Palaestra⁹⁸ olmak üzere sıralanabilmektedir.

Roma hamamlarında yıkanmak, birbirine açılan ve ılıktan sıcağa doğru ilerleyen birçok farklı mekândan geçerek tamamlanan bir düzen içinde gerçekleşmektedir. Hamamların ilk bölümü soyunmak için ayrılmış apodyeteriumdur en basit hamamlar bile bir bölüme sahiptir. Bu bölümlerde bulunan mobilyalar giysi ve kişisel eşyaların güvenli bir şekilde saklanmasını sağlamak amacıyla çeşitli dolaplar, sandıklar, niş ve raflardır⁹⁹. Soyunduktan sonra orta sıcaklıktaki tepidarium odasına geçilerek vücut yumuşatılır. Daha sonra asıl sıcak bölme olan caldarium odalarına geçilir. Bunlar ilk girilen mekândan daha sıcaktır ve içlerinde sıcak su küvetleri vardır. Buharlı hava vücudun kuruyan bölümlerini nemlendirir. Bu aşamadan sonra Frigidarium denilen soğuk banyo bölmesine geçilir ve buradaki soğuk su havuzuna girilir. Böylece vücuttaki gözeneklerin kapanması ve enerjisinin artması sağlanır. Bu noktadan sonra müşteriler tercihen apodyeterium bölümüne dönerek hamam ziyaretini sonlandırabilir veya bir diğer iyi ısıtılmış laconicum- sudatorium odasına geçip güzelce terlemeyi seçebilirler. Birçok hamamda yağ ile masaj yapımı için aleipterion, destricharium, unctorium gibi sıcak özel bölmelerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu masaj yıkanma sonrasında vücutta terlemeyi önlemektedir¹⁰⁰.

1.2.5. Günümüzde Anadolu’ da Antik Çağ Hamamları

Antik çağda, Küçük Asya’da Yunan gymnasiumlarının Roma hamamlarıyla birleşmesi sonucu hamam-gymnasium kompleksleri olarak adlandırılan yapılar ortaya çıkmıştır. Bu kompleksler iki mimari anlayışın birbiri ile eşsiz birleşimini temsil etmektedir. Bu hamam-gymnasium kompleksleri dönemin büyük mimari eserleridir¹⁰¹. Küçük Asya’da bu iki yapının

⁹² Tepidarium: “Hamamın orta derecede ısıtılmış bölümüdür. Burada vücut terlemeye bırakılır ve masajlar yapılır.”

⁹³ Sudatorium: “Nemli-sıcak ve buharlı terleme odasıdır. Buhar banyosunun yapıldığı kısımdır.”

⁹⁴ Laconicum: “Kuru-sıcak ve buharlı terleme odası. Genellikle bu oda kubbeli ve daire şeklindedir.”

⁹⁵ Caldarium: “Hamamın en sıcak salonu veya salonları. Bu mekân, sıcak suların ve sıcak sulu havuzların bulunduğu bölümdür ve nişler, oturma yerleri ve banyolar yer alır.”

⁹⁶ Aleipterion/Destrictarium/Unctorium: “Hamamlarda sıcak yağ ile masaj yapılan oda.”

⁹⁷ Heliocaminus: “Bazı Roma hamamlarında güneş banyosu için özel hazırlanmış salon. Bu salonlar güney ve güneybatı yönüne dönüktür ve camsız çok geniş pencereleri vardır.”

⁹⁸ Palaestra: “Hamamlarda spor faaliyetlerini yapmak için kullanılan, etrafı revaklarla çevrilmiş açık alan.”
(Yunan kültüründe gymnasium’unun bir parçası olan ve atletik egzersizler için kullanılan etrafı sütunlarla çevrili alan)

⁹⁹ Nielsen, 1990:153-162; Ürük, 2016: 194.

¹⁰⁰ Nielsen, 1990:153-162; Ürük, 2016: 194.

¹⁰¹ Fagan, 2002: 6; Nielsen, 1990: 100; Yegül, 1992: 250.

bir araya gelişi bu yapıların işlevlerinin de artmasına sebep olmuştur¹⁰². Hamam-Gymnasium kompleksleri Yunan toplumunun ve kültürünün dünya çapında bir simgesi olmuştur. Mimari açıdan gymnasiumlar spor alanları ve soyunma odaları gibi temel unsurlardan meydana gelmekteydi. Yüzme havuzları ve terleme odaları gibi diğer özellikler, tasarımları ve maddiyata göre çeşitlilik gösterebilmekteydi. Arkeolojik kanıtlar, bu özelliklerin toplumsal ihtiyaçlar ve kültürel uygulamalardaki değişiklikleri yansıtacak şekilde zaman içinde değiştiğini göstermektedir¹⁰³. Efes, Smyrna, Sardis ve Milet gibi büyük şehirlerde bu türde çok sayıda yapı bulunurken, daha küçük kasaba ve köylerde daha basit hamam tesislerine rastlanmaktadır. Bu topluluklarda hamamlar vazgeçilmez birer değer olarak kabul edilmiş ve yoklukları önemli bir talihsizlik olarak görülmüştür¹⁰⁴. Oldukça biçimsel ve simetrik olan bu kompleksler, doğrusal ve ortogonal tasarımlarla karakterize edilmiştir. Hamamların düzenleri Roma uygulamalarından etkilenmiş ancak yerel malzeme ve mimari geleneklere uyarlanmıştır. Roma'daki Titus Thermae'sinde görülen, çıkıntılı dikdörtgen bir caldarium'a açılan ısıtılmalı salonlar sırası bu durumun örneklerinden biridir¹⁰⁵.

Turizme verilen önemin artmasıyla birlikte, küresel rekabet ortamında uluslararası turizm pazarındaki paylarını artırmak için ülkeler tarafından turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi gerekli görülmektedir. Bir ülke, bölge ya da yöre için turizm ürünleri çeşitlendikçe sahip olduğu doğal, kültürel, tarihi, sanatsal varlıklar ve değerler ön plana çıkmakta, bu çekicilikler nedeniyle turistlerin turizm bölgelerine olan ilgisi artmaktadır. Bu bağlamda, insanların seyahat etmelerinin önemli bir nedeni tarih ve kültür faktöründe bulunmakta ve kültür turizmi en hızlı gelişen turizm türlerinden biri olarak tanımlanmaktadır¹⁰⁶. Ülkeler doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerini ön plana çıkararak turizm hareketlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışmaktadır. Bu noktada antik dönem hamamları hem kültürel hem de mimari açıdan cazip bir turistik ürün olarak ortaya çıkmaktadır¹⁰⁷.

Kalıntıları fazla hasara uğramadan günümüze ulaşabilmiş ve kültür turizminde çoğunlukla ilgi gören Antik Çağ hamam komplekslerinden bazıları aşağıdaki gibidir.

- **Sardeis Antik Kenti Hamam- Gymnasium kompleksi**

¹⁰² Nielsen, 1990: 150.

¹⁰³ Nielsen, 1990: 9.

¹⁰⁴ Yegül, 1992: 250.

¹⁰⁵ Yegül, 1992: 254.

¹⁰⁶ Uğuz, 2014: 806.

¹⁰⁷ Yorulmazer ve Şengül, 2017: 178.

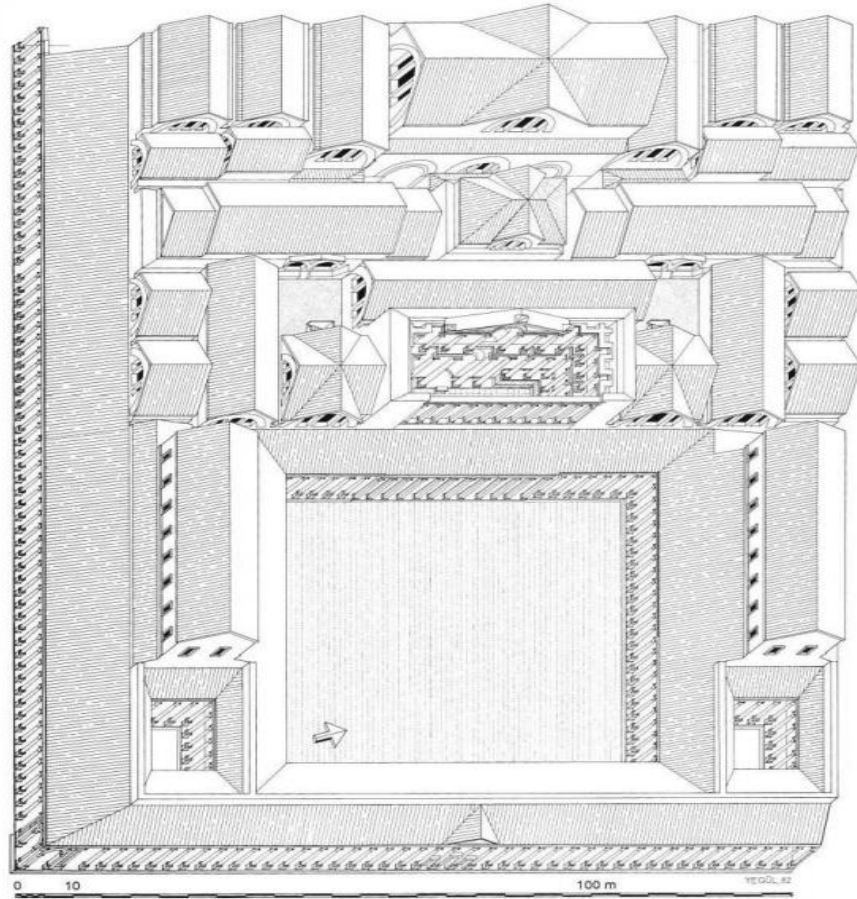
Sardeis'teki hamam-gymnasiumu ve Efes'teki Antoninus Veditus hamam-gymnasiumu, Batı Küçük Asya'daki bu tür yapıların en iyi örnekleri olarak kabul edilir. Bu binalar arasındaki mimari benzerlik, karşılıklı etkiyi ya da ortak bir tasarım kaynağını, muhtemelen merkezi bir planlama ofisinin varlığını önermektedir¹⁰⁸.

MS 7. yüzyıla kadar kullanılan hamam, MS 2. yüzyılın sonlarında veya 3. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. Hamam-Gymnasium Kompleksi, Helenistik-Roma metropolünün kuzeybatı kesiminde, Paktolos Nehri'nin yaklaşık 150-200 metre doğusunda ve İzmir-Ankara karayolunun hemen kuzeyinde yer almaktadır. Boyutları 122,60 x 169,30 metre olan 2,07 hektarlık (5,46 dönüm) bir alanı kaplayan kompleks, birincil Sardis B ızgarası üzerinde yer almaktadır. Kompleks ile Roma şehir planı arasındaki ilişki her zaman tam olarak anlaşılammıştır, ancak geniş bir sütunlu yol olan Mermer Yol'un, kompleksin güney tarafının tamamı boyunca doğu-batı yönünde uzandığı ve büyük olasılıkla Roma metropolünün ana caddesi olarak hizmet ettiği bilinmektedir. Kompleksin baskın cephesi, Doğu Yolu olarak bilinen büyük bir kuzey-güney yolundan geçerek doğu cephesi boyunca merkezi bir konumda yer almaktadır. Bununla birlikte, bu caddenin büyük kamu binalarıyla çevrili geniş bir meydanın parçası olduğu da düşünülmektedir. Roma şehri Hamam-Gymnasium Kompleksi'nin kuzeyine de uzanmış olsa da, bölgenin şehir sınırlarının dışında kalması ve bataklık olması nedeniyle bu yolda daha büyük sistemlerin var olması pek olası değildir. Geç Antik Çağ'da, kompleksin kuzey duvarı metropolün koruyucu çemberine entegre olmuştur¹⁰⁹. Hamam-gymnasium kompleksi içindeki simetrik plan şeması, mermer salon ve açık avlunun kesişme noktası boyunca bölündüğünde neredeyse aynı dikdörtgen planları ortaya çıkarır. Doğu tarafında palaestra ve simetrik odalar yer alırken, batı tarafında soğuk ve sıcak havuzlar bulunmaktadır¹¹⁰.

¹⁰⁸ Yegül, 2010: 161.

¹⁰⁹ Yegül, 1986: 1-2.

¹¹⁰ Tandoğan ve Erdoğan, 2022: 112-113.

Resim 1.4 Sardis Hamam-Gymnasium Kompleksi Aksonometrik Çizimi¹¹¹.

- **Ankara Roma hamamı**

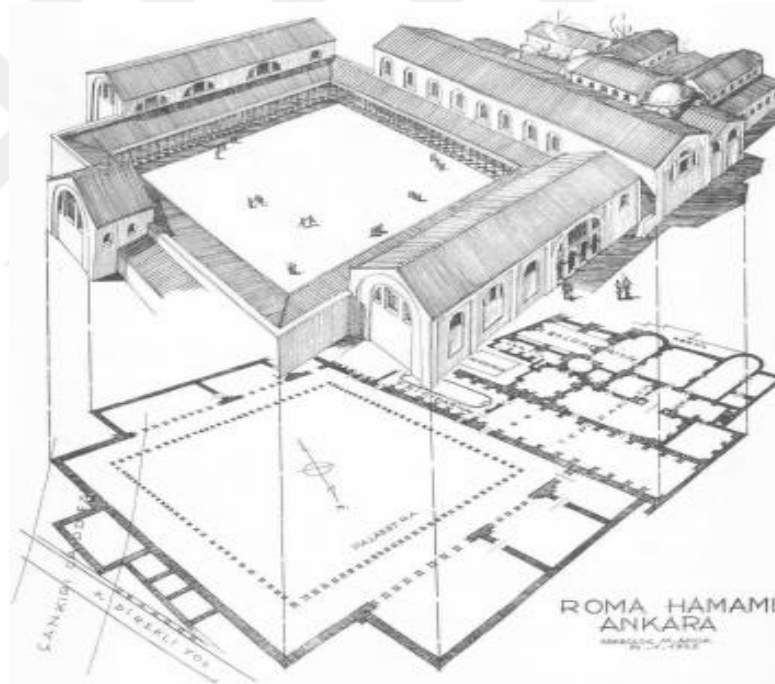
Ankara'da Ulus Meydanından Dış kapı bölgesine uzanan geniş caddenin, meydandan yaklaşık 400 m uzaklıkta ve batı yönündeki bir bölümü, Ankara'nın modern şehir planında Arkeoloji Parkı olarak belirlenmiştir. Cadde seviyesinden 2,5 m yükseklikte bir plato üzerinde konumlanan bu alan arkeolojik amaçlar için ayrılmıştır. Bu platonun merkezi bölgesinde, antik yerleşimden kalma bir hamam kazılarla ortaya çıkarılmıştır¹¹². 1931 yılında, Çankırı Caddesi'nin inşasının bir noktasında, arkeolojik bulgular Millî Eğitim Bakanlığı'nın Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden alan üzerinde çalışma yapmasını talep etmesine neden olmuştur. Kurt Bittel ve Knut Olof Dalman bu iş için görevlendirilmiştir¹¹³. Su kanallarının ve hamam palastrasının bileşenlerinin bulunmasına rağmen, kazı görevlileri buranın karmaşık bir hamam yapısı olduğu sonucuna varmayıp, bunun yerine bir agora olduğunu savunmuşlardır.

¹¹¹ Yegül, 1992: 252.

¹¹² Akok, 1968: 5.

¹¹³ Görkay vd., 2018:180.

İlk çalışmaların ardından Remzi Oğuz Arık başkanlığında 1937 yılında yapılan kazıda, Tümüls olarak kabul edilen alanda Frig buluntuları ortaya çıkarılmış ve bu alanın geçmiş uygarlıklara ait katmanları barındırdığı anlaşılmıştır¹¹⁴. Türk Tarih Kurumu ile Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğü tarafından 1938 ve 1939 yıllarında yapılan müteakip kazılarda Hitit katmanlarının bulunması hedeflenmiştir. Ancak bunlara alternatif olarak Frig, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı buluntularına da rastlanmıştır. Beklenmedik bir şekilde, bir sondaj kazısı, hypocaust sisteminin keşfedilmesini sağlamış ve bu alanın kesinlikle dünyadaki en büyüklerden biri olan bir hamam yapısı olduğu kanıtlanmıştır¹¹⁵. Daha sonra 1940 ve 1941 yıllarında yapılan kazılarda da bu hamamın büyük bir kısmı ortaya çıkarılmış ve Caracalla dönemine tarihlenmiştir¹¹⁶. Ankara'nın tarihi hamam binası, Palaeastra ve kapalı Hamam olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Arkeolojik alanın diğer bölümlerinde araştırma yapılmaması nedeniyle, hamamlara bitişik Roma yapıları henüz keşfedilmemiştir¹¹⁷.

Resim 1.5 Ankara Roma Hamamı Restore Edilmiş Hali¹¹⁸.

- **Ephesus Antik Kenti Hamamları**

¹¹⁴ Görkay vd., 2018: 181-182.

¹¹⁵ Görkay vd., 2018: 183-184.

¹¹⁶ Güner, 2020: 3-5.

¹¹⁷ Akok, 1968: 7.

¹¹⁸ Akok, 1968: 29.

Ephesus antik kenti içerisinde birçok hamam yapısı bulundurmaktadır. MS 1. yüzyılda inşa edilen ve 4. yüzyılda Efesli zengin kadın Skolastika tarafından restore edilen Skolastika Hamamı, sosyal ve felsefi önemini yansıtan Apoditorium, Frigidarium, Tepidarium ve Caldarium gibi bölümlerden oluşmaktadır. Aspendos, Side ve Sagalassus'taki büyük hamamlar gibi asimetrik bir tasarıma sahiptir. Bu Hamam yapısı Efes'in kalabalık şehir merkezindeki Kuretes Caddesi'nde yer almaktadır¹¹⁹. Efes'teki Antoninler döneminden kalma Vedius Hamam-Gymnasiumu, Küçük Asya'nın batısındaki hamam-gymnasium'un güçlü eksene ve simetrik düzenini örneklemektedir. Sardeis'teki daha büyük Hamam-Gymnasium kompleksi de dahil olmak üzere benzer kompleksler için bir versiyon olarak hizmet ettiği varsayılmaktadır. Eşit eksende konumlandırılmış küvet bloğu ve entegre palaestra, batıdaki imparatorluk thermae'lerini anımsatan bir diziyi takip eder. Sokaklardan temel kapılar veya propylaea aracılığıyla erişilebilen, sütunlu devasa bir avlu olan palaestra zorunlu bir rol oynamıştır. Ana eksenin yanında merkezi bir konumda yer alan beşik tonozlu frigidarium önem taşımaktadır. Arkeolojik keşiflerin de gösterdiği üzere, Vedius Hamam-Gymnasiumunda sivil ve törensel spor etkinliklerine ev sahipliği yapılmış olması muhtemeldir¹²⁰. MS 2. yüzyıla tarihlenen Varius Hamamı içerisinde 5. yüzyıl mozaiklerini sergilerken, MS 2. yüzyılda inşa edilen Doğu Gymnasiumu Yunan tanrılarının heykellerine ev sahipliği yapmaktadır. Efes Liman Hamamı-Gymnasiumu, antik kentin gözde liman cephesinde yer almakta olup, Küçük Asya'daki en büyük ve en görkemli kompleksler arasında yer almaktadır. Bu kompleksin Flavianus döneminde tasarlandığı ve Verulanus'un Portikoları olarak adlandırılan devasa hamamları içerdiği düşünülmektedir. İlki muhtemelen Helenistik dönem sonrası kentin o dönemdeki önde gelen spor kurumu olarak işlev görmüştür. Dördüncü yüzyılın başlarında Konstantin döneminde Liman Hamamı-Gymnasium, görkemli bir şekilde süslenmiş yeni bir ön avlu ve atrium ile yeniden tasarlanmıştır¹²¹.

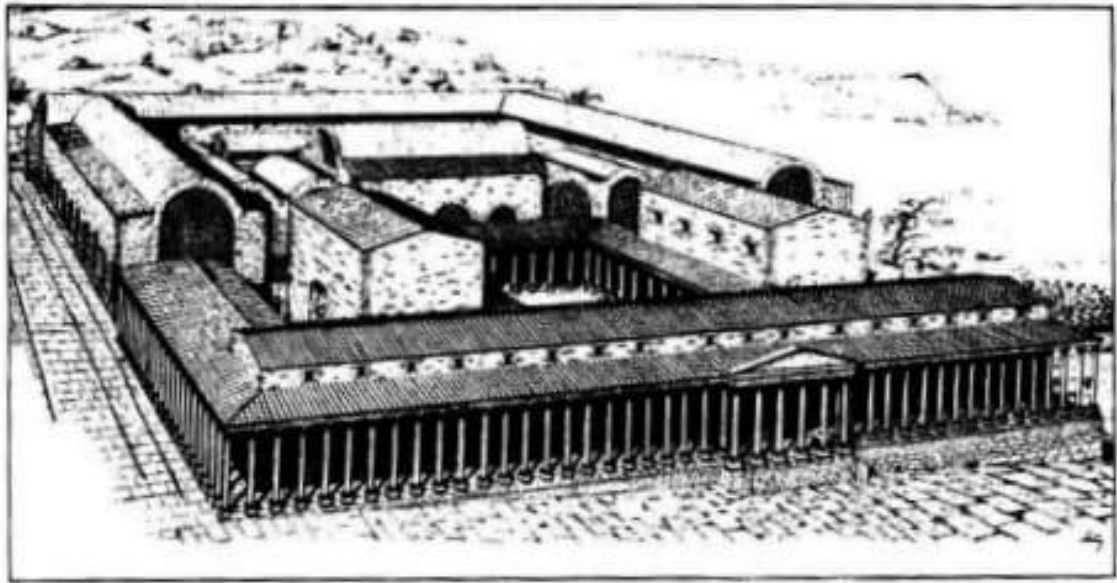
Liman hamamlarıyla bağlantılı olan Liman Gymnasiumu, Yunan mimari tarzını yansıtmaktadır ve Roma döneminde kültürel ve ruhani amaçlara hizmet ettiği önerilmektedir. Son olarak, Liman Caddesi'nin doğu ucunda yer alan klasik bir hamam-gymnasium kompleksi olan Tiyatro Gymnasiumu ve Doğu Hamamları hamam bloğunun üç yönünü saran büyük bir U biçimli galeriyle karakterize edilen alışılmadık bir plan versiyonuna sahiptir. Bu düzenleme, hamam ve palaestra arasındaki standart buluşmayı değiştirir; palaestra, ısıtılmalı odalar ve caldarium sırasına doğru gecikmeden ilerler. Yıkınma odalarına bağlantı, U biçimli galerinin

¹¹⁹ Yegül, 2010: 169.

¹²⁰ Yegül, 2010: 161-164.

¹²¹ Yegül, 2010: 160-171.

uzayan kolları aracılığıyla sağlanır. Kompleks içindeki sirkülasyon tersine çevrilmiştir; ziyaretçiler ısıtılmalı odalara dönmeye önce tüm mekânı kat etmektedir. Buna ek olarak, frigidarium palaestradan uzakta yer almakta ve yüzme havuzu ile egzersiz alanı arasında temiz erişimi engellemektedir. Bu alışılmadık planın ardındaki birincil motivasyonun çeşitli yeteneklere hizmet edebilecek büyük ve esnek iç mekanlar sağlamak olduğu düşünülmektedir. İyi aydınlatılmış, tonozlu tavanlara sahip bu geniş galeriler, özellikle yoğun nüfuslu şehir bölgelerinde faydalı olan sivil ve atletik faaliyetler için kapalı plazalar veya sokaklar olarak işlev görmüşlerdir.¹²²

Resim 1.6 Ephesus Doğu Hamam-Gymnasium'u Restore Edilmiş Hali¹²³.

- **Miletus Antik Kenti hamamı**

Epigrafik kanıtlara göre Milet'te Helenistik dönem boyunca en az 3 gymnasium yer almaktadır. Miletus antik kentinde bulunan ve İmparator Claudius dönemine (MS 41-54) tarihlenen Vergilius Capito Hamamı, Helenistik gymnasium ve Roma hamamının unsurlarını harmanlayan geçiş dönemi mimari tarzını örneklemektedir. Kentin ortasında, Delphinion ve Güney Agora arasında yer alan bir yapı, genel olarak "Hellenistik gymnasium" olarak adlandırılan bir gymnasium olarak kabul edilmiştir¹²⁴. Bir yüzyıl önce aksel simetriye sahip dikdörtgen bir avlu olarak tanımlanan giriş, Korint sütunlarıyla çevrili bir palaestra içermekte ve açık havuzlu yarım daire şeklindeki bir eksedraya açılmaktadır. Sekiz beşik tonozlu oda ve küçük bir laconicum içeren hamam bloğu, 100 x 40 m'lik dikdörtgen bir formatla

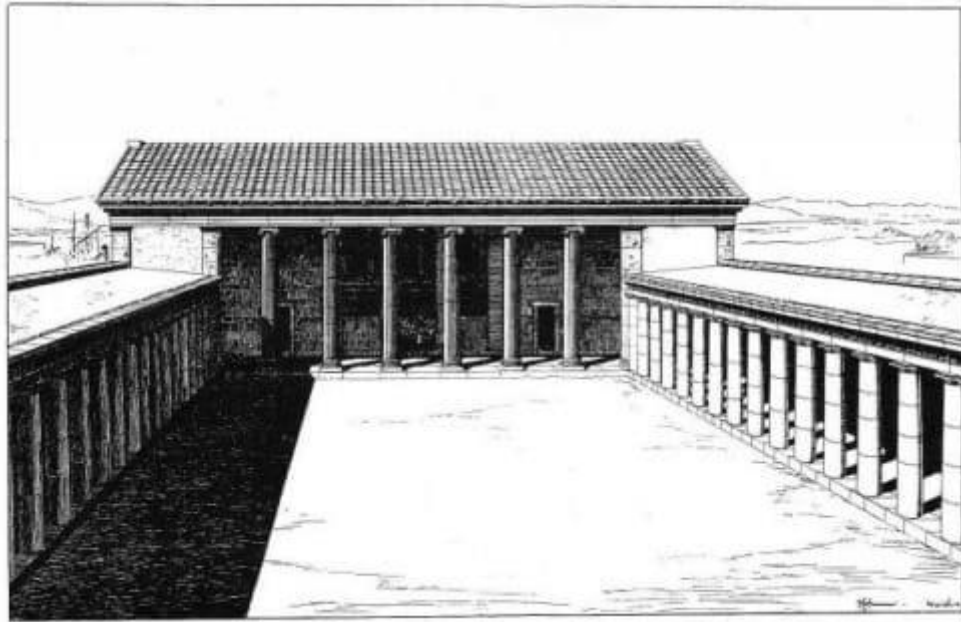
¹²² Ülbeği, 2019: 33-35; Yegül, 2010: 167-168.

¹²³ Yegül, 1992: 280.

¹²⁴ Trümper, 2015: 196-197.

hizalanmaktadır. Tasarım, yakındaki M.Ö. ikinci yüzyıl gymnasiumundan etkilenmiştir ve aksenel olarak bağlanmış, dikdörtgen bir düzenlemeyi paylaşmaktadır¹²⁵.

Buna karşın, Faustina Hamamları, kentin ızgarasının dışında zorlu bir arazide yer alan aksenel olmayan ve asimetric bir plan sunar. Birbirine paralel ve dik sekiz dikdörtgen salondan oluşan hamam bloğu, kuzeydoğu köşesinde benzersiz bir caldarium ve yapının kuzeyinde kaydırılmış bir palaestra içerir. Muhtemelen apodyterium olarak hizmet veren, uzun beşik tonozlu ve bitişik küçük beşik tonozlu odalara sahip 66 metrelik bazilikal salon dikkat çekicidir. Mekân, muhtemelen konferans salonu veya müze olarak kullanılan kare bir salona bakan bir zafer takıyla sonlanmaktadır. Efes'teki Skolastika Hamamları ile Aspendos, Side ve Sagalassus'taki büyük hamamlar da aksiyalite ve simetriden saparak asimetric tasarımlardaki varyasyonları sergiler¹²⁶.

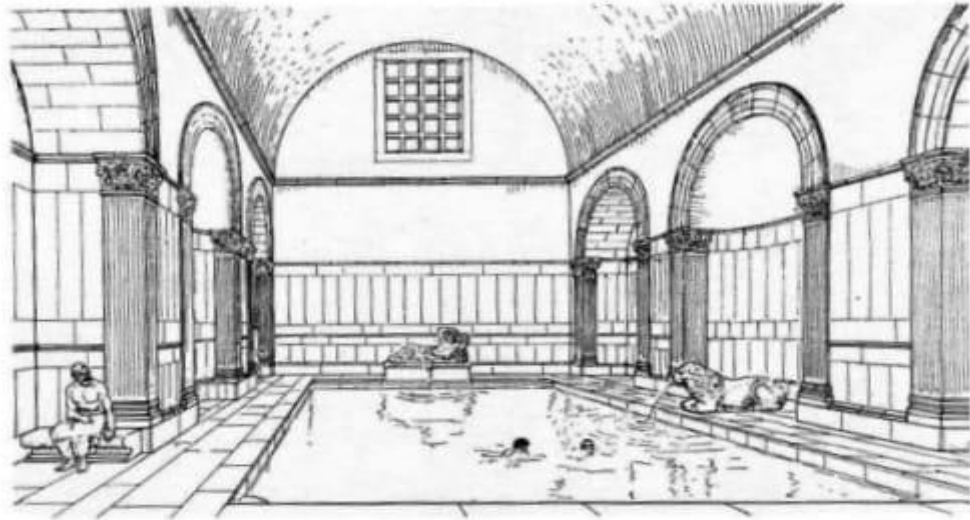

Resim 1.7 Miletus Capito Hamamı Restore Edilmiş Hali¹²⁷.

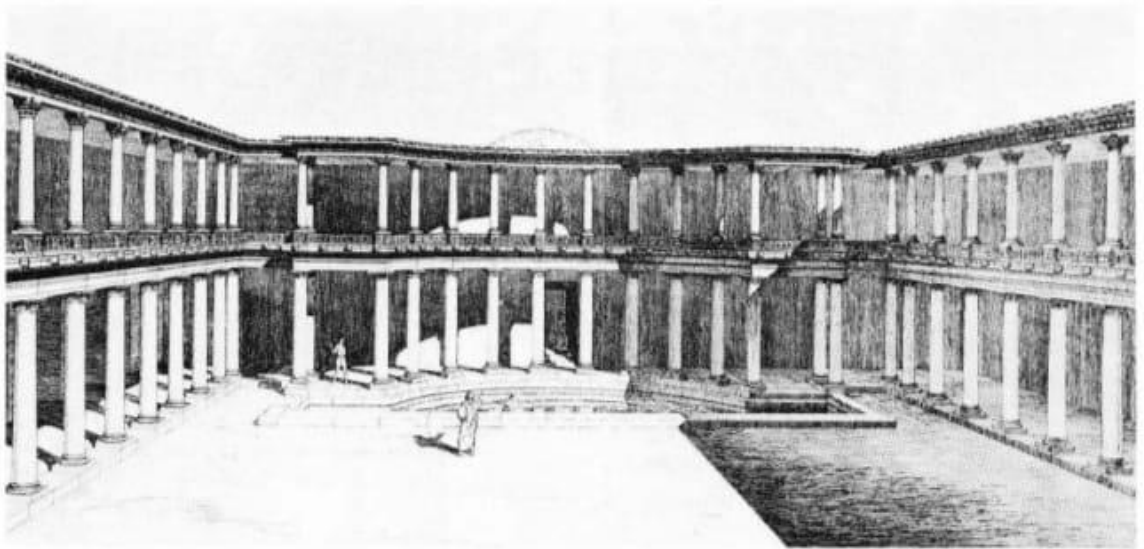
¹²⁵ Yegül, 2010: 158-159.

¹²⁶ Yegül, 2010: 168-169.

¹²⁷ Yegül, 1992: 257.

Resim 1.8 Miletus Faustina Hamamı Restore Edilmiş Hali¹²⁸.

Resim 1.9 Miletus Helenistik Hamam Restore Edilmiş Hali¹²⁹.

- **Pergamon Antik Kenti Hamamları**

Pergamon'daki Helenistik Gymnasium. MS birinci yüzyılın ortalarında eklenmiştir. Küçük Asya'daki en eski tam teşekküllü termal tesislerden biridir¹³⁰. Roma Hamamları 'nın blok tipine entegre edilen Batı Hamamları, tarihleme ve duvar örme tekniklerine dayanarak Helenistik yapı tarzından Roma yapı tarzına geçişi sergilemektedir. Batı Hamamı'nın sütunları

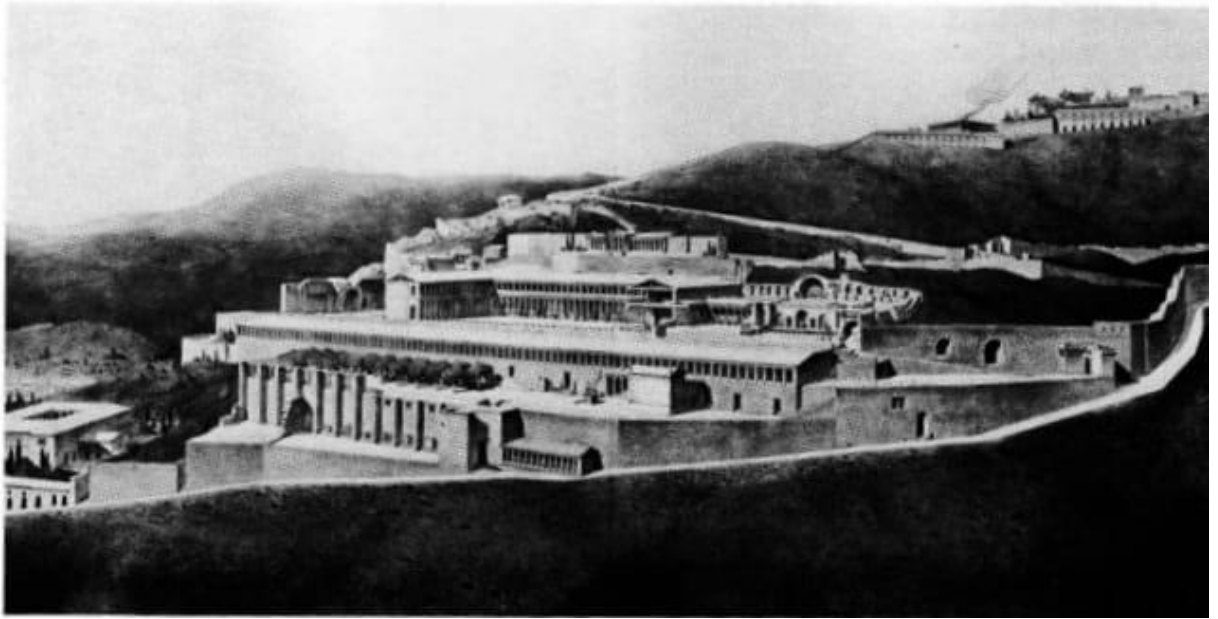
¹²⁸ Yegül, 1992: 294.

¹²⁹ Yegül, 1992: 255.

¹³⁰ Yegül, 1992: 23.

da içeren eklentileri daha sonra bir Bizans sarnıcını güçlendiren unsurlar olarak kullanılmıştır¹³¹.

İşlevsellik göz önünde bulundurularak tasarlanan Doğu Hamamları, simetrik bir yapıdan saparak mevcut alana uyum sağlamış ve Palaestra'nın Gymnasium'daki merkeziliğinin devam ettiğini göstermiştir. Göze çarpmayan girişlerden ulaşılabilen Doğu Hamamları, mermer kaplı ve ısıtma sistemleriyle donatılmış odalarıyla iyi korunmuş durumdadır¹³².

Resim 1.10 Pergamon Helenistik Gymnasium'u Restore Edilmiş Hali¹³³.

- **Perge Antik Kenti Hamamları**

Perge'deki Güney Hamamı olarak adlandırılan hamam-gymnasium kompleksi 1978 ve 1985 yılları arasında ortaya çıkarılmıştır. Yunan tarzı palaestra ve Roma hamam mimarisinin bir kombinasyonunu içeren birbirine bağlı beş mekândan oluşmaktadır. Yapımına Vespasianus döneminde başlandığı, Hadrianus döneminde değişiklikler yapıldığı, Antoninler ve Severanlar dönemlerinde de eklemeler yapıldığı önerilmektedir¹³⁴.

Stratejik olarak kapıya bitişik konumlandırılan ve batıdan su erişimini kolaylaştırmak için tasarlanan Güney Hamamı, Pamfilya hamamlarında gözlemlenen yaygın eğilimlerle uyum

¹³¹ Yegül, 1992: 284-288.

¹³² Yegül, 1992: 284-288.

¹³³ Yegül, 1992: 289.

¹³⁴ Çağlayan, 2009: 47-58; Silay, 1991: 19.

göstermektedir¹³⁵. Kentin batı ucunda yer alan Kuzey Hamamı daha küçük boyutlardadır ancak anıtsal görünümünü korumakta ve batıdan gelenler için bir temizlenme ve dinlenme alanı olarak hizmet vermiştir¹³⁶.

¹³⁵ Çağlayan, 2009: 47-58.

¹³⁶ Çağlayan, 2009: 58-60.

İKİNCİ BÖLÜM

TURİST REHBERİ VE ROLLERİ

2.1. Turist Rehberliği

Dünya Turist Rehberleri Birliği Federasyonu (World Federation of Tourist Guide Associations – WFTGA) turist rehberini, “Bir bölgenin kültürel ve doğal mirasını ziyaretçilere, ziyaretçilerin seçmiş oldukları dilde aktaran ve yol gösteren, genellikle yetkin bir kuruluş tarafından verilmiş veya tanınmış, belli bir alanda uzmanlığa sahip kişi” olarak tanımlamaktadır¹³⁷. Bu tanım dünyada ve Türkiye’de literatür araştırmaları tarafından kabul görmüş ve benimsenmiştir.

6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanununda turist rehberliği mesleği şu şekilde tanımlanmaktadır; “Seyahat acenteliği faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup hâlindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesini veya seyahat acenteleri tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentesinin yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acente adına yönetilmesini sağlama hak ve yetkisine sahip olan gerçek kişiyi ifade eder”¹³⁸.

1986’da kurulan Avrupa Turist Rehberleri Birliği Federasyonun (FEG) yaptığı ve uluslararası kabul gören tanıma göre ise; “Turist rehberi, yurt dışından ya da yurt içinden gruplara veya şahıslara şehir ya da bölgenin anıtları, sit alanları ve müzeleri etrafında rehberlik yapan, onlara kültürel ve doğal mirasları ve çevreyi, ziyaretçilerin seçtikleri dilde etkileyici ve eğlendirici bir dille tercüme eden kişidir”. Yapılan bu iki tanımın ortak noktaları, uzmanlaşılın dilde bölgenin kültürel ve coğrafik özelliklerinin etkileyici ve eğlendirici bir yolla tercüme edilmesidir¹³⁹.

¹³⁷ www.wftga.org.

¹³⁸ www.resmigazete.gov.tr.

¹³⁹ www.feg-touristguides.com.

2.2. Turist Rehberlerinin Rollerini

Rol kavramı; bireylerin sosyal kimliklerine, kişisel durumlarına, kişisel özelliklerine, görev ve sorumluluklarına uygun olarak sergiledikleri davranışlar olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁰. Turizm sektörünün bu hızlı gelişimine paralel olarak turist rehberlerinin rolleri de evrim geçirmekte ve turistlerin ihtiyaçlarına uyum sağlayacak şekilde değişmektedir¹⁴¹.

Turist rehberlerinin rollerine ilişkin literatür incelendiğinde, araştırmacıların rehberlerin rollerini sıfatlarla tanımladıkları görülmektedir. Bu sıfatlardan literatür içerisinde en sık tekrar edenler aşağıdaki tabloda toplanmıştır.

Tablo 2.1 Turist Rehberlerinin Rollerini¹⁴²

Araştırmacı (Yıl)	Tanımlar
McKean (1976)	kültür simsarı, guru, sırdaş
Nettekkoven (1979)	aracı
Schmidt (1979)	tampon, grup toplayıcı, arabulucu
Van den Berghe (1980)	uzlaştırıcı
Holloway (1981)	haberci, animatör, aktör, katalizör, disipline edici, eğlendirici, bilgi sağlayıcı, eğitmen, tercüman, lider, öğretmen
Pearce (1982); Weiler ve Davis (1993)	organizatör
Schuchat (1983)	ebeveyn
Cohen (1985)	akıl hocası, tercüman
Katz (1985)	tercüman
Fine ve Speer (1985)	kapı bekçisi
Pond (1993)	tedarikçi, ev sahibi, halkla ilişkiler temsilcisi
Ap ve Wong (2001)	konsiyerj, yönetici
Cohen vd. (2002)	refakatçi, gayri resmi eğitmen
Leclerc ve Martin (2004)	iletişim aracı
Gronroos (1978)	satıcı
Holloway (1981)	bahşişçi
Bras ve Dahles (1999)	girişimci, arkadaş
Weiler ve Davis (1993)	grup lideri

Tabloda yer alan çalışmalar içerisinde özellikle Holloway'ın¹⁴³ çalışması rehber rolleri üzerine derinlemesine bir inceleme yapmıştır. Bu rollerin çok yönlü olduklarını ve birbirleri ile çelişebildiklerini ortaya koymuştur. Holloway bu çalışmada rehber rollerini haberci, animatör, aktör, katalizör, disipline edici, eğlendirici, bilgi sağlayıcı, eğitmen, tercüman, lider ve

¹⁴⁰ Biddle, 1986: 68.

¹⁴¹ Aslantürk, 2003: 34.

¹⁴² Sümbül, 2019: 28'den uyarlanmıştır.

¹⁴³ Holloway, 1981.

öğretmen tanımlamaları içerisinde ayırmıştır. Holloway'ın bu çalışmasından sonra bu görüşü paylaşan Pond¹⁴⁴ kendi çalışmasında rehber rollerini tedarikçi, ev sahibi ve halkla ilişkiler temsilcisi tanımlamaları ile ayırmıştır. Rehber ve rolleri üzerine çalışmalarda sıkça yer alan Ap ve Wong¹⁴⁵ ise çalışmalarında turist rehberi için konsiyerj ve yönetici tanımlamalarını kullanmayı doğru bulmuştur. Rehber rolleri üzerine en erken çalışmalardan sayılabilecek Cohen'in 1985¹⁴⁶ yılındaki çalışması rehberleri akıl hocası ve tercüman olarak ikiye ayırmış, 2002¹⁴⁷ yılındaki çalışması ise refakatçi ve gayri resmi eğitmen tanımlamalarını kullanmıştır. Literatürdeki çalışmalarda rehber rollerinin bu denli farklı şekilde tanımlanabilmesi Holloway'inde ileri sürdüğü gibi Turist rehberlerinin rollerinin çok yönlü olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.1. Liderlik Rolü

Lider, başkalarına ortak bir vizyon veya hedef doğrultusunda çalışmalarını için ilham veren ve onları motive eden kişidir. Genellikle bir grup veya kişinin talimatları doğrultusunda hareket ettiği şahıs olarak tanımlanmaktadır¹⁴⁸. Turist rehberi, turist tarafından satın alınan turun kalitesini önemli ölçüde etkileyen hayati bir unsur olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, organizasyonu yapan seyahat acentesi veya tur operatörü için turist rehberi bir temsilci ve daha da önemlisi, tur paketindeki hizmetlerin sorunsuz ve uyumlu bir şekilde sunulmasını sağlamakla görevlendirilmiş bir lider olarak görülmektedir¹⁴⁹. Turist rehberliği mesleği, doğası gereği liderlik etme becerisini zorunlu kılmaktadır. Turist grubuna rehberlik etmek ve yardımcı olmak, grubun lideri olarak hareket eden rehberin birincil sorumluluğudur. Turistler yeni veya yabancı yerleri ziyaret ederken refakat, bilgi ve yardıma ihtiyaç duyduklarından turist rehberi liderlik rolünü üstlenmektedir. Bir turist grubunu olumlu bir şekilde yönlendirmede bir tur rehberinin etkinliği büyük ölçüde rehberin yakınlık kurma ve grubun güvenini kazanma kapasitesine bağlıdır¹⁵⁰.

¹⁴⁴ Pond, 1993.

¹⁴⁵ Ap ve Wong, 2001.

¹⁴⁶ Cohen, 1985.

¹⁴⁷ Cohen ve ark., 2002.

¹⁴⁸ Avcı ve Topaloğlu, 2009: 3

¹⁴⁹ Ar, 2015: 46.

¹⁵⁰ Ar, 2015: 47.

2.2.2. Kültürel Aracılık Rolü

Kültürel aracılık rolü rehberin farklı kültürler arasındaki iletişimi sağlamakla yükümlü olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Turist rehberinin bu rolü açıklayıcı ve uzlaştırıcı bir tutum sergileyerek farklı kültürler için bir hoşgörü ortamı oluşturmasını gerektirmektedir¹⁵¹. Birbirinden farklı kültürlerin bir araya geldiği ortamlarda genellikle bir kültürel boşluk olduğu görülmektedir. Turist rehberlerinin ziyaretçi ile yerel halk arasındaki bu kültürel boşluğu doldurabilmesi üç faktöre dayanmaktadır. Bu faktörler turist rehberlerinin bilgisi, tutumları ve kişilerarası iletişim becerileridir. Bunlar bilişsel, duygusal ve davranışsal faktörler olarak da ifade edilebilmektedir¹⁵². Profesyonel turist rehberlerinin tur katılımcıları ve destinasyon arasında bulunan bu kültürel boşluğu doldurabilmek için bölge hakkında bilgiye sahip olmalarının yanı sıra, kültürel değerleri, dini inanışı, kuralları ve kaideleri bilip bunları turistlere iletmesi gerekmektedir. Yerel değerleri turistlere tanıtan, turist grubu ile “bilinmeyen” arasında aracılık eden turist rehberleri böylece kültürel aracı rolü üstlenmektedirler¹⁵³.

2.2.3. Bilgilendirici Rolü

Turist rehberlerinin öncelikli rolü, turistlere destinasyon hakkında bilgi sağlamak ve destinasyonu tanıtmaktır. Bu bilgiler kültürel, tarihi, coğrafi, sosyal yaşam, sanat eserleri, gelenek ve görenekler gibi detayları içermektedir. Turist rehberleri, ziyaretçilerin farklı kültürler hakkında bilgi sahibi olmalarını ve ülkeler hakkında bilgi edinmelerini sağlarken aynı zamanda ülke imajını da desteklemektedirler¹⁵⁴. Turist rehberlerinin bilgilendirici rolü, yol gösterici bilgiler, turist davranışları hakkında bilgiler ve eğitici nitelikte bilgiler olarak üç ana başlıkta incelenebilmektedir. Yol gösterici bilgiler, destinasyonun temel ayrıntılarını içerirken, turist davranışları hakkında bilgiler turistlerin tur ve bölgeye saygı göstermelerini sağlamaktadır. Eğitici nitelikte bilgiler ise kültürel, tarihi ve coğrafi detaylarla turistlerin buldukları destinasyonu daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır¹⁵⁵. Rehberlerin sağlamış olduğu bilginin doğruluk ve yeterliliği, turist memnuniyeti üzerinde önemli bir role sahiptir. Bu sebeple Turist rehberleri daima kendilerini geliştirmeli, güvenilir ve eksiksiz bilgi sunmalıdır¹⁵⁶.

¹⁵¹ Ar, 2015: 43.

¹⁵² Deniz, 2019: 43-44.

¹⁵³ Şahin, 2012: 55.

¹⁵⁴ Deniz, 2019: 46.

¹⁵⁵ Toker, 2011: 42; Deniz, 2019: 46.

¹⁵⁶ Ar, 2015: 47.

Turist rehberlerinin bu rolleri göz önünde bulundurulduğunda birçok rolün aktarılan destinasyonu derinlemesine ele almayı gerektirdiği görülmektedir. Söz konusu bir antik kentin ihtişamlı günlerini ve kentin halkının günlük yaşamını aktarırken değinilmesi gereken başlıca yapılardan biri şüphesiz hamam yapılarıdır. Antik dönem insanının sosyal hayatının büyük bir kısmını geçirdiği bu yapılar o dönemi anlama ve turistin hafızasında canlandırma konusunda büyük önem taşımaktadır. Bu durum özellikle turist rehberinin bilgilendirici rolü kapsamında karşımıza çıkmaktadır.

2.2.4. Yorumlayıcı Rolü

Yorumlama, turistlerin destinasyonla bağlantı kurmasını ve aktarılan olayları görselleştirmesini sağlar. Etkili bir yorumlama, rehberin ilgili ve ilginç bilgileri seçmesi, konuları ilgi çekici yönleriyle ele alması ve eğlenceli anlatılar yaratması gibi çeşitli yollarla sağlanmaktadır. Rehberin destinasyonun kültürünü yorumlama konusundaki bilgi ve becerileri, katılımcılara farklı ve zenginleştirici deneyimler sunmaktadır¹⁵⁷. Tarihi bilgiler ve basmakalıp anlatıların yanı sıra yorumlama, çağdaş değerleri, zaman içindeki kültürel değişimleri, gözlemleri, popüler olayları, teknolojik gelişmeleri, sürdürülebilirliği ve turizmle ilgili diğer hususları da kapsamaktadır. Rehberlerin tüm bu unsurları etkili bir şekilde aktarabilmesinde yorumlama becerisi hayati rol oynamaktadır¹⁵⁸. İyi bir yorumlama, aktarılan konu ile dinleyici arasında kurulan dengeyle ve konuşmacının anlattıklarını dinleyicinin zihni ile bağdaştırabilmesiyle mümkündür. Rehberler, destinasyonun cazibe merkezlerini ve kültürünü etkili bir şekilde ileterek ve yorumlayarak turist ziyaretlerini anlamlı deneyimlere dönüştürme imkanına sahiptir. Rehber ve turist arasındaki uzun süreli ve yakın ilişki nedeniyle, rehberin yorumlayıcı rolü, ziyaret edilen yerin turist için daha anlamlı bir hale gelmesini sağlamaktadır¹⁵⁹.

Yorumlama ve Anlatım Teknikleri

Turist rehberlerinin birçok rolü arasında, yorumlayıcı rolü literatürde en önemli rol olarak vurgulanmaktadır. Yorumlama yalnızca olgusal bilgilerin paylaşılmasından ibaret değil; anlam ve ilişkileri aktaran, ziyaretçilerin yerler, kültürler ve mirasla bağlantı kurmasına yardımcı olan bir iletişim biçimi olarak görülmektedir. Beedie¹⁶⁰ gibi araştırmacılar tur rehberlerinin tatmin edici bir ziyaretçi deneyimi düzenlerken kullandıkları yöntemleri tanımlamak için sıklıkla anlatı, hikâye anlatımı, sahneleme, yorumlama ve koreografi gibi

¹⁵⁷ Güzel, 2007: 23; Deniz, 2019: 44.

¹⁵⁸ Güzel, 2007: 24.

¹⁵⁹ Güzel, 2007: 24; Ar, 2015: 45.

¹⁶⁰ Beedie, 2003.

terimler kullanmaktadır. Bu durum yapılan anlatım ve kullanılan anlatım tekniklerinin turistlerin tur deneyimini büyük ölçüde etkilediğini literatür içerisinde kanıtlamaktadır. Bu bağlamda mitler genellikle eski tanrılara ve kozmolojik temalara odaklanırken efsaneler ise genellikle insan kahramanlar etrafında gerçekleşen köklü anlatılardır. Peri masalları, dini hikayeler ve yaşanmış deneyimlerle birlikte her iki anlatı biçiminin de ziyaretçileri cezbediği ve destinasyonlarla etkileşimlerini artırdığı görülmüştür¹⁶¹. Hikayeleştirme ise rehberlerin karmaşık fikirleri erişilebilir ve akılda kalıcı bir şekilde aktarmalarını sağlayan güçlü bir yorumlama aracı olarak görülmektedir. Hikayeleştirme insanların deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları ve içselleştirdikleri konusunda merkezi bir rol oynamaktadır. Turizm bağlamında, hikayeler destinasyonlara anlam kazandırmakta, ziyaretleri daha kişisel ve otantik hale getirmekte ve turistlerin deneyimlerine dair kendi anlatımlarını oluşturmalarına olanak sağlamaktadır¹⁶².

¹⁶¹ Kaygısız, 2024: 913.

¹⁶² Çınar ve Toksöz, 2020: 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİST REHBERLERİNE BİR ANLATIM ÖNERİSİ OLARAK ANADOLU'DAKİ ANTİK ÇAĞ HAMAMLARI

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kültür turizminin başlıca çekiciliklerinden biri olan antik kentler içerisinde kentin ruhunu ve düşünce yapısını bizlere en iyi şekilde aktaran öğelerden birisi hamam yapılarıdır. Bu yapıların mimari özelliklerinden ziyade dönemin toplumu ile etkileşimleri ve günlük yaşamdaki yerlerinin anlaşılması bu toplumları anlamada önemli bir adımdır. Bu nedenle bu çalışma Anadolu sınırları içerisinde bulunan eski çağ hamam komplekslerinin dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal yapısını nasıl etkilediklerini ve bu kültürel yapıların turizmin önemli bir parçası olan turist rehberleri tarafından nasıl aktarıldığının incelenmesi ile hem bu toplumların anlaşılmasını hem de bu yapılar üzerinden aktarımlarının derinleştirilip daha etkili bir hale getirilmesini amaçlamaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma profesyonel turist rehberlerinin Antik Çağ hamamları bağlamındaki algı ve deneyimlerini anlamayı amaçlayan nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada, katılımcıların kişisel deneyimlerini ve bu deneyimlere atfettikleri anlamları derinlemesine incelemek amacıyla fenomenoloji (olgubilim) deseni tercih edilmiştir. Fenomenoloji, bireylerin yaşadıkları deneyimlere dair öznel algılarını ve bu algıların ortak yönlerini keşfetmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır¹⁶³. Elde edilen veriler, betimleyici analiz yöntemi ile çözümlenmiş, katılımcıların antik çağ hamamlarına ilişkin algı ve deneyimleri, katılımcıların ifadelerine sadık kalınarak yorumlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Hamam kompleksleri Yunan, Roma ve Türk toplumlarının gündelik yaşantısıyla bütünleşmiş ve bu uygarlıkların hâkim olduğu coğrafyalarda yaygın olarak kullanılmış önemli kurumsal yapılardır. Ortaya çıkışlarından bu yana buldukları kentin sosyal, ekonomik ve

¹⁶³ Creswell ve Creswell, 2018: 61; Yıldırım ve Şimşek, 2021; 66-68

siyasal yapısını ve kent halkının düşünce yapısını günümüze aktarmada önemli rol oynayan bu mekânların profesyonel turist rehberleri tarafından doğru ve kapsamlı bir biçimde anlatılması hem kültürel mirası koruma hem de ülkenin kültür turizmi çekiciliğini artırma adına büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Türkiye'deki profesyonel turist rehberleri araştırma evrenini, bir kültürel miras ögesi olarak Anadolu sınırları içerisinde yer alan Antik Çağ hamamları ve yine bu bölgede görev yapan profesyonel turist rehberleri ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada kriter örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri karma bir şekilde kullanılmış, Kriter örnekleme kapsamında ulaşılan rehberlerin daha önce antik çağ hamamlarına tur düzenlemiş olmaları ve aktif rehber olmaları kriterlerine dikkat edilmiştir. Kartopu örnekleme kapsamında ise görüşme yapılan profesyonel turist rehberlerinin ve çeşitli rehber kuruluşlarının önerdiği diğer rehberler araştırmaya dahil edilmiştir. Literatürde fenomenolojik araştırmalar için üç ile on katılımcı arasında bir katılımcı sayısı önerilmektedir¹⁶⁴. Bu çalışmada bu bağlamda antik çağ hamamlarına tur düzenlemiş 13 aktif tur rehberi ile görüşmeler yapılmıştır. Rehberler tarafından verilen cevapların tekrar etmesi sonucu veri doygunluğuna ulaşılması sebebiyle veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

3.4. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, araştırmacının belirli bilgilere ulaşmak için soru sorma ve yanıt alma temeline dayalı bir etkileşim sürecidir¹⁶⁵. Literatürde yer alan benzer çalışmalardan derlenen görüşme soruları ile yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Çalışmanın iç geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla iki farklı araştırmacının uzman görüşüne sunulmuştur. Görüşme soruları uzmanların önerileri doğrultusunda düzenlenerek, görüşme formu nihai haline ulaşmıştır. Sonrasında iç geçerlilik kapsamında, hazırlanan görüşme formu Akdeniz Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu'na sunulmuş ve 05.06.2024 tarihinde Etik Kurul Komisyonu tarafından onaylanmıştır.

3.5. Veri Toplama Süreci

Veri toplama sürecinde profesyonel turist rehberlerine yüz yüze ve mail aracılığı ile ulaşılmıştır. Görüşmeler gönüllülük esasları uyarınca katılımcıların uygun gördüğü saat ve tarihte gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler düzenlenmiş ve ses kaydı

¹⁶⁴ Creswell ve Creswell, 2018: 302.

¹⁶⁵ Kozak, 2021:81.

aracılığı ile cevapları kayıt altına alınmıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler yaklaşık 30 ila 60 dakika sürmüştür. Katılımcıların cevapları Haziran 2024- Ağustos 2024 tarihleri arasında toplanmıştır. Görüşme soruları öncelikle sosyo-demografik özelliklere ilişkin sorular, sonrasında çalışmanın amacına yönelik temel araştırma soruları olacak şekilde tüm katılımcılara görüşme formunda yer aldıkları sıra ile yöneltilmiştir.

3.6. Geçerlilik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda bir çalışmanın geçerliliğini veya güvenirliliğini artırmak için çeşitli stratejiler kullanılmaktadır¹⁶⁶. Bu stratejilere örnek olarak çeşitlendirme, katılımcı teyidi, uzun süreli ve tekrarlanan gözlemler veya uzman görüşü verilebilir.

Bu doğrultuda bu çalışmada uzman görüşü kullanılmıştır. Uzman görüşü ilgili alanda uzman bir kişinin eleştirel geri bildirim sağlayarak araştırma sürecinin titizliğini sağlamak için denetçi olarak görev yapması stratejisidir¹⁶⁷. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları literatürdeki benzer çalışmalardan bir araya getirilmiş sonrasında iki uzman araştırmacının görüşüne sunulmuştur. Uzmanların görüşleri doğrultusunda düzenlemeler yapıldıktan sonra görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizleri aşamasında elde edilen kod ve temalar da uzman görüşüne sunulmuş ve çalışmanın güvenirliliği sağlanmıştır.

3.7. Verilerin Analizi

Nitel veri analizi sürecinde ilk olarak, yarı yapılandırılmış görüşmelerden ve görüşme formlarından elde edilen ham veriler dijital ortama aktarılmış ve deşifre edilmiştir. Bu işlem sonucunda elde edilen metin dikkatlice okunarak analiz sürecine hazırlanmıştır.

Veriler, araştırma sorularına uygun olarak özetlenmiş, kodlanmış ve anlamlı temalar oluşturulmuştur. Veriler, betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak sistematik bir şekilde incelenmiştir. Derinlemesine bir inceleme için içerik analizi uygulanmış, veriler önemli ifade ve alıntılara indirgenerek kodlanmış ve yeniden gözden geçirilmiştir. Kodlamalar arasında ilişkiler belirlenmiş ve tematik bir çerçeve oluşturulmuştur. Betimsel analizde, katılımcıların görüşleri ana temalar altında toplanmıştır. Bu yöntem, katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılar

¹⁶⁶ Merriam, 2019:26.

¹⁶⁷ Cresswell ve Cresswell, 2018: 332; Merriam, 2019:26-29.

yapılarak zenginleştirilmiştir. Bu süreçte katılımcılar anonim olarak kodlanmış ve her biri için K1, K2 gibi kimlikler atanmıştır.

Elde edilen bulguların açık ve anlaşılır bir şekilde sunulmasını sağlamak için bilgisayar destekli nitel veri analizi yazılımlarından MAXQDA 2024 programı kullanılmıştır¹⁶⁸. MAXQDA, sosyal bilimler araştırmalarında sıklıkla kullanılan nitel ve nicel verilerin analizi için tasarlanmış güçlü bir yazılımdır¹⁶⁹. MAXQDA aracılığı ile veri metinleri kodlanmış ve şekiller ve grafikler oluşturularak veriler görselleştirilmiştir. Son aşamada, kod ve temalar üzerinden çıkarılan sonuçlar yorumlanmış, geçerlilikleri çeşitli yöntemlerle test edilmiştir. Tüm bu adımlar, verilerin sistematik bir şekilde işlenmesini, araştırma sorularına uygun cevapların elde edilmesini ve sonuçların güvenilir bir şekilde sunulmasını sağlamıştır.

3.8. Bulgular

Bu başlık altında katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Öncelikle katılımcıların tanımlayıcı bilgilerine dair analizler daha sonrasında ise katılımcılarla yapılan görüşmelerin analizlerine yer verilmiştir.

3.8.1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı Bilgiler

Katılımcıların demografik verileri Tablo 1’de verilmiştir. Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımları incelendiğinde iki (%15) katılımcının 20-29 yaş aralığında olduğu, beş (%39) katılımcının 30-39 yaş aralığında olduğu, üç (%23) katılımcının 40-49 yaş aralığında olduğu, iki (%15) katılımcının 50-59 yaş aralığında olduğu, bir (%8) katılımcının 60+ yaş aralığında olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları incelendiğinde dört (%31) katılımcının erkek, dokuz (%69) katılımcının ise kadın olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımları incelendiğinde iki (%15) katılımcının 20-29 yaş aralığında olduğu, beş (%39) katılımcının 30-39 yaş aralığında olduğu, üç (%23) katılımcının 40-49 yaş aralığında olduğu, iki (%15) katılımcının 50-59 yaş aralığında olduğu, bir (%8) katılımcının 60+ yaş aralığında olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları incelendiğinde sekiz (%62) katılımcının evli, beş (%38) katılımcının ise bekâr olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların rehber odalarına göre dağılımları incelendiğinde üç (%21) katılımcının Antalya Rehberler Odasına (ARO), üç (%21) katılımcının Ankara Rehberler Odasına, beş

¹⁶⁸ Saldana, 2019: 28.

¹⁶⁹ Kuckartz ve Rädiker, 2019: 1.

(%37) katılımcının İstanbul Rehberler Odasına, üç (%21) katılımcının İzmir Rehberler Odasına bağlı olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların rehberlik lisansı türüne göre dağılımları incelendiğinde on (%77) katılımcının ülkesel, üç (%23) katılımcının ise bölgesel rehberlik lisansına sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların mesleği icra şekillerine göre dağılımları incelendiğinde on üç (%100) katılımcının da turist rehberliği mesleğini bağımsız şekilde icra ettikleri gözlemlenmiştir.

Katılımcıların rehber ruhsatname dillerine göre dağılımları incelendiğinde on iki katılımcının İngilizce dilinde (K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13), bir katılımcının İspanyolca dilinde (K9), bir katılımcının İtalyanca dilinde (K10), bir katılımcının Almanca dilinde (K12), bir katılımcının Endonezce dilinde (K6), bir katılımcının Fransızca dilinde (K7), bir katılımcının ise Japonca dilinde (K5) ruhsatname sahibi olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcıların mesleği icra sürelerine göre dağılımları incelendiğinde üç (%23) katılımcının 2-5 yıl, bir (%8) katılımcının 6-10 yıl, üç (%23) katılımcının 11-15 yıl, altı (%46) katılımcının ise 16 yıl ve üzeri süredir turist rehberliği mesleğini icra ettiği gözlemlenmiştir.

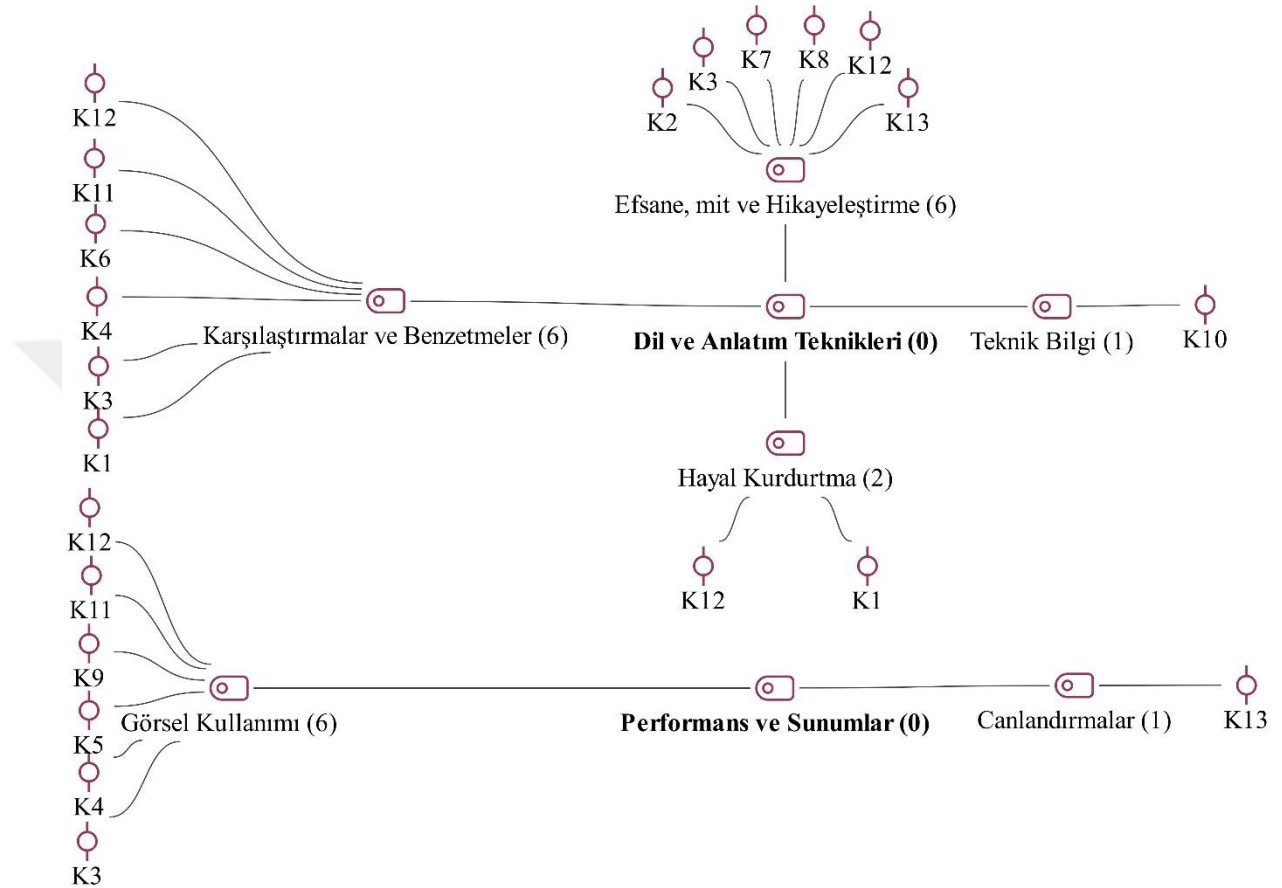
Katılımcıların ağırlıklı olarak hizmet verdiği grup türü dağılımları incelendiğinde on (%77) katılımcının yabancı gruplara, üç (%23) katılımcının ise yerli gruplara ağırlıklı olarak hizmet verdiği gözlemlenmiştir.

Tablo 3.1 Katılımcıların Demografik Verileri

Katılımcı	Yaşınız	Cinsiyetiniz	Eğitim Durumunuz	Medeni Durumunuz	Hangi Odaya Bağlısınız?	Rehberlik Lisansınızın Türü Hangisidir?	Rehberlik Mesleğini Nasıl İcra Ediyorsunuz?	Ruhsatname Diliniz/Dilleriniz?	Rehberlik Mesleğini Ne Kadar Süredir İcra Ediyorsunuz?	Ağırlıklı Olarak Hizmet Verdiğiniz Grup Türü Hangisidir?
K1	37	Kadın	Yüksek Lisans	Evli	ARO	Ülkesel	Bağımsız	İngilizce	2-5 yıl	Yerli Gruplar
K2	39	Erkek	Doktora	Evli	ANRO	Bölgesel	Bağımsız	İngilizce	16 yıl ve üzeri	Yerli Gruplar
K3	37	Kadın	Doktora	Evli	İRO	Ülkesel	Bağımsız	İngilizce	11-15 yıl	Yabancı Gruplar
K4	45	Erkek	Yüksek Lisans	Evli	ARO	Ülkesel	Bağımsız	İngilizce	2-5 yıl	Yabancı Gruplar
K5	55	Kadın	Lisans	Bekâr	İZRO	Ülkesel	Bağımsız	Japonca	16 yıl ve üzeri	Yerli Gruplar
K6	29	Kadın	Yüksek Lisans	Bekâr	İZRO	Bölgesel	Bağımsız	Endonezce İngilizce	6-10 yıl	Yabancı Gruplar
K7	65	Kadın	Lisans	Evli	İZRO	Ülkesel	Bağımsız	Fransızca İngilizce	16 yıl ve üzeri	Yabancı Gruplar
K8	27	Erkek	Yüksek lisans	Bekâr	İRO	Bölgesel	Bağımsız	İngilizce	2-5 yıl	Yabancı Gruplar
K9	47	Kadın	Doktora	Bekâr	İRO	Ülkesel	Bağımsız	İspanyolca İngilizce	11-15 yıl	Yabancı Gruplar
K10	51	Kadın	Lisans	Evli	İRO	Ülkesel	Bağımsız	İtalyanca İngilizce	16 yıl ve üzeri	Yabancı Gruplar
K11	37	Kadın	Lisans	Evli	İRO	Ülkesel	Bağımsız	İngilizce	11-15 yıl	Yabancı Gruplar
K12	42	Kadın	Doktora	Bekâr	ANRO	Ülkesel	Bağımsız	İngilizce Almanca	16 yıl ve üzeri	Yabancı Gruplar
K13	38	Erkek	Doktora	Evli	ARO	Ülkesel	Bağımsız	İngilizce	16 yıl ve üzeri	Yabancı Gruplar

3.8.2. Görüşme Bulguları

1. Grubunuzun, hakkında anlatım yaptığınız nesneyi veya yeri daha iyi anlayabilmesi, benimseyebilmesi için hangi teknikleri ve bilgileri daha çok kullanıyorsunuz? Neden?

Şekil 3.1 Anlatım Teknikleri

Turist rehberlerinin anlatımlarında kullandığı çeşitli anlatım tekniklerinin belirlenmesi amacıyla, katılımcılara “Grubunuzun, hakkında anlatım yaptığınız nesneyi veya yeri daha iyi anlayabilmesi, benimseyebilmesi için hangi teknikleri ve bilgileri daha çok kullanıyorsunuz? Neden?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar “Dil ve Anlatım Teknikleri” ve “Performans ve Sunumlar” olmak üzere iki ana tema altında toplanmıştır.

Katılımcıların verdiği cevaplara göre “Karşılaştırmalar ve Benzetmeler”, “Efsane, Mit ve Hikayeleştirme” turist rehberlerinin anlatımları sırasında kullandıkları en yaygın anlatım tekniklerindedir.

“...günümüzdeki bir benzer yapıya örnek vererek, günümüzdeki şu yapıya benziyor, işlevi buna benziyordu diyerek daha anlaşılır hale getirmeyi tercih ediyorum” (K1).

“Şayet mümkünse günümüzle kıyaslayarak anlatıyorum” (K6).

“Hikayeler ve efsanelerden faydalanırım, hamamların geçmişteki kullanımına dair hikayeler anlatarak ziyaretçilere zaman yolculuğuna çıkarabilirim” (K3).

“...bu anlatımı, konu ile alakalı hikayeler ya da mitoslar ile süslemek de mümkündür” (K8).

Katılımcılar tarafından kullanılan teknikler arasında yapılan anlatımlarla ziyaretçinin zihninde bir imaj oluşturma veya hayal kurdurma da yer almaktadır.

“...oraya ait zihninde bir imaj, bir resim ya da hayal kurduğu ya da tahminde bulunduğu bazı şeyler misafirin hayalinde canlanabilecektir diye düşünüyorum” (K1).

“...ondan sonra aslında bakın şu an biz buradayız diye hayal ettirim insanlara” (K12).

Ayrıca bir katılımcı anlatımlarında teknik bilgi aktarımlarından yararlandığını ifade etmiştir.

“Yerinde anlatım, teknik bilgi bunun için geldiklerini düşünüyorum” (K10).

Görsel kullanımı katılımcıların çoğunlukla kullandıkları tekniklerden bir diğeridir. Bir katılımcı ise anlatımlarında ziyaretçiler arasından gönüllüler seçerek canlandırmalardan yararlandığını ifade etmiştir.

“Divan-ı himayenin nasıl yapıldığını anlatırken o anı temsilen turistlerden bir iki tane kişi seçip birini sadrazam birini vezir çok kısa süreli beş on dakikalık bir şey bu seçip sanki bir görüşme yapıyormuş gibi o anı o işte padişaha sunumu veya işte sadrazama sunumu gibi o anki olayları kısa tiyatral canlandırıyordum” (K13).

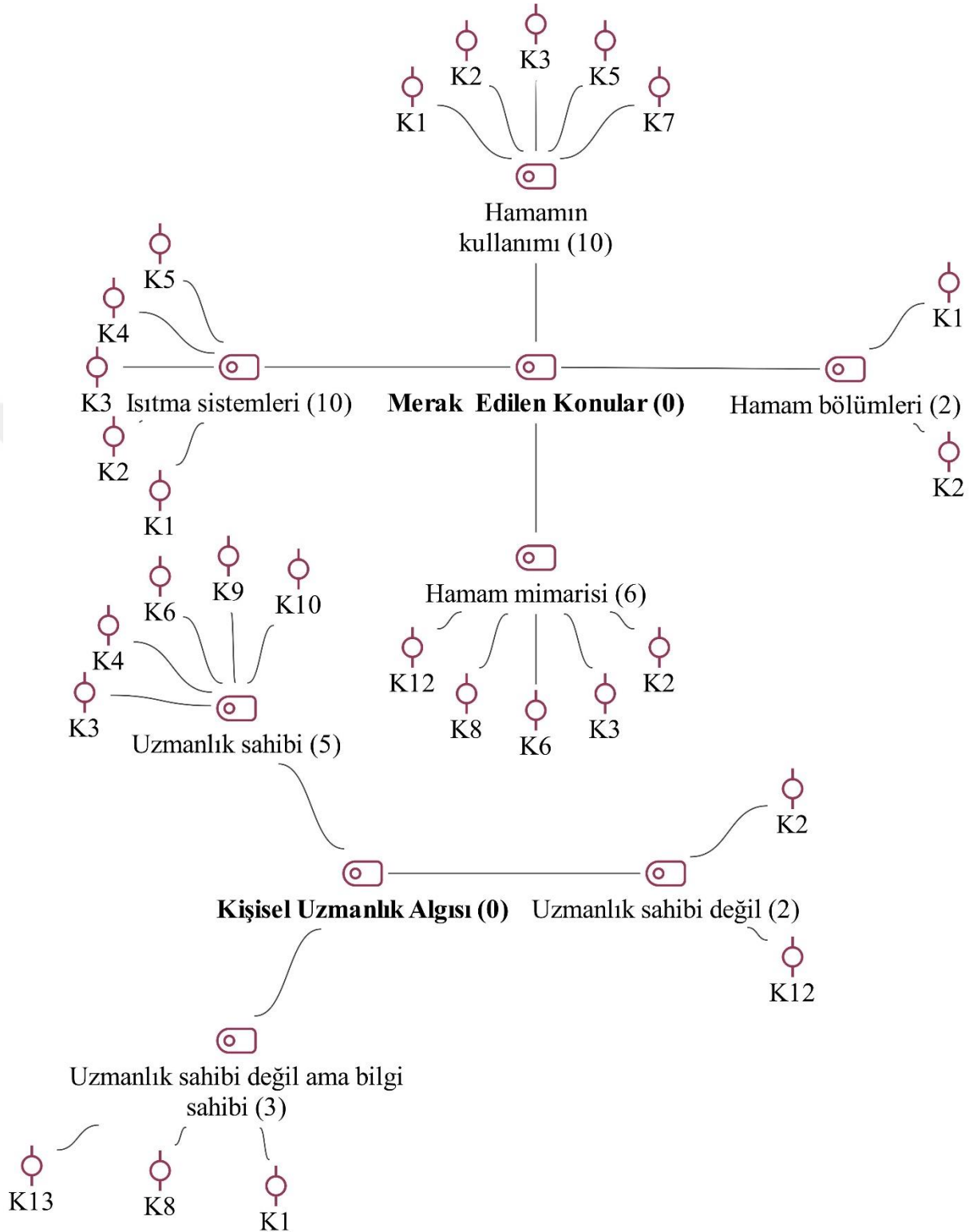
“...görseller kullanarak anlatınca daha fazla ilgi çekiyor ve öğrenme daha hızlı gerçekleşiyor” (K4).

“Kendimin de çizimlerini yaptığım 3d çizimlerim var benim. O yüzden normalinde işte “şu anda olsaydınız antik kent nasıl güzükürdü?” ‘nün 3d versiyonunu iPad ile mutlaka gösteririm” (K12).

“...görsel malzeme fotoğraf, plan, rekonstrüksiyon çizimi” (K9).

Bu cevaplar doğrultusunda turist rehberlerinin turları esnasında etkili bir şekilde anlatım yapmak için çok çeşitli ve yaratıcı yöntemler kullandığı tespit edilmiştir. Bu yöntemler, ziyaretçilerin dikkatini çekmeyi ve aktarılan bilgiyi kalıcı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Karşılaştırmalar ve hikayeleştirme, dinleyicilerin bilgiyi daha kolay kavramasını sağlarken, görsel malzemeler ve canlandırmalar anlatılanları daha çekici hale getirmektedir. Bu teknikler, rehberlik sürecinde ziyaretçilerin yalnızca bilgi edinmesini değil, aynı zamanda tur deneyimlerinin de zenginleşmesini sağlamaktadır.

2. Turlarınızda Antikçağ hamamları hakkında karşılaştığınız sorular çoğunlukla hangileridir? Bu konuda uzmanlığa sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Şekil 3.2 Ziyaretçi Soruları ve Rehberlerin Uzmanlık Algısı

Antik çağ hamamları konusunda ziyaretçiler tarafından en çok merak edilen alanları tespit etmek ve turist rehberlerinin bu alanlardaki uzmanlık algılarını ölçmek amacıyla

katılımcılara “*Turlarınızda Antikçağ hamamları hakkında karşılaştığınız sorular çoğunlukla hangileridir? Bu konuda uzmanlığa sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar “Merak Edilen Konular” ve “Kişisel Uzmanlık Algısı” olmak üzere iki ana tema altında toplanmıştır.

Katılımcıların verdiği cevaplara göre hamamların Antik Çağ’da kullanım şekilleri ve ısıtma için geliştirilmiş sistemler en çok merak edilen alanlar arasında yer almaktadır.

“Antik dönemde hamamların nasıl kullanıldığı ve günlük yaşamla nasıl entegre olduğu? gibi sorular” (K3).

“Kadınlarla erkekler birlikte mi banyo alıyorlardı? Yemek yeniyor muydu? Köleler ne yapıyordu?” (K7).

“...ne sıklıkla gidildiği ha bir de şey soruyor erkek ne zaman gider kadınlar ne zaman gider diye bir soru mesela en son karşılaştığım soru buydu” (K13).

“Hamamlar nasıl ısıtılıyor? ne yakıyorlar? su nereden geliyor? Hamam kadın erkek karışık mı?” (K11).

“...nasıl ısıtılabilirdiği gibi şeyleri anlatmak gerekli” (K1).

“Su ısıtma sistemleri en çok karşılaştığım sorudur” (K4).

Katılımcılara göre Antik Çağ Hamamları konusunda ziyaretçiler için merak uyandıran diğer alanlar hamamın mimari yapısı ve bölümleridir.

“Hamamların mimari özellikleri ve işlevleri hakkında detaylar nelerdir?” (K3).

“...kaç tane bölümü olduğu en sıklıkla hangi bölümünü kullanıldığı” (K13).

“Suyun nereden geldiği yönünde sorular alıyorum” (K6).

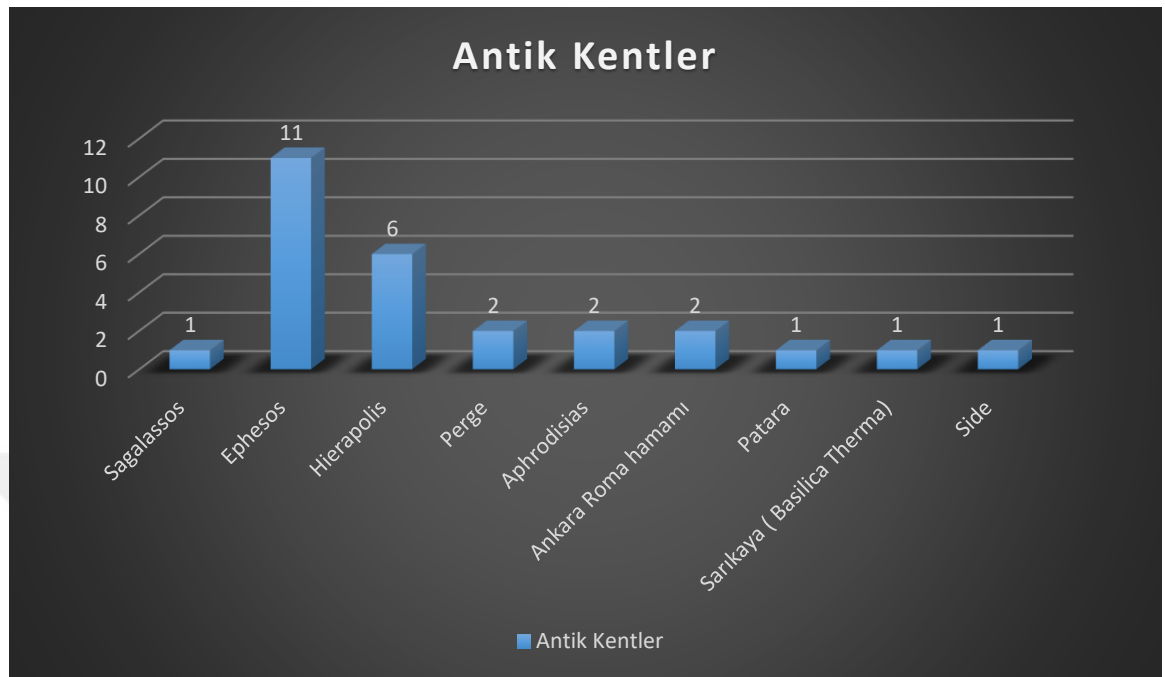
“En çok sorulan sorular arasında ise hamama nasıl su getirildiği” (K8).

“...hamamların hangi bölümlerden oluştuğu” (K1).

Katılımcıların Antik Çağ hamamları üzerine uzmanlık görüşleri Kişisel Uzmanlık Algısı teması altında toplanmıştır. Katılımcıların çoğunluğu Antik Çağ hamamları üzerine uzmanlığa sahip olduğunu (K3, K4, K6, K9, K10), bazıları uzmanlığa sahip olmasa da yeterli bilgiye sahip olduğunu (K1, K8), diğerleri ise uzmanlık sahibi olduğunu düşünmediğini (K2, K12, K13) ifade etmiştir.

Bu cevaplar doğrultusunda Antik Çağ hamamlarına düzenlenen turlarda en çok ilgi çeken konular, hamamların sosyal ve kültürel rolü ile teknik detaylarıdır. Özellikle ısıtma sistemleri ve suyun temini gibi teknolojik konular, ziyaretçilerin en merak ettikleri sorular arasında öne çıkmaktadır. Çoğu katılımcı, antik hamamlar hakkında temel bilgilere sahip olduklarını ancak bu konunun çok daha derinlemesine bir uzmanlık gerektirdiğini düşünmektedir.

3. Turlarınızda Anadolu'daki Antikçağ hamamlarından en çok hangilerini ziyaret ediyorsunuz?

Grafik 3.1 Katılımcıların Ziyaret Ettiği Anadolu Antikçağ Hamamları

Turist rehberlerinin turlarında Anadolu'daki Antikçağ hamamlarından en çok hangilerini ziyaret ettiklerini tespit etmek amacıyla katılımcılara “*Turlarınızda Anadolu'daki Antikçağ hamamlarından en çok hangilerini ziyaret ediyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir.

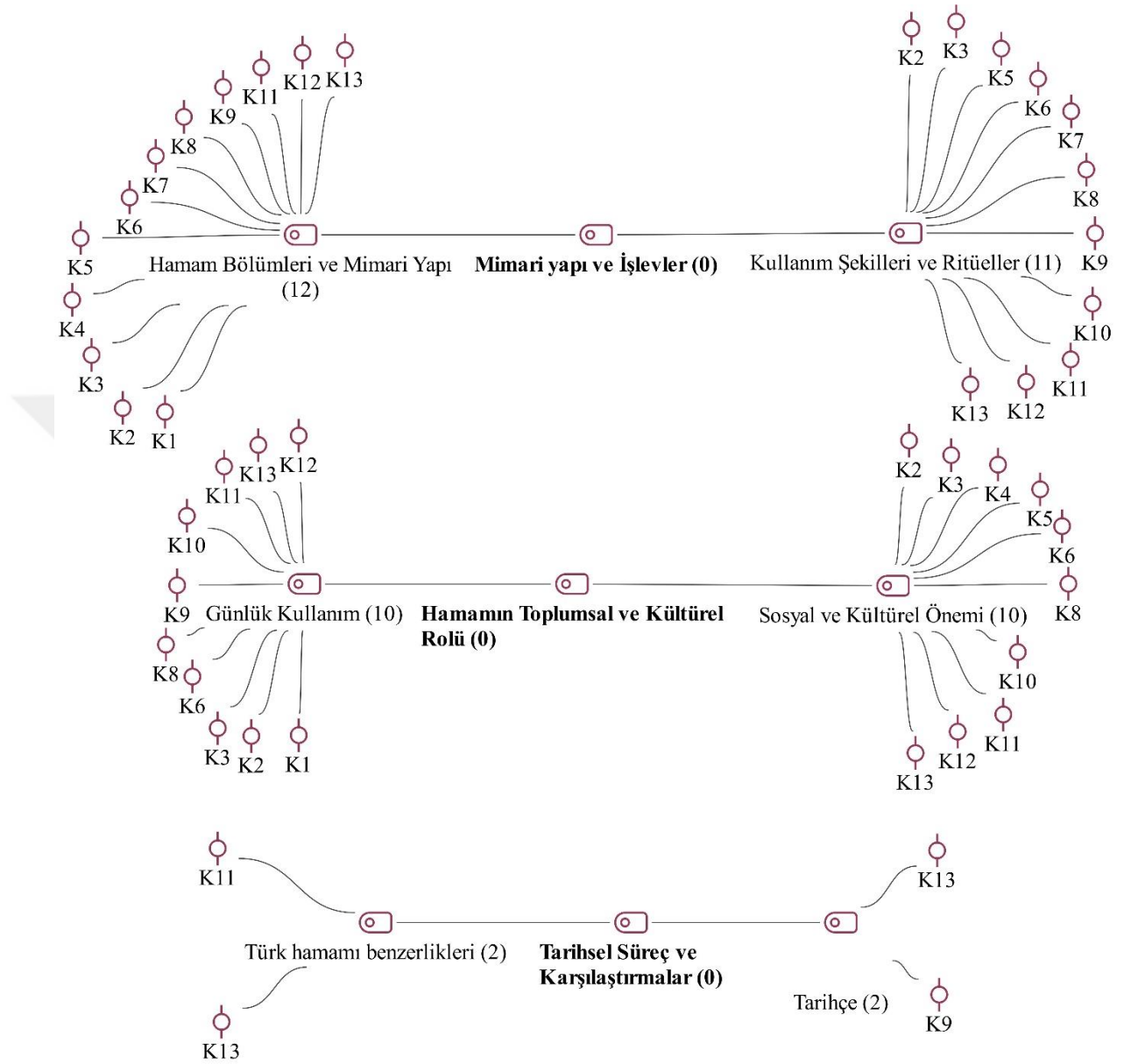
Katılımcılar tarafından verilen cevaplar uyarınca oluşturulan grafik incelendiğinde Efes antik kenti hamamlarının turist rehberleri tarafından en sık ziyaret edilen hamamlar olduğu tespit edilmiştir (K1, K2, K3, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13).

Hierapolis antik kenti hamamının katılımcılar arasında en çok ziyaret edilen ikinci hamam olduğu gözlemlenmektedir (K1, K2, K6, K8, K9, K10).

Katılımcıların cevaplarına göre Perge antik kenti (K4, K13), Aphrodisias antik kenti (K7, K9) ve Ankara roma hamamı (K11, K13) eşit dağılımlarla üçüncü sırada yer almaktadır.

Katılımcıların cevaplarına göre Sagalassos antik kenti (K1), Patara antik kenti (K13), Sarıkaya roma hamamı (K11) ve Side antik kentinin (K13) de eşit dağılımlar ile ziyaret sıklığı açısından son sırada yer aldıkları tespit edilmiştir.

4. Antikçağ hamamlarına ziyaretleriniz esnasında anlatım yaptığınız konular nelerdir? Detaylı aktarır mısınız?

Şekil 3.3 Anlatım İçerikleri

Antik Çağ hamamlarında turlar esnasında yapılan anlatımların içeriğini ve kapsamını tespit etmek amacıyla katılımcılara “Antikçağ hamamlarına ziyaretleriniz esnasında anlatım yaptığınız konular nelerdir? Detaylı aktarır mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar “Mimari Yapı ve İşlevler”, “Hamamın Toplumsal ve Kültürel Rolü” ve “Tarihsel Süreç ve Karşılaştırmalar” olmak üzere üç ana tema altında toplanmıştır.

Katılımcıların verdiği cevaplara göre Antik Çağ hamamlarının mimari yapısı, bölümleri, kullanım şekilleri ve hamamlarda gerçekleştirilen ritüeller en sık anlatılan konular arasında yer almaktadır.

“Hamamın bölümleri, nasıl ısıtıldığı, manzarası varsa ona mutlaka değiniyorum, Sadece banyo yapma amacıyla kullanılmadığı...” (K1).

“Ücretsiz ya da çok ucuz olduğundan, kadınların ve erkeklerin günün farklı saatlerinde hamamı kullandığından, hamamın farklı bölümlerden oluştuğundan, soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık kısımlarının nasıl kullanıldığından, bir sosyalleşme yeri olduğundan, double floor sistemi...” (K6).

“İlk etapta hamamların inşa edilme amaçlarından bahsedip Hygeia ve Hijyen arasındaki bağlantıyı aktarırım. Daha sonrasında hamamların kullanım amaçlarından ve Gymnasion kavramından bahsederim. Son olarak hamamların nasıl çalıştığı, hamamların bölümleri, hamamlarda kullanılan temizlik malzemeleri, hypocaust sistemi gibi konulardan bahsettikten sonra...” (K8).

“...bir kere hamam gittiğimiz hamamın türü ne olursa olsun kaç bölüme ayrılırsa ayrılısın işte tipidarium caldarium vesaire onların mutlaka ne olduğunu insanların o dönemde hamama hangi ihtiyaçla gittiklerini tabii gidilen hamama göre değişir bu da işte o hamamı köleler mi kullanabiliyor mu yoksa sadece şunlara mı açık sadece kadınlar mı yani o döneme ait hamam kültürünü mutlaka bir önce kafalarında kazımaya çalışıyorum” (K12).

Katılımcıların cevaplarına göre en sık anlatılan konulardan diğer birkaçı ise Antik Çağ hamamlarının günlük kullanımı ve sosyal ve kültürel önemidir.

“antik dönemin günlük yaşamını, hijyen alışkanlıklarını, sosyal etkileşimleri ve mimari gelişimi” (K3).

“günlük yaşam tarzı ve yıkama ritüelleri, toplumda hamam kültürü...” (K10).

“...hamamların sadece yıkanma yeri değil, aynı zamanda sosyal buluşma noktası olduğunu vurguluyorum. Politik tartışmalar, iş anlaşmaları ve sosyal etkileşimlerin burada gerçekleştiğini anlatıyorum” (K2).

Katılımcılardan bazıları Antik Çağ hamamlarının tarihçesine ve Türk hamamı ile benzerliklerine de anlatımlarında yer verdiklerini ifade etmiştir.

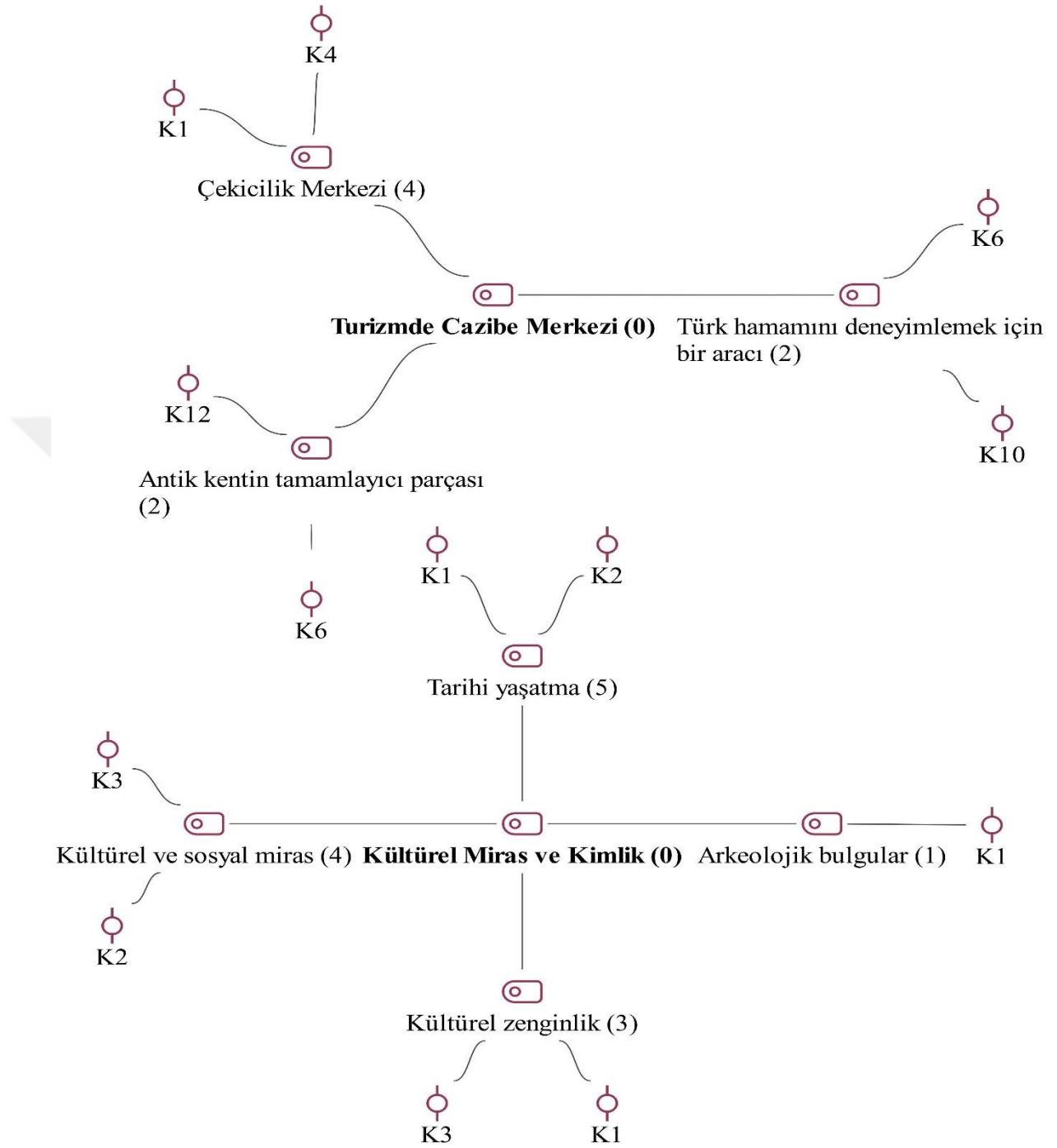
“...başında bide şey tabii hamamın önce kim tarafından yaptırıldığı hangi tarihte yaptırıldığı kaç kere yıkıldı kimin döneminde tadilat gördü şu an ne durumda olduğu başta bunları anlatıyorsunuz” (K13).

“Türk hamam kültürünün Roma hamam kültürüne dayanması...” (K11).

“Tarihçe, yapının plan özellikleri, günlük yaşamda kullanımı...” (K9).

Bu cevaplar doğrultusunda turist rehberlerinin Antik Çağ hamamı anlatımlarının mimari yapıdan sosyal ritüellere, hijyen uygulamalarından kültürel ve tarihsel bağlama kadar geniş bir yelpazeyi kapsamakta olduğu tespit edilmiştir. Rehber anlatımlarının büyük bir kısmı Antik Çağ hamamlarının günlük kullanımı ve sosyal ve kültürel önemi alanlarında yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Bu durum ziyaretçilerin Antik Çağ hamamlarını teknik açıdan olduğu kadar sosyal boyutlarıyla da anlamalarını sağlamaktadır.

5. Antikçağ Hamamlarının kültür turizminde rolü var mıdır? Kültür turizmine katkıları nelerdir?

Şekil 3.4 Antik Çağ Hamamlarının Kültür Turizmi İçerisindeki Roller

Antik Çağ hamamlarının kültür turizmi içerisindeki rolünü ve ne gibi katkıları olduğunu tespit etmek amacıyla katılımcılara “*Antikçağ Hamamlarının kültür turizminde rolü var mıdır? Kültür turizmine katkıları nelerdir?*” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar “Kültürel Miras ve Kimlik” ve “Turizmde Cazibe Merkezi” olmak üzere iki ana tema altında toplanmıştır.

Katılımcıların verdiği cevaplara göre Antik Çağ hamamları birer kültürel ve sosyal miras unsuru olmaları ve sahip oldukları kültürel zenginliklerle kültür turizminin önemli parçalarıdır.

“...yabancı turistlerin ilgisini çekmesi ve ne kadar kültür dolu ve geçmişi uzun bir ülkeye geldiklerinin mesajını verebilmek ve ülkemizin tanıtımını yapmak için. Bunun gibi amaçlar daha da sıralanabilir...” (K1).

“...bu hamamlar, antik dönemin günlük yaşamını, hijyen alışkanlıklarını, sosyal etkileşimleri ve mimari gelişimi anlamak için önemli birer araçtır” (K3).

“...yikanmak her kültürde var olmuş günümüzde de hala sonsuza kadar var olacak bir şey o yüzden insanların geçmiş dönemde nasıl yıkandığını şu anda da hala kullanılan hamamların eskiden nasıl olduğunu bilmesi önem taşıyor o yüzden kültür turizminde özellikle bilişsel gelişim bağlamında önemli bir yere sahip olduğunu düşünüyorum insanların kültürel gelişimi hakkında...” (K13).

Katılımcıların çoğunluğu Antik Çağ hamamlarının buldukları dönemin tarihini yaşatmak adına önde gelen yapılardan olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bir katılımcı Antik Çağ hamamlarında ele geçirilen arkeolojik bulgularında kültürel miras açısından önemini vurgulamıştır.

“...örneğin Sagalassos antik kenti hamamından kazılarla çıkarılmış olan Hadrian ve Marcus heykellerine ait kafalar ve bacak kısımları Burdur Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir. Buradaki bu iki imparator başından biri sanırım Hadrian’inki yeni yapılan İstanbul havalimanında sergileniyor” (K1).

“Bu tarihi yapılar, geçmişin sosyal, kültürel ve mimari mirasını günümüze taşıyan değerli eserler” (K2).

“...günümüze ışık tutan yapılar. Eski halkların günlük yaşamlarını bilmenizi sağlayan yapılardır” (K7).

“...arttırır ilgi çekici bir yer çünkü insanlar geçmiş dönemde o temizlenmenin nasıl olduğunu bilmesi önemli...” (K13).

Katılımcıların bazılarına göre Antik Çağ hamamları kültür turizminin en çekici unsurları arasında yer almaktadır. Bazılarına göre ise tek başına bir çekicilik unsuru olmaktan çok Antik kentlerin tamamlayıcı parçası görevini görmektedirler. Diğer katılımcılar ise Antik Çağ hamamlarının Türk hamamları deneyimi için iyi birer aracı olduğunu ifade etmişlerdir.

“Yozgat Sarıkaya gibi iyi durumda olanlar bulunduğu yer için çok büyük bir cazibe kaynağı” (K11).

“Kültür turizminin en çok ilgi çeken mekanlarından” (K4).

“...kültür turizminin önemli özelliklerinden biri olduğunu düşünüyorum aynı zamanda antik turlar antik şehirlere yaptığımız turlarda önemli bir ziyaret noktası olduğunu düşünüyorum...” (K13).

“Tek başına bir yapı olarak hamam kültür turizminde yer sahibi olamaz. Hamam bir antik kentin parçası olduğu zaman anlam kazanabilir...” (K6).

“...hiçbir yapı unsuru tek başına kültür turizminin öncüsü olamıyor ayağa kaldırılamadı takdirde...” (K12).

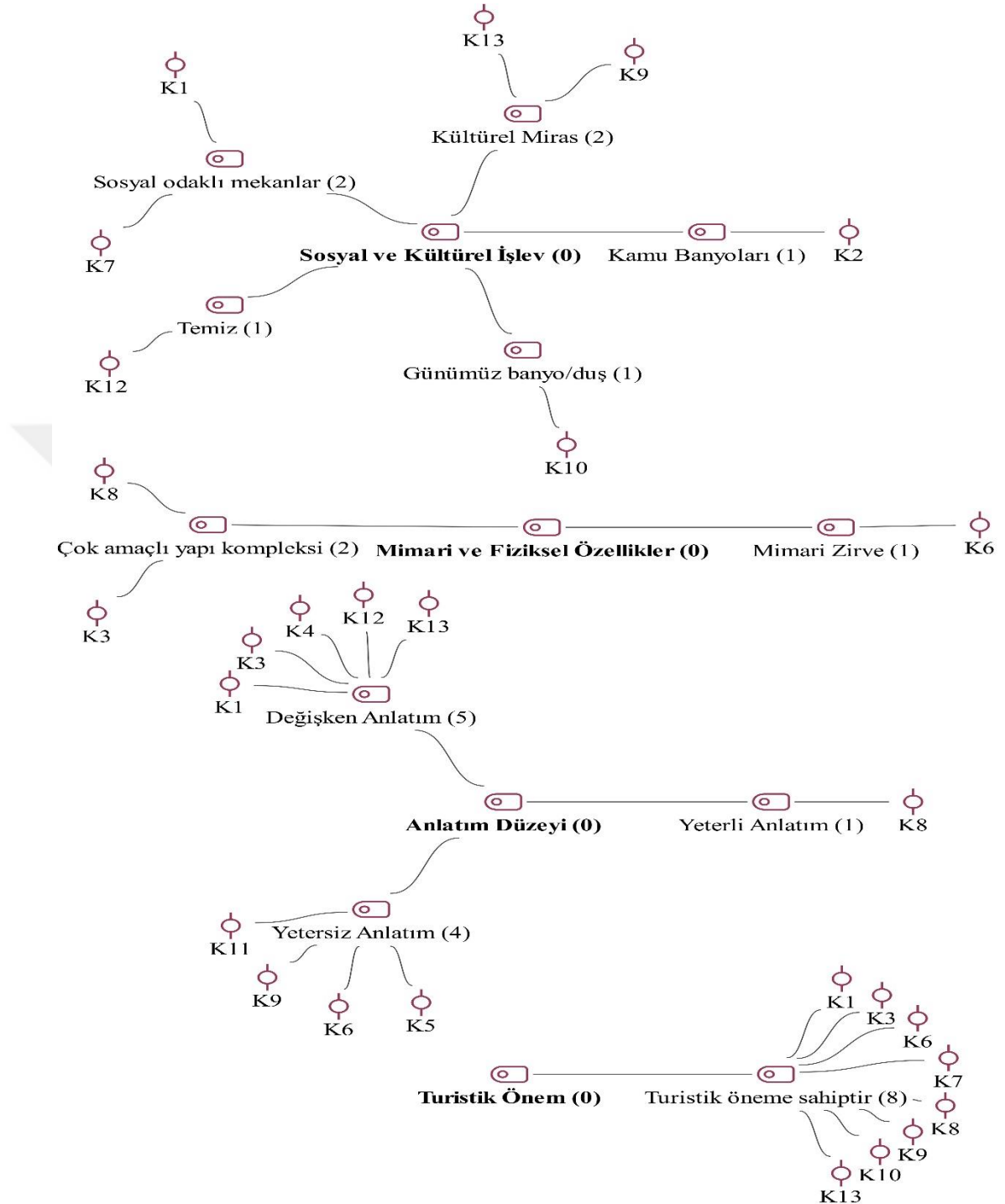
...günümüzle kıyaslamaya gidildiğinde Türk hamamlarını deneyimlemek isteyen misafirler “olmaktadır” (K6).

“...turkish bath hamam deneyimi istenmesi...” (K10).

Bu cevaplar doğrultusunda Antik ağ hamamlarının döneminin ve ait olduğu toplumun sosyal hayatı ve kültürel anlayışları hakkında sağlamış olduğu bilgiler sayesinde kültür turizminin önemli unsurları arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Her ne kadar Antik ağ hamamlarının tek başlarına bir cazibe unsuru olmaları konusunda farklı görüşler belirtilmiş olsa da bir antik kent deneyimi içerisindeki yeri ve önemi katılımcılar tarafından birçok kez vurgulanmıştır. Ayrıca Türk hamamlarına olan ilgiyi arttırması günümüz turizmine olan çok yönlü katkılarını göstermektedir.

6. Antikçağ Hamamlarını nasıl tanımlarsınız? Antikçağ Hamamları yeteri kadar anlatılmakta mıdır ve turistik öneme sahip midir?

Şekil 3.5 Tanımlamalar, Anlatım Düzeyi ve Turistik Önem

Turist rehberlerinin Antik Çağ hamamları üzerine düşüncelerini, ziyaret edildikleri turlardaki turistik önemlerini ve yapılan anlatımların yeterlilik düzeyini tespit etmek amacıyla katılımcılara “Antikçağ Hamamlarını nasıl tanımlarsınız? Antikçağ Hamamları yeteri kadar anlatılmakta mıdır ve turistik öneme sahip midir?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar

“Sosyal ve Kültürel İşlev”, “Mimari ve Fiziksel Özellikler”, “Anlatım Düzeyi” ve “Turistik Önem” olmak üzere dört ana tema altında toplanmıştır.

Katılımcılara göre Antik Çağ hamamlarının tanımları çeşitlilik göstermektedir. Katılımcılardan bazıları Antik Çağ hamamlarını sosyal odaklı mekanlar olarak tanımlarken bazıları ise kültürel miras oldukları yönünde tanımlamalar yapmışlardır.

“Antik hamamlar geçmişte belli bir kentte yaşayan topluluğun ve kente gelen ziyaretçilerin aslında sağlıklı mı hasta mı olup olmadıklarının öncelikle gözlemlenebildiği, boş vaktin sohbetle geçirildiği, kentte farklı kişilere yönelik olayların dedikodularının yapıldığı, anlatıldığı ortamlar olarak tanımlıyorum” (K1).

“Antikçağ hamamları eski dönemlerin plajları, havuzları gibi eğlenceli sosyal odaklı mekanlardır” (K7).

“Somut kültürel mitas değerleri olarak UNESCO listesinde yer alan antik kentlerin önemli yapılarıdır” (K9).

“...türk turizmine önemli derecede katkı veren kültürel miras unsuru olarak tanımlarım” (K13).

Bir katılımcı Antik Çağ hamamlarını döneminin kamu banyoları olarak tanımlarken diğer bir katılımcı günümüz banyo ve duş yapısı olarak tanımlamıştır. Başka bir katılımcı ise Antik Çağ hamamlarını temiz olarak tanımlamayı uygun görmüştür.

“Antik Çağ hamamlarını, Roma ve Bizans gibi eski medeniyetlerde sosyal, hijyenik ve kültürel amaçlarla inşa edilmiş kamu banyoları olarak tanımlayabilirim” (K2).

“günümüz banyo ve duş...” (K10).

“Nasıl tanımlarım temiz...” (K12).

Diğer katılımcılara göre ise Antik Çağ hamamları ait oldukları dönemin mimari zirvesi ve çok amaçlı yapı kompleksleri olarak tanımlanmıştır.

“Antik dönemdeki büyük şehirlerde bulunan ve sosyal, kültürel ve tıbbi bir merkez olarak hizmet veren yapılardır. Hamamlar, temizlik, dinlenme, spor yapma ve sosyal etkileşim gibi çeşitli amaçlar için kullanılırdı” (K3).

“Antikçağ hamamları, Antik Yunan ve Roma dönemlerinde kullanılan, temizlikten sosyal ve kültürel etkinliklere kadar çok çeşitli amaçlarla hizmet veren komplekslerdir” (K8).

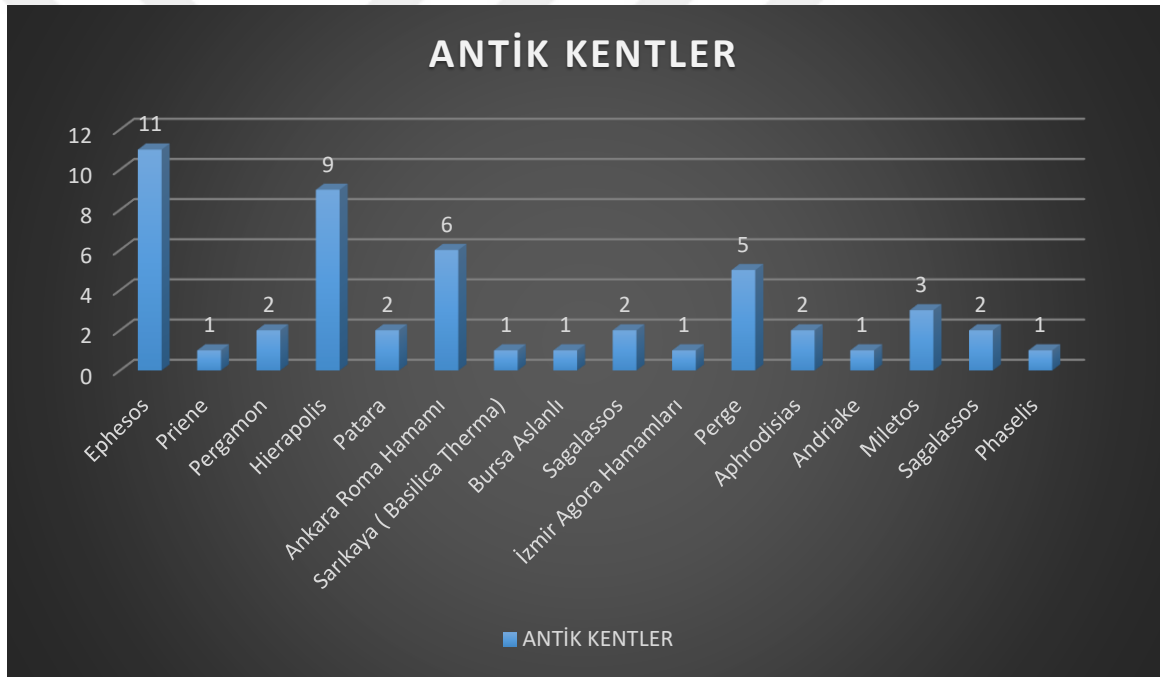
“Antikçağ hamamları Roma'nın mimari zirvesi olarak tanımlanabilir. Bu söylediğim şey belki çoğu kişi tarafından fazla iddialı veya yanlış bulunacaktır. Fakat günümüzden yüzlerce yıl öncesinin mimarisine baktığımızda bir ısıtma sistemi, suyu ulaştıracak kanallar, temizlenmeyi ve sosyalleşmeyi sağlayacak alanlar görüyoruz. Hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla temizlenmek için yapılan devasa ve görkemli bir yapıdan bahsediyoruz. Aslında hamam bize sadece mimari hakkında bilgi vermiyor; toplumsal konuları da önümüze sunuyor” (K6).

Katılımcıların verdiği cevaplar anlatım düzeyleri bakımından incelendiğinde katılımcıların çoğunun Antik Çağ hamamlarında yapılan anlatımların turist kitlesinin etnik kökeni, eğitim seviyesi ve ilgisine göre değişiklik gösterebildiğini ifade ettiği gözlemlenmiştir (K1, K3, K4, K12, K13). Bu durum “Değişken Anlatım” kodu ile belirtilmiştir. Bir katılımcı Antik Çağ

hamamlarında yapılan anlatımların yeterli olduğunu ifade etmiştir (K8). Diğer katılımcılar ise Antik Çağ hamamlarında yapılan anlatımların yetersiz olduğunu düşündüklerini ifade etmiştir. (K5, K6, K9, K11). Katılımcıların çoğunluğu Antik Çağ hamamlarının turistik öneme sahip olduğunu ifade etmiştir (K1, K3, K6, K7, K8, K9, K10, K13).

Bu cevaplar doğrultusunda katılımcıların çoğunun Antik Çağ hamamlarının sosyal, kültürel ve mimari özellikleri ile turizmin önemli yapıları olduğunu düşündüğü görülse de bu hamamların turistlere aktarımları konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bazı katılımcılar Antik Çağ hamamlarının rehberler tarafından yeteri kadar anlatıldığını düşünürken çoğu katılımcının söz konusu anlatımların ziyaretçi profiline göre değişiklik göstermekte olduğunu ve geliştirilebileceğini düşündüğü tespit edilmiştir.

7. Kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamlarını sıralar mısınız?

Grafik 3.2 Kültür Turizmi Kapsamında Öne Çıkan Antikçağ Hamamları

Kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamlarını belirlemek amacıyla katılımcılara “Kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamlarını sıralar mısınız?” sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcılar tarafından verilen cevaplar uyarınca oluşturulan grafik incelendiğinde Efes antik kenti hamamlarının kültür turizmi kapsamında öne çıkan hamamlar arasında yer aldığı tespit edilmiştir (K1, K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13).

Hierapolis antik kenti hamamının katılımcıların cevaplarına göre kültür turizmi kapsamında öne çıkan hamamlar arasında ikinci sırada yer almakta olduğu gözlemlenmektedir (K1, K2, K3, K4, K6, K8, K9, K10, K12).

Ankara roma hamamının kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamlarından olduğu altı katılımcı (K2, K6, K8, K10, K11, K13) tarafından belirtilmiştir.

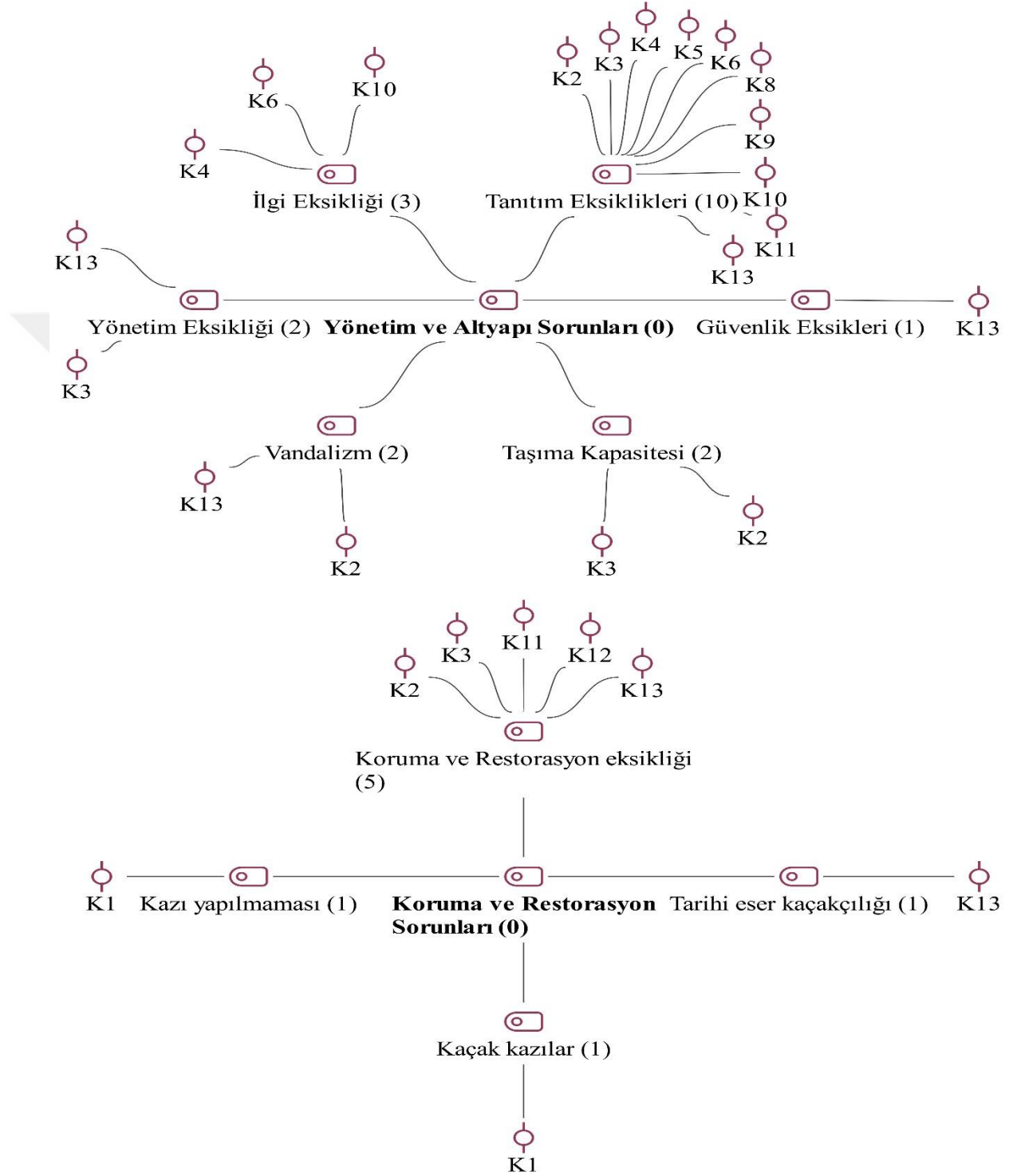
Perge antik kenti hamamları beş katılımcının (K4, K5, K6, K9, K13) görüşüne göre kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamları arasında yer almaktadır.

Miletos antik kenti hamamı üç katılımcıya (K7, K8, K9) göre kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamları arasında yer almaktadır.

Pergamon antik kenti (K12, K13), Patara antik kenti (K9, K13), Aphrodisias antik kenti (K7, K9), Sagalassos antik kenti (K1, K4) hamamlarının eşit bir dağılımla kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamları arasında yer aldığı gözlemlenmektedir.

Sarıkaya roma hamamını (K11), Priene antik kenti (K12), Bursa aslanlı hamamı (K11), izmir agora (K4), Andriake (K9) ve Phaselis antik kenti (K6) hamamlarının da eşit dağılımlarla kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamları arasında yer aldığı tespit edilmiştir.

8. Kültür turizmi kapsamında Anadolu’da Antikçağ Hamamları konusunda sıkça karşılaşılan problemler nelerdir?

Şekil 3.6 Karşılaşılan Problemler

Turist rehberlerinin Antik Çağ hamamlarına olan ziyaretleri esnasında sıkça karşılaştıkları problemleri tespit etmek amacıyla katılımcılara “Kültür turizmi kapsamında

Anadolu’da Antikçağ Hamamları konusunda sıkça karşılaşılan problemler nelerdir?” sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar “Yönetim ve Altyapı Sorunları” ve “Koruma ve Restorasyon Sorunları” olmak üzere iki ana tema altında toplanmıştır.

Katılımcıların verdiği cevaplara göre tanıtım eksiklikleri Antik Çağ hamamlarının en büyük problemleri arasında yer almaktadır.

“...yeterli bilgi ve tanıtım eksiklikleri...” (K3).

“Yeterli ilgiyi görmemesi olabilir. Bugün antik kentler hakkında bir şeyler araştırıldığında belli başlı yapılar ön planda karşınıza çıkar ki bunlar en çok dikkat çeken ve en gösterişli yapılardır. Biraz daha derinlemesine okuduğunuzda bir kentteki hamamın bilgisine ulaşabilirsiniz. Bir diğer noktada bilgi verilirken yalnızca yüzyıl ya da kim tarafından yaptırıldığı bilgisine ulaşmanızdır. Herkes hamamlar hakkında her şeyi biliyormuş gibi yazılıp konuşuluyor. Fakat yukarıda daha önce bahsi geçen diğer konulara da değinilse daha ilgi çekici olabilir” (K6).

“Turistlerin ilgisini çekecek yeterli bilgilendirme yapılmaması” (K9).

“Bakımsız olmaları ve görsellerin yetersiz olması...” (K10).

Katılımcılara göre turistik aktiviteler esnasında Antik Çağ hamamlarının taşıma kapasitesine dikkat edilmemesi dolayısı ile yapılara zarar verilmesi ve turist veya yerli halkın bu alanlara vandalizm ile zarar vermeleri de problemler arasında yer almaktadır. Yine başka bir katılımcı bu alanlardaki güvenlik eksikliklerinin tur esnasında çeşitli problemlere yol açtığını ifade etmiştir.

...ziyaretçi sayısının kontrolsüz artması ve bu durumun yapıların fiziksel yapısına zarar vermesi...” (K3).

...onlara zarar veren var bir de vandalizm var üçüncü problem bence, isim yazanlar görüyorum mesela aşk, kalp falan nasıl yapıyorlar onu? hiç mi denetim yok? onu da bilmiyorum. Olmamalı yani antik hamam gezerken bakıyorsun adam oraya bir anahtarla bir şey kazanmış yani veya işte spreyle bir şey yazmış hoş değil tabi bunlar olmamalı bence olmamalı bu tarz şeyler...” (K13).

“...problemden bir tanesi güvenlik problemi bence çünkü hamamlar yeterince restore edilmemiş benim gördüğüm kadarıyla veya böyle yıkık dökük duruyor her an tehlikeye maruz kalabilirsiniz bir taş düşmesi olabilir veya ayak kayması olabilir o sıkıntılar yeterince ziyarete elverişli değil benim gördüğüm...” (K13).

Katılımcılar Antik Çağ hamamlarının yönetim ve ilgi eksikliklerini de karşılaşılan problemler arasında belirtmişlerdir.

“...yöresel yönetimler arası koordinasyon eksiklikleri ve standart olmayan yönetim modelleri...” (K3).

“...bir yeri anlatırken tarihte orada ne olmuş o önemli adam çünkü tarihi unutuyor kaç yılda yapılmış kim yapmış onu unutuyor ama orada gerçekleşmiş bir olayı mesela unutmaz olabilir o mesela onunla alakalı bilgi hiç yazmıyor bilgi tabelalarında falan benim gördüğüm yazmıyor olsa güzel olurdu mesela atıyorum bir hamamda isyan çıkmış isyan o hamamda patlak vermiş fikri orada atılmış falan gibi veya bir cinayet olmuş o hamamda olmuş gibi veya bir fikir ortaya atılmış önemli bir buluş veya o

dönemin önemli düşünürleri bir fikir ortaya atmış ilk o hamamda ortaya çıkmış o fikirler tartışılmış falan gibi şeyleri önemli olaylar tarihte önemli olayların da o hamamların da yazılan o tabelalarda olması lazım sadece düz bilgi yerine biraz daha ayrıntılı bilgi olabilir bir de sadece o açıklamalar sadece ingilizce var mesela niye başka dillerde de bence olmalı çince ispanyolca açıklama tabelaları ingilizce ve Türkçe oluyor başka dillerde yok mesela audio guide sistemi hamamlarda çok fazla yok o da olsa iyi olur çünkü herkesin rehber kiralamayabiliyor gücü yetmeyebiliyor veya istemeyebiliyor rahat gezmek istiyor ben sesli sistem olsun isteyen kullansın yani olabilir...” (K13).

“...Tarihsel ve kültürel olarak büyük bir öneme sahip olmalarına rağmen akademik ilgi dışında gerekli önem verilmemektedir...” (K4).

Katılımcılara göre Antik Çağ hamamlarında koruma ve restorasyon çalışmalarının eksikliği de problemler arasında yer almaktadır.

“...hamamların hiç olmaması yani tamamen kalıntı seviyesinde gene şey iyi Ankara iyi yani şeyleri Künkleri falan görüyorsun hiç yok yani sıfır sen sadece hayal kurdurtabiliyorsun o anlamda bir de şeyde de problem var...” (K12).

“...hamamların yıkık dökük olması yani özellikle patara bölgesindeki hamamlarda yani ziyaret edebileceğiniz yerdeki o giriş noktalarında taşların yığılmış olması zar zor geçişlerin olması ya bir turistin içeri hamamı içerisine girip de inceleme şansını çok olmayışı çünkü bazı bölgelerde yıkılma tehlikesi olduğu için hayatınıza giremiyorsunuz her şey restorasyon oluyor bazı yerlerde şeritli oluyor...” (K13).

Bazı katılımcılar Antik Çağ hamamlarına dair problemler arasında bu alanların yetkililer tarafından kazılarının yapılmaması ve kaçak kazılar yapılması gibi durumları da belirtmişlerdir. Benzer şekilde bir başka katılımcı tarihi eser kaçakçılığının da problemler arasında olduğunu ifade etmiştir.

“...kazısı yapılmamış büyük hamamlar bir ekşi oluşturabilir. Belki içinde güzel bir heykel var ama biz ona ulaşamamışız...” (K1).

“...zamanında kaçak kazılarla delik deşik edilen hamamlar varsa, bu bir problem olarak düşünülebilir” (K1).

“...tarihi eser kaçakçılığı mesela birkaç kere şahit olmuştum ve duymuştum oradaki parçalarını alıp götürülmesi adam alıyor hamamdan bir parçayı ülkesine götürür nasıl götürür bilmiyorum yani biz hiçbir şey göremezken giremezken onlar nasıl yapıyor anlamadım o parçaları alıp götürüyorlar o kilitli taşlar var ya altta onları mesela alan var...” (K13).

Bu cevaplar doğrultusunda Antik Çağ hamamlarına düzenlenen turlarda karşılaşılan problemlerin çok boyutlu olduğu görülmektedir. Yönetim, tanıtım, koruma ve restorasyon eksiklikleri en sık dile getirilen problemler arasında yer almaktadır. Önemli birer kültürel miras öğeleri olan Antik Çağ hamamlarının sürdürülebilirliğini sağlayabilmek ve bu alanların turistik çekiciliğini arttırabilmek için söz konusu eksik ve problemlerin ilgili kurum ve kuruluşlarca çözülmesi gerektiği tespit edilmiştir.

9. Bu soruların haricinde eklemek istediğiniz konu var mıdır?

Katılımcıların çoğunluğu bu soruda eklemek istedikleri bir konu olmadığını belirtmiştir (K1, K3, K4, K5, K6, K8, K10, K11, K12).

Katılımcılardan biri Antik Çağ hamamlarının sürdürülebilirliğini sağlamak adına çeşitli altyapı geliştirmeleri ve modern teknolojilerin Antik Çağ hamamlarına uyarlanması gerektiğini ifade etmiştir.

“Antik Çağ hamamlarının uzun vadede korunması ve ziyaretçi baskısının minimize edilmesi için sürdürülebilir turizm stratejileri benimsenmelidir diye düşünüyorum. Ziyaretçilere daha iyi bilgi sağlamak ve deneyimlerini zenginleştirmek için dijital rehberler ve mobil uygulamalar kullanılabilir. Antik hamamların engelli ziyaretçiler için erişilebilir hale getirilmesi gereklidir. Engelli rampaları, bilgilendirici panolar ve diğer erişilebilirlik önlemleri alınmalıdır” (K2).

Katılımcılardan biri Antik Çağ hamamlarının kültürel mirası yansıtan en iyi yapılardan biri olduğunu kısa ve öz bir şekilde ifade etmiştir.

“Hamamlar eski kültürü en iyi yansıtan aynalardan” (K7).

Katılımcılardan biri Antik Çağ hamamlarında karşılaşılan sorunlarla ilgili soruda olduğu gibi ziyaretçi deneyiminin ilgi çekici açıklamalar ile zenginleştirilebileceğini kısa bir şekilde ifade etmiştir.

“Ören yerlerinde panolar dışında daha ilgi çekici açıklamalar yerleştirilebilir.” (K9).

Katılımcılardan bir diğeri ise yine Antik Çağ hamamlarındaki altyapı sorunlarının geliştirilmesi ve bu hamamların turistik çekiciliğini artırmak için çeşitli modern uygulamalardan yararlanmak gerektiğini ifade etmiştir.

“...deneyimsel müze konusu bence gündeme gelmeli, daha çok hamam ziyaret edilebilir hale getirilmeli deneyimsel gözlük var mesela rekonstrüksiyon gözlüğü mesela ondan da gelebilir yapmışlar adamlar böyle 3 boyutlu bir gözlük 3 boyutlu mu diyeyim değişik bir gözlük işte takıyorsun oranın sana restore edilmiş eski halini restore edilmiş değil de eski halini gösteriyor sana... Türkiye’de bir sistem olursa çok iyi olur çünkü insanlara hayal ettirmek zor oluyor...” (K13).

Aynı katılımcı turist rehberleri için Antik Çağ hamamları üzerine uzmanlaşma eğitimleri verilmesi gerektiğini de ifade etmiştir.

“... o yüzden o restorasyon önemli dediğim gibi uzmanlaşma eğitimi rehberler uzmanlaşma eğitimi mutlaka verilmeli” (K13).

Katılımcılar bu cevapları ile Antik Çağ hamamlarının sürdürülebilirliği ve turizm potansiyelinin artırılmasına yönelik görüş ve önerilerini belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Anadolu'daki Antik Çağ hamamlarının profesyonel turist rehberleri tarafından nasıl aktarıldığını anlamayı ve bu yapıların turizme katkılarının artırılmasına yönelik öneriler sunmayı amaçlamıştır. Araştırma bulguları, bu alanların hem kültürel hem de turistik değerinin yüksek olduğunu ve bu bağlamda rehberlerin bu alanlarda yaptıkları anlatımları ve karşılaştıkları zorlukları gün yüzüne çıkarmıştır. Aşağıda araştırma bulgularının bir değerlendirilmesi verilmiştir.

Katılımcılar, yaş, cinsiyet, rehberlik tecrübeleri ve çalışma alanları bakımından çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların büyük kısmı 30-49 yaş aralığında olup, %69'u kadın rehberlerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu İngilizce dilinde rehberlik yapmaktadır ve %46'sı 16 yıl veya daha uzun süredir rehberlik mesleğini icra etmektedir. Ayrıca, katılımcılar ağırlıklı olarak yabancı turist gruplarına hizmet vermektedir.

Araştırma, profesyonel turist rehberlerinin Antik Çağ hamamlarını ziyaretler sırasında etkili bir şekilde aktarmak için çok çeşitli ve yaratıcı yöntemler kullandığını ortaya koymuştur. Rehberler, özellikle karşılaştırmalar, hikayeleştirme, görsel malzeme kullanımı ve canlandırma gibi tekniklere sıklıkla başvurmaktadır. Elde edilen bu bulgular Beedie (2003) ve Çınar ve Toksöz (2020) gibi çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Bu yöntemler, ziyaretçilerin dikkatini çekmeyi ve aktarılan bilgiyi daha kalıcı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Örneğin, hikâyeler ve efsanelerle zenginleştirilen anlatımlar, ziyaretçilerin Antik Çağ hamamlarının tarihi ve sosyal bağlamını daha derinlemesine anlamalarına yardımcı olmaktadır. Görseller ve üç boyutlu çizimler ise, ziyaretçilerin mekânları hayal etmelerini kolaylaştırmakta ve öğrenme sürecini hızlandırmaktadır. Ayrıca, rehberlerin bazı durumlarda canlandırma yaparak ziyaretçileri sürece dahil etmesi, anlatımı daha interaktif ve ilgi çekici bir hale getirmektedir.

Bazı Antik Çağ hamamlarının kültür turizminde güçlü bir cazibe merkezi olduğu, diğerlerinin ise daha az bilinirlik nedeniyle potansiyelinin tam olarak değerlendirilemediği tespit edilmiştir. Efes ve Hierapolis gibi sık ziyaret edilen bölgelerin yanı sıra, Sagalassos, Patara ve Sarıkaya gibi daha az bilinen hamamların da tanıtım ve altyapı yatırımlarıyla turizmdeki yerinin güçlendirilmesi mümkündür. Bu bulgular Yorulmazer ve Şengül (2017) ve Avşar ve Avşar (2016) gibi çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Ayrıca, ziyaret edilen hamamların dağılımında, rehberlerin tercihleri ve turist gruplarının ilgileri önemli bir rol oynamaktadır. Kültür turizmi potansiyelini artırmak için bu

yapılar arasındaki çeşitliliği daha fazla ön plana çıkarmak ve daha az bilinen hamamları kültür turizminin bir parçası haline getirmek, turistik cazibenin yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacaktır.

Antik Çağ hamamlarına düzenlenen turlarda ziyaretçilerin ilgisinin genellikle hamamların sosyal ve kültürel rolü ile teknik detaylarına yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ziyaretçiler özellikle hamamların ısıtma sistemleri, su temini, kullanım şekilleri ve sosyal hayatta oynadıkları roller hakkında bilgi almak istemektedir. Bu tür sorular, Güçlü (2024) ve Kaya ve diğerleri (2023) gibi çalışmalarında belirttiği gibi Antik Çağ hamamlarının hem dönemin teknolojik ilerlemelerini hem de toplumsal yapılarını anlamada önemli birer araç olduğunu göstermektedir.

Rehberlerin büyük çoğunluğu, bu sorulara cevap verebilecek düzeyde temel bilgilere sahip olduklarını ifade etmiş; ancak, bu alanlarda derinlemesine bilgi aktarımının çok daha ileri düzey bir uzmanlık gerektirdiğini belirtmiştir. Özellikle, hamamların teknik yapıları ve kültürel bağlamları gibi karmaşık konular, yalnızca genel bilgi düzeyiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda detaylı bir uzmanlık ve ek araştırma gerektirmektedir.

Turist rehberlerinin Antik Çağ hamamlarına yönelik anlatımlarının mimari detaylardan sosyal ritüellere, hijyen uygulamalarından tarihsel bağlama kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığı tespit edilmiştir. Bu anlatımlar, ziyaretçilere yalnızca teknik bilgiler sunmakla kalmayıp, aynı zamanda hamamların dönemin sosyal ve kültürel yaşamındaki yerini anlamalarına da olanak tanımaktadır.

Rehberlerin anlatımları ağırlıklı olarak hamamların günlük kullanımı, mimari bölümleri, toplumsal rolleri ve ritüelleri gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle hamamların sadece yıkanma alanları değil, aynı zamanda sosyalleşme, politik tartışmalar ve ticari anlaşmalar gibi sosyal etkileşimlerin merkezi olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, Antik Çağ hamamlarının Türk hamamlarıyla olan bağlantısına dair yapılan açıklamalar, ziyaretçilerin bu yapılar arasındaki kültürel sürekliliği kavramasına yardımcı olmaktadır.

Araştırma, Antik Çağ hamamlarının kültür turizminin önemli unsurlarından biri olduğunu ve dönemin sosyal hayatı ile kültürel anlayışları hakkında değerli bilgiler sunduğunu ortaya koymuştur. Bu yapılar, yalnızca mimari özellikleriyle değil, aynı zamanda dönemin toplumsal etkileşimlerini ve hijyen alışkanlıklarını anlamada da rehberlik etmektedir.

Katılımcıların görüşlerine göre, Antik Çağ hamamları bir antik kent deneyimi içerisinde önemli bir tamamlayıcı unsur olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar hamamların tek başlarına bir cazibe unsuru olamayacağı yönünde bazı görüşler belirtilmiş olsa da, bu yapıların bir antik kent bağlamında büyük bir öneme sahip olduğu ortak bir kabul görmüştür. Özellikle

Efes ve Hierapolis gibi öne çıkan antik kentlerdeki hamamlar, bu tür yapıların kültür turizmindeki cazibesini artırmaktadır. Bunun yanı sıra, Antik Çağ hamamlarının Türk hamam kültürüyle olan bağlantısı, günümüz turizmi açısından çok yönlü bir katkı sağlamaktadır. Ziyaretçilerin, Antik Çağ hamamlarını keşfetmeleri, Türk hamamlarına olan ilgiyi artırarak kültür turizmi ve deneyimsel turizm arasında bir köprü oluşturmaktadır. Bu bulgular yine literatürdeki Avşar ve Avşar (2016) ve Yorulmazer ve Şengül (2017) gibi çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Katılımcıların çoğunluğu Antik Çağ hamamlarını sosyal, kültürel ve mimari özellikleriyle turizmin önemli yapıları olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Bu yapılar, dönemin sosyal hayatını, hijyen anlayışını ve mimari başarısını yansıtarak kültür turizmine önemli katkılar sağlamaktadır.

Ancak, Antik Çağ hamamlarının turistlere aktarımı konusunda katılımcılar arasında belirgin görüş ayrılıkları olduğu tespit edilmiştir. Bazı katılımcılar, rehberlerin bu yapıları yeterince anlattığını düşünürken, çoğunluk rehber anlatımlarının ziyaretçi profiline göre değişiklik gösterdiğini ve geliştirilmeye ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Özellikle ziyaretçilerin ilgi alanlarına ve eğitim seviyelerine göre yapılan değişken anlatımlar, bilgi aktarımında tutarlılık sorunları yaratabilmektedir. Bu durum, Antik Çağ hamamlarının daha etkili bir şekilde tanıtılabilmesi için rehberlerin anlatım stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Standart bir anlatım çerçevesi oluşturulması hem bilgi aktarımının tutarlılığını sağlayacak hem de farklı ziyaretçi profillerine hitap edebilme kapasitesini artıracaktır. Ayrıca, rehberlerin bu yapılar hakkında uzmanlaşmasını sağlayacak eğitim programları düzenlenmesi de önemli bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgular Toksöz'ün (2024) "Turist Rehberlerinin Alan Uzmanlığına Bakış Açıları Üzerine Görgül Bir Araştırma" adlı çalışmasının bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Literatürde Antik Çağ hamamlarının korunması ve restorasyonunun gerekliliğini ele alan birçok çalışma bulunmaktadır¹⁷⁰. Benzer şekilde bu çalışmada da Antik Çağ hamamlarına düzenlenen turlarda karşılaşılan problemlerin çok boyutlu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların ifadelerine göre, yönetim, tanıtım, koruma ve restorasyon eksiklikleri, bu yapıların turistik potansiyelinin yeterince değerlendirilememesine yol açmaktadır.

Antik Çağ hamamlarının tanıtımı yetersiz kalmakta, bilgi panoları ve sesli rehberlik gibi altyapıların eksikliği ziyaretçi deneyimini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, yerel yönetimler arasında koordinasyon eksikliği, bu yapıların etkin bir şekilde değerlendirilmesinin önünde

¹⁷⁰ Biçer, 2010; Uğuz ve Sağlam, 2014; Tekocak, 2021; Yorulmazer ve Şengül, 2017

önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok Antik Çağ hamamı, fiziksel bozulmalar nedeniyle ziyaretçi erişimine uygun olmayan bir durumda bulunmaktadır. Ayrıca, vandalizm, ziyaretçi baskısı ve yeterli denetim yapılmaması, bu yapıların korunmasını zorlaştırmaktadır. Koruma ve restorasyon çalışmalarının yetersizliği, kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu problemlerin çözümü için öneriler aşağıda sunulmuştur.

Bu öneriler, altyapı geliştirmeleri, modern teknolojilerin uyarlanması ve rehberlerin uzmanlaşmasına yönelik eğitimlerin gerekliliği gibi önemli konulara odaklanmaktadır. Dünya genelinde son birkaç yılda, Antik Çağ hamamları, koruma ve turistik çekiciliği artırmak amacıyla modern teknolojiyi bu yapılara entegre eden restorasyon çalışmaları geçirdikleri görülmektedir. İngiltere'nin Bath kentindeki Roma Hamamlarında Archway Projesi ile 2018 yılından bu yana, ziyaretçi erişimini modernleştirme ve dijital kurulumlar ve artırılmış gerçeklik yoluyla yorumlayıcı deneyimleri geliştirme çalışmaları yapılmaktadır¹⁷¹. 2024 yılında ise İtalya'nın Roma kentindeki Caracalla Hamamları, 1.500 yıl sonra hamam içerisine ilk kez suyun yeniden sığ bir yansıtma havuzuyla sembolik olarak getirilmesiyle büyük bir gelişme yaşamıştır¹⁷². Yine 2024 yılında, İngiltere'nin Hertfordshire kentindeki Welwyn Roma Hamamları, UCL Arkeoloji Enstitüsü tarafından yürütülen bir dijital koruma projesi kapsamında Fotogrametri kullanılarak alanın oldukça ayrıntılı bir 3D modeli üretilmiştir¹⁷³. Bu örneklere benzer şekilde Anadolu Antik Çağ hamamları için Tanıtım faaliyetlerinin artırılması, kapsamlı koruma projelerinin uygulanması ve ziyaretçi yönetim planlarının geliştirilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların iş birliği içinde çalışması gerekmektedir. Ayrıca, dijital teknolojilerin kullanımıyla bu yapıların erişilebilirliği ve tanıtımı güçlendirilmelidir.

Antik Çağ hamamlarının fiziksel altyapısının geliştirilmesi gerekliliği katılımcılar tarafından vurgulanmış ve dijital rehberlik, artırılmış gerçeklik uygulamaları gibi modern teknolojilerin kullanılmasının ziyaretçi deneyimini zenginleştireceği ifade edilmiştir. Ayrıca, engelli ziyaretçiler için erişilebilirlik önlemleri alınması gerekmektedir. Bu tür yenilikler, hem ziyaretçi memnuniyetini artıracak hem de hamamların daha geniş bir kitleye tanıtılmasını sağlayacaktır.

Rehberlerin Antik Çağ hamamlarına yönelik bilgi düzeylerini artırmak ve anlatım kalitesini iyileştirmek için uzmanlaşma eğitimleri verilmesi gerekmektedir. Bu eğitimler, rehberlerin daha etkili bir bilgi aktarımı yapmasına olanak sağlayarak ziyaretçilerin deneyimini olumlu yönde etkileyecektir.

¹⁷¹ www.wessexarch.co.uk. (erişim tarihi: 20.04.2025).

¹⁷² www.wantedinrome.com. (erişim tarihi: 20.04.2025).

¹⁷³ www.ucl.ac.uk. (erişim tarihi: 20.04.2025).

Hamamlar hakkında sunulan açıklamaların daha ilgi çekici ve detaylı hale getirilmesi, bilgilendirici panoların yanı sıra, interaktif uygulamalar ve deneyimsel yöntemler kullanılarak ziyaretçilerin bu yapılarla olan bağının güçlendirilmesi önerilmektedir.

Çalışmanın sadece Anadolu'da bulunan Antik Çağ hamamlarını kapsamaması ve araştırmanın örnekleminin turist rehberlerinden oluşması gibi sınırlılıklar göz önünde bulundurulduğunda, ziyaretçi perspektifinin ele alınması ve çalışma kapsamının genişletilmesi gibi yaklaşımlar gelecek çalışmalar için öneriler olarak verilebilir.

Sonuç olarak Antik Çağ hamamları, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin geliştirilmesi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu yapıların sürdürülebilirliğini sağlamak ve turistik cazibesini artırmak için hem rehberlik hem de yönetim alanında önemli adımlar atılması gerekmektedir. Araştırma bulguları, rehberlerin bu alanların tanıtımında temel bir rol oynadığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abbasoğlu, H. (1997). Hamam (Cilt 2). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*.
- Akok, M. (1968). Ankara Şhrindeki Roma Hamamı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 17-1, S.5-37.
- Arseven, C. E. (1983). Hamam maddesi. Sanat Ansiklopedisi, C. II, İstanbul.
- Ar, H. (2015). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasında Turist Rehberlerinin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Balıkesir.
- Aslantürk, Y. (2003). *A Grubu Seyahat Acentalarının Turist Rehberlerinden Beklentileri ve Beklentilerinin Karşılanma Derecesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Avcı, O. (2021). Türk Hamamının Özgünlüğü. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30(2), 1465-1489.
- Avcı, U., Ve Topaloğlu, C. (2009). Hiyerarşik Kademelere Göre Liderlik Davranışlarını Algılama Farklılıkları: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(1), 1-20.
- Avşar, Z., & Avşar, S. (2016). Var olmanın ve arınmanın tarihi seyri içerisinde bedensel-ruhsal temizlik mekânları olarak hamamların iletişim bakımından önemi. *İdealkent*, 7(19), 628-658.
- Basmacı, D. (2017). Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Beyoğlu Belediyesi Örneği= The Role Of Local Governments In The Protection Of The Cultural Heritage: A Sample Of Beyoglu Municipality. *Aurum-Mühendislik Sistemleri Ve Mimarlık Dergisi*, 1(2), 77-90.
- Beedie, P. (2003). Mountain guiding and adventure tourism: Reflections on the choreography of the experience. *Leisure studies*, 22(2), 147-167.
- Biddle, B. J. (1986). Recent Developments İn Role Theory. *Annual Review Of Sociology*, 12(1), 67-92.
- Cohen, E. (1985). The Tourist Guide: The Origins, Structure And Dynamics Of A Role. *Annals Of Tourism Research*, 12(1), 5-29.
- Creswell, J. W. & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
- Çağlayan, Ç. (2009). *Perge Antik Kentinde Suyun Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çınar, B., & Toksöz, D. (2020). Turist rehberliğinde hikayeleştirme ve mekânların tüketimi. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 3(1), 1-17.

- Uğuz, S. Ç., & Sağlam, H. S. (2014). Kültürel miras kapsamında tarihi hamamların yenilenerek korunması ve turizm amaçlı kullanımı: Burhaniye örneği. III. *Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 805, 817.
- DeForest, D. (2013). *Baths and Public Bathing Culture in Late Antiquity*, 300-700. The Ohio State University.
- DeLaine, J. (1988). Recent research on Roman baths. *Journal of Roman Archaeology*, 1, 11-32.
- Erbil, Y. H. (2005). *Hitit Dönemi Su Kültü*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ertuğrul, A. (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 241-266.
- Eyice, S. (1997). Hamam (Tarih ve Mimari). *İslam Ansiklopedisi*, 402-430.
- Fagan, G. G. (1993). *Three Studies in Roman Catholic Bathing: Origins, Growth, and Social Aspects*, Doktora Tezi. McMaster University, Canada.
- Fagan, G. G. (2002). *Bathing in public in the Roman world*. University of Michigan Press.
- Fournet, T. (2009). The ancient Baths of Southern Syria in their Near Eastern context. Introduction to the Balnéorient project. *In International Frontinus-Symposium on the Technical and Cultural History of Ancient Baths*. Peeters.
- Görkay, K., Kadioğlu, M., & Mitchell, S. (2018). *Roma Döneminde Ankyra*. Yapı Kredi Yayınları.
- Güçlü, D. (2024). Antik Roma Gündelik Hayatında Hijyen Kavramı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 435-446.
- Güzel, F. Ö. (2007). *Türkiye İmajının Geliştirilmesinde Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolü (Alman Turistler Üzerine Bir Araştırma)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Balıkesir.
- Gümüş, E. (2021). *Kültürel Miras Alanlarında Yönetim: Aydın Priene Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Güner, G. H. (2020). Collecting The Past: Visualizing The Roman Bath in Ankara. *Virtual Reconstructions And Digital Tools*, 1.
- Holloway, J. C. (1981). The guided tour a sociological approach. *Annals of tourism research*, 8(3): 377-402.
- Hoss, S. (2005). *Baths and Bathing: The Culture of Bathing and the Baths and Thermae in Palestine from the Hasmoneans to the Moslem Conquest; with an Appendix on Jewish Ritual Baths (miqva'ot)* (Vol. 1346). British Archaeological Reports.
- Jaglarz A. (2013). Religious and Cultural Aspects in Shaping The Public Spaces of Hygiene and Sanitation Activities. *Universal Access in Human-Computer Interaction*. 7th International Conference, 1, s. 304-312.

- Kaya, R., Arda, Ü., Kale, E. K., & Başoğlu, U. D. (2023). Serbest Zaman ve Wellness Perspektifinden Eski Roma Hamamları. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(1), 13-23.
- Kaygısız, N. Ç. (2024). Turist Rehberlerinin Turlarda Mitoloji ve Efsane Kullanımları Üzerine Bir Araştırma. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 912-933.
- Krencker, D. (1929). *Die Trierer Kaiserthermen* (Vol. 1). B. Filser.
- Korkmaz, S. (2024). Spor ve Beden Kültürü Mekanlarıyla Antikçağ Pergamon'u. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 13(4), 456-463.
- Kontokosta, A. H. (2019). Building the Thermae Agrippae: private life, public space, and the politics of bathing in Early Imperial Rome. *American Journal of Archaeology*, 123(1), 45-77.
- Kozak, M. (2021). *Bilimsel araştırma: Tasarım, yazım ve yayım teknikleri*. Detay Yayıncılık.
- Kozak, M. A. Temizliğin Sosyal Tarihi Üzerine. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 7(3), 576-589.
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). *Analyzing qualitative data with MAXQDA* (pp. 1-290). Cham: Springer International Publishing.
- McIntosh, J. R. (2007). *The ancient Indus valley: new perspectives*. Bloomsbury Publishing USA.
- Merriam, S. B. & Grenier, R. S. (Eds.). (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. John Wiley & Sons.
- Nielsen, I. (1990). *Thermae et balnea: the architecture and cultural history of Roman public baths*. Univ. Press.
- Redon, B. (2017). *Collective Baths in Egypt 2: New Discoveries and Perspectives* (Βαλανεΐα, Thermae, حمامات).
- Singh, R. E. K. H. A. (2019). Water management and conservation practices in Indus Valley civilization. *International Journal of Applied Social Science*, 6(9), 2195-2199.
- Silay, S. (1991). *Antalya-Perge antik kenti Güney Hamam strüktür analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sami, K. (2017). Halk Kültürü Bağlamında Hamam (Lar) In Toplumsal ve Mekânsal Dönüşümleri, Diyarbakır Tarihi "Suriçi" Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(64-Ek Sayı), 1531-1546.
- Saldana, J. (2019). *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*. çev. Aysel Tüfekçi Akcan-S. Nihat Şad. İstanbul: Pegem Akademi.
- Staggs, H. J. (2014). *Roman Baths at Antiochia ad Cr Roman Baths at Antiochia ad Cragum: A Preliminary Evaluation of Evaluation of Bath Architecture as Social Signals in the Ancient Mediterranean World*. Yüksek lisans tezi. University of Nebraska, Nebraska.

- Sümbül, G. (2019). *Yerel Kültürün Turist Rehberleri Tarafından Aktarılması- Nero Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Şahin, M. (2009). Antik çağda banyo kültürü. Eski Hamam Eski Tas, İstanbul: Tofaş Sanat Galerisi Yayınları.
- Şahin, S. (2012). Turist Rehberlerinin İletişim Yeterlilikleri: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 9 (3), S. 55.
- Tandoğan, E., & Erdoğan, E. (2022). Arkeolojik Sit Alanlarının Değerlendirilmesi Ve Koruma Sorunları: Manisa-Sardis Örneği. *Metu Journal Of The Faculty Of Architecture*, 39(2).
- Toker, A. (2011). *Kültür Turizminin Sürdürülebilirliğinde Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolü: Ankara Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Trümper, M. (2015). Modernization and Change of Function of Hellenistic Gymnasia in the Imperial Period: Case-Studies Pergamon, Miletus and Priene. *Das kaiserzeitliche Gymnasion*, 167-221.
- Uytterhoeven, I. (2024). Bathing in a Western Style <. *Private Bath Complexes in Roman and Late Antique Asia Minor*.
- Ülbeği, S. (2019). *Arkeolojik Buluntular Işığında Roma İmparatorluk Dönemi'nde Ephesos Antik Kenti Siyasal ve Ekonomik Durumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- ÜLGEN, A. S. (1950). "Hamam", Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, 1. Kısım (Cilt 5). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ürük, Z. (2016). Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi ve Kültürel Olarak Mekân Analizleri. *Asos Journal*, 185-209.
- Weiler, B., & Walker, K. (2014). Enhancing the visitor experience: Reconceptualising the tour guide's communicative role. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 21, 90-99.
- Yegül, F. K. (1982). A Study İn Architectural İconography: Kaisersaal And The İmperial Cult. *The Art Bulletin*, 64(1), 7-31.
- Yegül, F.K. (1986). The Bath-Gymnasium Complex at Sardis (Archaeological Exploration of Sardis, Report 3), Cambridge, Mass.
- Yegül, F. (1992). *Baths And Bathing İn Classical Antiquity*. New York: The Mit Press.
- Yegül, F. (2006). *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Yegül, F. K. (2008). Ephesos' Da Vedius Gymnasium'u ve Anadolu Hamam-Gymnasium'larının Kimlik Sorunu. *Anadolu*, (34), 103-116.

- Yegül, F. (2009). Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkama Geleneğinin Kökleri ve Geleceği. *Anadolu*, 99-118.
- Yegül F. K. (2010). *Bathing In The Roman World*. Cambridge University Press.
- Yegül, F. K. (2011). *Roma Dünyasında Yıkama*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Yegül, F. K. (2017). Anadolu'da Hamam Kültürünün Evrimi. *Z Dergisi, Güz, 2*, 162-9.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yorulmazer, G. ve Şengül, N. (2017). Turistik Bir Çekicilik Olarak Yıkama Kültürü ve Tarihsel Süreç İçerisinde Anadolu'daki Gelişimi. *Eurasian Academy Of Sciences Social Sciences Journal*, 168-182.
- Zytka, M. J. (2013). *Baths and bathing in late Antiquity*. Doktora Tezi. Cardiff University, Wales.

İnternet Kaynakları

- European Federation Of Tourist Guide Associations (FEG). (2003). Tourist Guide, https://www.feg-touristguides.com/cen_definitions.php (erişim tarihi: 20.04.2025).
- Resmî Gazete. (2013). Turist Rehberi. <https://www.resmigazete.gov.tr/> (erişim tarihi: 20.04.2025).
- University College London (UCL) (2024). Institute of Archaeology, Digital preservation of Welwyn Roman Baths, <https://www.ucl.ac.uk/archaeology/news/2024/mar/digital-preservation-welwyn-roman-baths> (erişim tarihi: 20.04.2025).
- Wanted in Rome (2024). Water returns to Baths of Caracalla after 1,500 years, <https://www.wantedinrome.com/news/italy-water-returns-to-romes-baths-of-caracalla.html> (erişim tarihi: 20.04.2025).
- World Federation of Tourist Guide Associations (WFTGA). (2003). Tourist Guide, <https://wftga.org/> (erişim tarihi: 20.04.2025).
- Wessex Archaeology (2021). Going digital at Bath Abbey, <https://www.wessexarch.co.uk/going-digital-bath-abbey> (erişim tarihi: 20.04.2025).

EKLER**EK- 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu****Katılımcı no:****Tarih:****Başlama saati :****Bitiş saati :****Toplam süre :**

Değerli katılımcı;

Bu görüşme Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Rehberliği Anabilim Dalında “**Turist Rehberlerine Bir Anlatım Önerisi Olarak Anadolu’daki Antik Çağ Hamamları**” başlıklı yüksek lisans tez çalışması için veri toplamak amacıyla yapılmaktadır. Araştırma kapsamında turizm rehberleri ile bire bir görüşme yapılması planlanmıştır. Görüşme sonucu ifadeleriniz araştırmaya katılımcı kodu ile aktarılacak ve sadece bilimsel amaçla kullanılacaktır. Elde edilen verilerin Anadolu’daki Antik Çağ hamamlarının anlatımlarının geliştirilmesine ve kültür turu rehberliğine yönelik olumlu katkılar sunması beklenmektedir. Bu sebeple araştırmanın başarıya ulaşması, sizlerin sorulara samimi bir şekilde cevap vermesiyle mümkün olacaktır. Görüşme tahmini 30-60 dakika sürecektir. İzin verirseniz görüşmeyi kaydetmek istiyorum. Bu şekilde hem zamanı daha iyi kullanabiliriz hem de sorulara vereceğiniz cevapların kaydını daha ayrıntılı tutma fırsatı elde edebilirim. Görüşmeye başlamadan önce sormak istediğiniz soru ya da belirtmek istediğiniz herhangi bir düşünceniz var mı?

Araştırmaya gösterdiğiniz ilgi ve yaptığınız katkılar için şimdiden teşekkür ederim.

Aziz Mert SAYAN**Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü****Turizm Rehberliği Anabilim Dalı**

Araştırmanın Adı: “Turist Rehberlerine Bir Anlatım Önerisi Olarak Anadolu’daki Antik Çağ Hamamları”

Sosyo-Demografik Sorular:

1. Yaşınız:
2. Cinsiyetiniz:
3. Eğitim durumunuz:
4. Medeni durumunuz:
5. Hangi odaya bağlısınız?
6. Rehberlik lisansınızın türü hangisidir?
() Bölgesel () Ülkesel
7. Rehberlik mesleğini nasıl icra ediyorsunuz? () Acenteye Bağlı () Bağımsız
8. Ruhsatname diliniz/dilleriniz: İngilizce
9. Rehberlik mesleğini ne kadar süredir icra ediyorsunuz?
() 0-1 yıl () 2-5 yıl () 6-10 yıl () 11-15 yıl () 16 yıl ve üzeri
10. Ağırlıklı olarak hizmet verdiğiniz grup türü hangisidir?
() Yerli Gruplar () Yabancı Gruplar

Antik Çağ hamamları ve rehber anlatımlarına dair sorular:

1. Grubunuzun, hakkında anlatım yaptığınız nesneyi veya yeri daha iyi anlayabilmesi, benimseyebilmesi için hangi teknikleri ve bilgileri daha çok kullanıyorsunuz? Neden?
2. Turlarınızda Antikçağ hamamları hakkında karşılaştığınız sorular çoğunlukla hangileridir? Bu konuda uzmanlığa sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
3. Turlarınızda en çok hangi Antikçağ hamamlarını ziyaret ediyorsunuz?
4. Antikçağ hamamlarına ziyaretleriniz esnasında anlatım yaptığınız konular nelerdir? Detaylı aktarır mısınız?
5. Antikçağ Hamamlarının kültür turizminde rolü var mıdır? Kültür turizmine katkıları nelerdir?
6. Antikçağ Hamamlarını nasıl tanımlarsınız? Antikçağ Hamamları yeteri kadar anlatılmakta mıdır ve turistik öneme sahip midir?
7. Kültür turizmi kapsamında öne çıkan Antikçağ hamamlarını sıralar mısınız?
8. Kültür turizmi kapsamında Anadolu’da Antikçağ Hamamları konusunda sıkça karşılaşılan problemler nelerdir?
9. Bu soruların haricinde eklemek istediğiniz konu var mıdır?

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	AZİZ MERT SAYAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Ayten Çağırın Çok Programlı Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Turizm Rehberliği Lisans Programı
Yüksek Lisans Tez Konusu	Turist Rehberlerine Bir Anlatım Önerisi Olarak Anadolu'daki Antik Çağ Hamamları
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
A.M. SAYAN. (2024) Doğal Mirasın Doğa Turizmine Katkısında Hikayeleştirmenin Rolü. <i>24. Ulusal Turizm Kongresi. 1 (1), 809-816</i>	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Kastamonu Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği bölümü: Araştırma Görevlisi